

НАРУШЕНИЯ НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО НА ФОНДОВЕТЕ НА ЕС В БЪЛГАРИЯ

Национален
изследователски доклад

Този доклад е изготвен с подкрепата на Европейския съюз като част от финансирането от ЕС проект: FURI - "Нарушения на основни права при използването на средства от Европейските фондове" (грантов договор номер 101143162 - FURI - CERV-2023-CHAR-LITI).

АВТОР

Анета Генова Мирчева

ПРИНОС В ИЗСЛЕДВАНЕТО И РЕДАКТИРАНЕТО НА ДОКЛАДА:

Таня Цанева
Венера Симеонова
Мирослав Моравски

Сдружение "Независима Експертна Мрежа - НИЕ"

ДАТА

Април 2025 г.

СНИМКА НА КОРИЦАТА

Изтеглена от публично достъпната уеб страница на институцията

Co-funded by
the European Union

Този проект е съфинансиран от Европейския съюз. Изразените възгледи и мнения обаче са само на автора/авторите и не отразяват непременно тези на Европейския съюз или Европейската комисия. Нито Европейският съюз, нито предоставящият финансирането орган могат да носят отговорност за тях.

Съдържание

Резюме	04
Въведение	05
Цел и методология на изследването	06
Преглед на литературата	07
Финансиране от ЕС в България: Ангажираност на заинтересованите страни и спазване на основните права	09
Права на хората с увреждания: Общ преглед и програми за финансиране от ЕС. Нарушения на основните права	18
Ромското включване в България: Критичен анализ на предизвикателствата и програмите за финансиране от ЕС	28
Положението на бежанците и мигрантите в България	44
Системни и общи проблеми	54
Заклучения и препоръки	57

Резюме

В доклада се посочват редица основни проблеми, които възпрепятстват ефективното прилагане на основните права в България:

Недостатъци на законодателната рамка:

Въпреки че докладът не предлага цялостен анализ на законодателната рамка, в него са разгледани основните недостатъци, като например ограниченият достъп до правосъдие за уязвимите групи, несъответствията между европейското законодателство и националните практики и предизвикателствата при прилагането на международните инструменти.

Същото важи и за **надзорните механизми - неефективността в контрола върху изразходването на средства от ЕС, липсата на прозрачност и ограниченото участие на засегнатите общности продължават да бъдат съществени проблеми.**

Системна дискриминация и сегрегация:

Докладът очертава дискриминационни и сегрегирани практики в различни сектори, които непропорционално засягат ромските общности, хората с увреждания и бежанците/мигрантите. Особено внимание се обръща на връзката между тези проблеми и програмите, процедурите и проектите, финансирани от ЕС:

Транс-институционализация: Процесът на деинституционализация често води до транс-институционализация, при която хората се преместват от големи институции в по-малки, които повтарят същия институционален модел. Този процес се финансира със средства на ЕС.

Насилие и отблъскване¹ на бежанци по границите: Практиките за управление на границите, особено по отношение на отблъскването на бежанци, са обект на критика от страна на организациите за защита на правата на човека. Много програми, процедури и проекти допринасят пряко за тези практики.

Липса на смислена консултация: Липса на смислени консултации със засегнатите общности при разработването, изпълнението и мониторинга на проекти, финансирани от ЕС.

Злоупотреба със средства на ЕС: В много случаи средствата на ЕС се използват по начини, които пряко или косвено допринасят за нарушаването на основните права.

Анализът разкрива, че въпреки декларираните цели за насърчаване на социалното включване и равенството, финансираните от ЕС проекти често не успяват да се справят с първопричините за дискриминацията и неравенството. В някои случаи тези проекти дори задълбочават съществуващите проблеми, което води до по-нататъшни нарушения на основните права. В доклада се изтъкват конкретни примери за проекти, които затвърждават сегрегацията, подкрепят моделите на институционална грижа или не осигуряват достатъчна подкрепа за уязвимите групи.

¹ Терминът „отблъскване“ се използва като превод на английската дума „pushback“ в контекста на миграционната политика. С него се обозначава практиката на принудително връщане на бежанци и мигранти от границата, често без предоставяне на възможност за подаване на молба за убежище, което може да нарушава международните права на защита.

Въведение

“Ако започнем от най-високото ниво, отгоре надолу, ще видим, че на правителствено и държавно ниво основните права не са приоритет. [...] Никой никога не обсъжда за какво се харчат тези пари. Когато погледнем към парламента, има парламентарна комисия, специално създадена да контролира европейското финансиране. Тя би могла да упражнява контрол върху основните права и да преценява дали финансираните проекти действително помагат на хората. Но ако погледнете стенограмите им, те се занимават само с това колко са похарчени, как да се похарчи всичко и ако остане нещо, което не можем да похарчим, как да направим така, че да го похарчим по-бързо. В този смисъл основните права са пречка, защото изискват консултации с неправителствени организации и общности, които винаги имат искания и условия, които забавят обществените поръчки и процеса на разходване на средствата.”²

Настоящият доклад представя задълбочен анализ на системните предизвикателства, които възпрепятстват ефективната защита и популяризиране на основните права в България, особено в контекста на разпределянето и усвояването на средства от Европейския съюз. Анализът разкрива сложно взаимодействие между законодателни недостатъци, неадекватни механизми за мониторинг и дискриминационни практики, които засягат непропорционално уязвимите групи, включително ромските общности, хората с увреждания и бежанците/мигрантите. Тези системни пропуски подкопават принципите, заложи в Хартата на основните права на Европейския съюз, като възпрепятстват осъществяването на справедливо, равноправно и приобщаващо общество.

В този доклад се посочват конкретни дискриминационни практики и нарушения на основните права.³ Тези практики и нарушения са подробно описани в множество доклади на правозащитни организации, включително международни, като Фондация “Валидити”, Европейския център за правата на ромите, Агенцията за основните права, както и на международни органи, натоварени да следят за спазването на правата (Комитета за правата на хората с увреждания, Европейската комисия и др.). Този доклад е един от малкото, ако не и първият, който свързва конкретни проекти, финансирани от европейските фондове, с нарушения на основните права. Целта на доклада е да хвърли светлина върху тези проблеми, да посочи, че те съществуват, както и да провокира дискусия. В хода на подготовката на доклада само няколко представители на управляващите органи отговориха на нашите настойчиви искания за диалог. Очакваме ситуацията в това отношение да се подобри и се надяваме на ползотворни дискусии напред.

Докладът се основава на задълбочен преглед

на съществуващата литература, включително законодателство, политики, доклади на международни и местни организации, както и интервюта с експерти и представители на засегнатите общности. Анализът разкрива, че въпреки съществуващите правни рамки и международни ангажменти ромските общности, хората с увреждания, както и бежанците/мигрантите продължават да се сблъскват със системна дискриминация и неравнопоставеност в различни области на обществения живот, включително жилищно настаняване, образование, трудова заетост и достъп до основни услуги.

² Интервю с представител на неправителствена организация, изследовател и юрист със специфичен опит в изследването на управлението на средствата от ЕС в България.

³ Основните права са основните права и свободи, гарантирани на всички лица в Европейския съюз. Те са заложи в Хартата на основните права на Европейския съюз и включват, наред с всичко останало, правото на достойнство, свобода, равенство, солидарност, граждански права и правосъдие.

Цел и методология на изследването

1. Изследователска цел и тематични области на фокус

Целта на това изследване е да се съберат качествени и количествени данни относно дискриминацията при разпределянето и усвояването на средствата от ЕС в България. То има за цел да идентифицира пропуските, предизвикателствата и съществуващите ответни мерки, свързани с дискриминацията на уязвимите групи. Изследването се концентрира върху следните ключови области:

- Интеграция и независим живот на хората с увреждания;
- Включване на ромите;
- Интеграция на хората с мигрантски произход.

2. Методология

Събиране и преглед на данни.

Изследователският екип използва подход със смесени методи, включващ:

Документално проучване и преглед на литературата: Задълбочен анализ на релевантни източници, включително законодателство, съдебна практика, политики и стратегически документи, доклади, свързани с европейските инвестиционни и структурни фондове и тяхното изразходване (включително публично достъпни програми, процедури, доклади за изпълнение, доклади на Комитета за наблюдение и договори), медийни публикации и др.

Ангажиране на заинтересованите страни: Изследователският екип, който има богат опит в проучванията на уязвими групи - предимно хора с увреждания, се консултира и с експерти по правата на ромите и бежанците. Представител на ромска организация и представител на организация, защитаваща правата на бежанците, бяха привлечени като консултанти по проекта. Освен това бяха проведени интервюта с представители на няколко ромски организации и организации, работещи с бежанци и мигранти. Бяха положени усилия за ангажиране на

органите, отговорни за политиките и инвестициите в тези области; в повечето случаи обаче тези опити бяха неуспешни. Така например Министерството на здравеопазването, Министерството на регионалното развитие и Държавната агенция за бежанците отказаха да участват.⁴

Въпросник: Беше разработен въпросник⁵, който беше разпространен сред представители на гражданското общество, правозащитни органи и съответните власти. Въпреки че въпросникът беше създаден с лесен за попълване дизайн, процентът на отговорилите остана нисък - едва 15 %. Редица органи изрично отказаха участие, а някои попълниха въпросника, но отказаха интервюта.⁶ С някои органи бяха проведени телефонни разговори, но ограниченията свързани с поверителността не позволиха да бъдат включени преки цитати. Подробна информация за констатациите от този етап на проучването е представена в приложение 2.

Интервюта: Въпреки че бяха изпратени над 60 покани, едва 13 души отговориха на поканата за интервюта, от които 11 бяха успешно проведени. Много от тях отказаха да участват, като се позоваха на конфликти в графика или други неуточнени причини. В редица случаи представителите на властите твърдяха, че няма нарушения на основните права във финансираните от ЕС проекти и програми.⁷ Нежеланието за участие и липсата на конкретни обяснения за тези откази очертаха повтаряща се тенденция, която затрудни събирането на изчерпателна информация от страна на институциите.

Политически контекст: Изследователският период съвпада със значителна политическа нестабилност в България, белязана от няколко служебни правителства. Тази нестабилност оказва значително влияние върху достъпа до представители на властите и доведе до забавяне и ограничаване на отговорите.

⁴ Отказите бяха документирани и взети предвид при анализа.

⁵ Вижте повече в тази насока в приложение 2.

⁶ Отговорите се документират.

⁷ Някои власти изрично заявяват това в писмата си.

Преглед на литературата

Като първа стъпка при изготвяне на настоящия доклад, направихме преглед на литературата, за да идентифицираме предишни изследвания по тази тема. Многобройни изследвания в България разглеждат положението на ромите и други уязвими групи. Тези проучвания, заедно с дискусиите със съответните експерти, интервютата и консултациите, ни помогнаха да очертаем предизвикателствата, пред които са изправени тези групи. Настоящият доклад обаче не може да обхване изчерпателно всички аспекти на тези сложни проблеми. Насърчаваме читателите да потърсят допълнителна информация в цитираните източници.

За по-широко разбиране на темата и за създаване на рамката на изследването се опряхме на изследванията и публикациите на Агенцията за основните права (FRA), по-специално на нейния доклад: „Фондове на ЕС: Гарантиране на спазването на основните права”.⁸ Съществуват изследвания на национално равнище относно управлението на европейските фондове в България. В нито едно от тях обаче не се разглежда пряко как това управление влияе върху основните права на уязвимите групи. Въпреки това тези проучвания подчертават предизвикателствата, свързани с основните права и съществуващите механизми за предотвратяване на нарушенията. Това включва преглед както на предоставените от държавата гаранции, така и на случаите на тяхната липса.⁹

Правната рамка, регулираща фондовете на ЕС и тяхното прилагане в България, представлява значително предизвикателство за защитата на правата на уязвимите групи. Въпреки че правната система на България включва международни конвенции за правата на човека и директиви на ЕС, практическото им прилагане в действителност не се случва достатъчно често. Достъпът до правосъдие за засегнатите лица е ограничен поради липсата на ясна правна легитимация и механизми за правна защита.

Освен това връзката между законодателството на ЕС и националните практики често е слаба, което

води до разминаване между абстрактните правни принципи и реалността, с които се сблъскват уязвимите групи. Това се влошава от липсата на прозрачност и достъпност на информацията за финансираните от ЕС проекти и цялостния процес на тяхното изпълнение.

Един от основните доклади за европейското финансиране в България е на Центъра за изследване на демокрацията (2024 г.).¹⁰ В този доклад се разглеждат две оперативни програми, които често се свързват с нарушения на основните права: Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси” и Оперативна програма „Региони в растеж”.

*“Изследователският екип избра две оперативни програми, върху които да се съсредоточи по време на фазите на работа на терен: ОП “Развитие на човешките ресурси” (ОП “Развитие на човешките ресурси”) и ОП “Региони в растеж” (ОП “Региони в растеж”). Това са програмите, които най-често се свързват с проблеми, свързани с основните права, през цикъла 2014-2020 г. (и предходния 2007-2014 г.). Те бяха водещите финансови инструменти на ЕС, които изиграха значителна роля в процеса на деинституционализация на децата (вкл. децата с увреждания) и възрастните с увреждания в България в рамките на вече описаната “интегрирана програма”. Този процес беше свързан с редица проблеми, свързани с основните права, повдигнати от сектора на гражданското общество и омбудсмана в България. Освен това респондентите от интервютата с неправителствени организации изтъкнаха опасения, които възпроизвеждат практики, свързани с ДИ в други области, като например изграждането на социални жилища и комплекси”.*¹¹

Тези две програми са разгледани по-подробно в настоящия доклад, тъй като са засегнали в голяма степен правата на уязвимите групи.

Програмите засягат и правата на ромите. Опитът на българското правителство да инвестира около 12 милиона евро в социални жилища чрез фондовете на ЕС до голяма степен се

⁸ Агенция за основните права (FRA), “Средства на ЕС: 2023 г.”, достъпно на: <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/eu-funds>

⁹ Вж. например: Център за изследване на демокрацията, “Ролята на националните институции по правата на човека за гарантиране на спазването на основните права при използването на средства от ЕС”, София: Център за изследване на демокрацията, 2024 г. Достъпно на английски език: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-research-eu-funds-nhris-bulgaria_en.pdf

¹⁰ Център за изследване на демокрацията, “Ролята на националните институции по правата на човека за гарантиране на спазването на основните права при използването на средства от ЕС”, София: Център за изследване на демокрацията, 2024 г. Достъпно на английски език: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-research-eu-funds-nhris-bulgaria_en.pdf

¹¹ Пак там, стр. 11.

провали. Значителна част от тези средства беше пренасочена към проекти за изграждане на пътища. Макар че по програмата за регионално развитие за периода 2007-2013 г. бяха отпуснати средства за *“модерни социални жилища за уязвими и малцинствени групи”*,¹² изпълнението беше възпрепятствано от бюрократични забавяния, неадекватно ангажиране на общността и прехвърляне на средства към други приоритети. В няколко общини подкрепата за проекти за социални жилища беше осигурена само при включване на млади семейства и самотни родители, което на практика ограничи достъпа на ромските семейства. В един от случаите община Варна противоречиво използва средства на ЕС, предназначени за социални жилища, за да разруши ромски къщи, с твърдението, че те пречат на новото строителство.¹³ Това подчертава недостатъчните инвестиции и неефективните стратегии, свързани с предоставянето на социални жилища на ромски семейства, както и честото неправилно разпределение на средствата на ЕС, предназначени за тази цел.

Многобройни проучвания разглеждат правата на конкретни групи, нарушенията на правата и препоръките за законодателни и политически промени.¹⁴ Цитираме тези проучвания в съответните раздели. Допълнителни ключови доклади са споменати в целия документ. Нашето проучване включва също така преглед на доклади от управляващите органи, програмни насоки, одитни доклади, стенограми от заседания, решения за управление на европейските фондове на местно ниво и медийни материали. Разгледахме и съдебната практика относно жалби срещу управляващи органи, като се съсредоточихме по-специално върху липсата на правна защита за уязвимите групи, засегнати от проекти, финансирани от ЕС. Някои източници са цитирани в съответните части на доклада, за да се обяснят допълнително засегнатите проблеми, а други допринасят за разбиране на цялостния контекст.

Препоръчваме на читателите да прегледат литературата, цитирана в приложение 3, за да придобият по-задълбочено разбиране по някои конкретни въпроси.

¹² Инициатива за равни възможности, Доклад за събарянето на ромски къщи в България, 2022 г. <https://equalopportunities.eu/images/2022/demolition-of-roma-homes-in-bulgaria-report-bg-20220616.pdf>

¹³ пак там.

¹⁴ Вижте например: “Горката тя, че има мечти”, доклад на Фондация “Валидити” – Будапеща и Сдружение “Независима експертна мрежа – НИЕ” от април 2024 г., основан на мониторингови посещения в психиатрична болница, голяма институция и редица центрове за настаняване от семеен тип, достъпен на български език тук: <https://validity.ngo/wp-content/uploads/2024/04/20240411-BG-Monitoring-Report-BG-1.pdf>

Финансиране от ЕС в България: Ангажираност на заинтересованите страни и спазване на основните права

Важна част от това изследване е проучването на гледните точки на заинтересованите страни относно изпълнението на програмите, финансирани от ЕС в България и наличието на нарушения на основните права на уязвимите групи. Както обсъдихме по-горе, в изследването беше използван подход със смесени методи, включващ документално проучване, ангажиране на заинтересованите страни, въпросници и интервюта.

Въпреки положените усилия за установяване на контакт с общините, институциите, граждански организации и правозащитни органи, тяхната ангажираност остана слаба. Вероятно това се дължеше на политическата нестабилност и честите смени на служебни правителства. След като беше сформирано редовно правителство, броят на отговорите леко се увеличи, но интересът като цяло остана нисък. Повечето получени отговори бяха чрез попълнени въпросници, докато много поканени отказаха участие в интервюта.

Само в един случай респондентът демонстрира осъзнаване на потенциални нарушения на правата, което предполага съзнателно усилие за възприемане на практики, в по-голяма степен съобразени с правата. През това осъзнаване е издаден преработен наръчник за управление на програмата за образование, в който е включено съответствие с Хартата на основните права на ЕС и Конвенцията за правата на хората с увреждания.¹⁵

Ангажирането на общинските власти обаче беше трудно през цялото време, като много от тях отказваха директна комуникация, въпреки писмата и опитите да бъдат включени. Дори когато контактът беше установен, провеждането

на интервюта се оказа предизвикателство. Преобладаващият отговор от страна на властите беше, че изпълнението на проектите е в съответствие със закона, което изключва признаването на каквито и да било нарушения на правата.

За разлика от представителите на властите, участието на гражданското общество - експерти от различни сфери - беше активно. Макар че не всички от тях познаваха в детайли конкретни проекти, финансирани от ЕС, и не можеха да посочат конкретни примери за нарушения, те имаха добро разбиране за резултатите от проектите и свързаните с тях проблеми с основните права.¹⁶ От своя страна представителите на общините и държавните органи демонстрираха добро познание за програмите, но ограничено разбиране на последиците от потенциалните нарушения на правата.¹⁷

Това несъответствие разкрива модел на незаинтересованост и отричане по отношение на потенциални нарушения на правата, което отразява повтарящо се предизвикателство - проблем, който Агенцията за основните права (FRA) е подчертавала и в предишни свои проучвания на финансирани от ЕС проекти.¹⁸ Допълнително тревожен е фактът, че органите, ангажирани с правата на човека, макар и поканени, не взеха участие в проучването. Причините за това включват както липсата на действащ омбудсман по време на изследването, така и ограничената, по-скоро формална, отколкото реална, роля на Комисията за защита от дискриминация в наблюдението и контрола на проектите.¹⁹

Анализът на отговорите, получени от въпросниците

¹⁵ Представители на Министерството на образованието ни предоставиха наръчник и акцентът в него върху основните права е описан подробно по-нататък в доклада.

¹⁶ Това подчертава значението на включването на експертизата на гражданското общество в разработването и мониторинга на проектите, за да се отговори на потенциалните проблеми, свързани с правата.

¹⁷ Този недостиг на знания подчертава необходимостта от по-добро обучение и повишаване на осведомеността относно основните права и тяхното значение за проектите на ЕС.

¹⁸ Констатациите на FRA относно подобно неосказване на съдействие са разгледани в цитирания по-горе доклад.

¹⁹ Ограничената функционалност на тези органи е разгледана в други части на доклада.

и писмата, изпратени до представители на общините и държавните органи, разкрива поразителна закономерност: почти повсеместна липса на признаване на потенциални нарушения на основните права, свързани с финансирането от ЕС. Почти всеки отговор потвърждава стриктното спазване на закона и липсата на каквито и да било оплаквания във връзка с изпълнението на проекти. Някои органи дори твърдяха, че темата не е актуална. Това широко разпространено пренебрежително отношение предполага или повърхностно (или пълно отсъствие на) разбиране на основните права и тяхното потенциално нарушаване чрез механизмите за финансиране от ЕС, или значителна липса на интерес към въпроса. Тази констатация е разгледана по-подробно в следващите раздели.

В приложение 2 са описани подробно методите за събиране на данни и резултатите.

Картографиране на оперативните програми, приоритети и процедури, засягащи основните права на уязвимите групи в България

Този раздел описва финансираните от ЕС оперативни програми в България и започва да установява връзка между тези програми и тяхното въздействие върху основните права на уязвимите групи, анализирани в настоящия доклад: хората с увреждания, ромската общност и бежанците/мигрантите. В този раздел целим да съберем информация за конкретни програми, приоритетни оси и проекти, за да идентифицираме потенциални случаи на нарушаване на правата. Въпреки че в следващите раздели ще бъдат представени подробни анализи на конкретни случаи, в този раздел се изтъкват ключови програми и инициативи, като се подготвя почвата за по-нататъшно разследване на степента, в която механизмите за финансиране от ЕС неволно са допринесли или не са успели да смекчат нарушенията на основните права, засягащи тези уязвими групи. По-нататъшните раздели ще се позовават на този встъпителен преглед на програмите и инициативите, анализирани в настоящия доклад.

1. Оперативни програми и тяхната връзка със ситуацията на хората с увреждания: Оперативни програми, финансирани процеса на ДИ.

Процесът на деинституционализация (ДИ) в България представлява значително предизвикателство по отношение на основните

права.²⁰ Финансиран чрез множество оперативни програми, той обединява и координира усилията на програмите “Развитие на човешките ресурси” (2014-2020 г.) и “Региони в растеж” (2014-2020 г.).²¹ Докато “Региони в растеж” се фокусира върху изграждането на инфраструктура, програма “Развитие на човешките ресурси” се фокусира върху меки мерки, като например услуги в рамките на новоизградената инфраструктура. В този раздел е представена информация за конкретни програми и оси на финансиране, както и за някои проекти, посочени по-горе, в частта, посветена на това как проектите на ЕС се отразяват на основните права на хората с увреждания.

1.1 Оперативна програма “Региони в растеж” (ОПРР, 2014-2020 г.)

ОПРР, финансирана от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР) на ЕС и от националния бюджет на България, имаше за цел да стимулира растежа и заетостта в България. Нейният подход е насочен към регионалното развитие и градската политика, като се фокусира върху преодоляване на дисбаланса в градска среда, устойчивото развитие и подобрене качеството на живот. Инфраструктурата, обезпечаваща процеса на ДИ в България, е изградена предимно с финансовите ресурси, идващи от тази програма, и с финансирането, осигурено през предходния програмен период.²²

Оперативна програма “Региони в растеж” (2014-2020 г.), с общ бюджет от 3 188 830 656,65 лв., включва 11 приоритетни оси. Министерството на регионалното развитие и благоустройството изпълняваше функциите на управляващ орган. Настоящият анализ се фокусира върху ос 5 (“Регионална социална инфраструктура”) – една от областите, в които настоящият доклад свързва конкретни програми, приоритетни оси и проекти с нарушения на основните права.

Анализът в следващите раздели показва тази връзка чрез преглед на програмата, нейните приоритетни оси (с примери от конкретни проекти) и начина, по който те нарушават основните права на хората с увреждания. Например само през 2022 г. по ос 5 е финансирано изграждането на най-малко 159 обекта на социалната инфраструктура, включително центрове за настаняване от семеен тип, както е видно от годишния доклад на програмата за 2022 г.²³ Изграждането на такива съоръжения се счита за значителен фактор, който допринася за транс-институционализацията и затвърждаването на

²⁰ Това се отнася до констатациите от интервютата и литературния преглед, включени в доклада. Точните източници са описани подробно в следващите раздели.

²¹ Допълнителна информация ще бъде предоставена в следващ раздел на доклада.

²² Например, годишният доклад за 2022 г. на Оперативна програма “Региони в растеж” (2014-2020 г.) показва, че 159 обекта на социалната инфраструктура в процес на деинституционализация са били подкрепени по ос 5 “Регионална социална инфраструктура”.

²³ Министерство на регионалното развитие и благоустройството, Главна дирекция “Стратегическо планиране и програми за регионално развитие”, Управляващ орган на Оперативна програма “Региони в растеж” 2014-2020 г., Годишен доклад за изпълнението на Оперативна програма “Региони в растеж” 2014-2020 г., 2023 г., стр. 26, достъпно на: https://www.eufunds.bg/sites/default/files/uploads/oprd/docs/2023-05/Annual%20Report_OPRG_01.05.2023.pdf

институционалните практики, като по този начин засилва сегрегацията и маргинализацията на уязвимите групи. Връзката между изграждането на групови домове и сегрегиранията инфраструктура, е подчертана в някои правни източници, като Насоки за Деинституционализация, вкл. по време на извънредни случаи²⁴ и доклади на правозащитни организации.²⁵

Тази приоритетна ос обхваща две програми:

- **BG16RFOP001-5.002 “Подкрепа за деинституционализация на социалните услуги за възрастни хора и хора с увреждания”.** (Общ бюджет: 27 630 504,46 лева; финансиране от ЕС: 23 153 228,85 лева). По тази програма са подкрепени 28 бенефициенти и 30 проекта, като поне 27 от тях включват изграждане на центрове за резидентна грижа за възрастни с увреждания.²⁶
- **BG16RFOP001-5.001 “Подкрепа за деинституционализация на грижите за деца”.** (Общ бюджет: 36 315 943,44 лева; финансиране от ЕС: 30 734 081,18 лева). По тази програма са финансирани 46 бенефициенти и 53 проекта. Най-малко 22 от тези проекти са насочени към изграждане на центрове за резидентна грижа, предимно за деца с увреждания.²⁷ Министерството на здравеопазването и различни общини изпълняваха функциите на бенефициенти.

Насоките за процедурата разкриват сериозни противоречия. В тях се набляга на прехода от институционална грижа към семейна или близка до семейната среда в общността.²⁸ И докато в първата част се подчертава необходимостта от подкрепа на семействата, втората част поражда опасения относно правата на човека, тъй като **позволява пренасочване на средства за изграждане на нови видове институции.** В тези насоки изрично се посочва, че настаняването на деца в специализирани институции нарушава техните права съгласно международните конвенции, по които България е страна, включително Конвенцията на ООН за правата на детето и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания. Такова настаняване ограничава

достъпа на децата до качествени грижи и услуги. Освен това в Актуализирания план за действие,²⁹ насочен към изпълнение на Националната стратегия “Визия за деинституционализация на децата в България”, приоритетно се гарантира достъпът на децата до семейна среда и качествена грижа.³⁰ Въпреки този заявен ангажимент за грижа в общността, в насоките на програмата все още се отпускат средства за изграждане на множество резидентни институции, включително 10 Центъра за настаняване от семеен тип за деца, 28 преходни жилища за деца на възраст 15-18 години, 17 наблюдавани жилища за младежи на възраст 18-21 години, 20 Центъра за специализирана здравно-социална грижа за деца с увреждания и 8 Центъра за деца с високорисково поведение.³¹ Тъй като всички тези услуги са от резидентен тип, макар и по-малки от традиционните институции, те представляват форма на транс-институционализация, която потенциално може да затвърди институционалната грижа и сегрегацията. Следователно прилагането на процедурата очевидно е довело до транс-институционализация, като не е постигнато истинско деинституционализиране и поражда сериозни опасения по отношение на правата на човека.

1.2 Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси

Оперативната програма “Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд плюс (ЕСФ+) и националния бюджет, има за цел да развие човешките ресурси, да отговори на предизвикателствата на пазара на труда и да насърчи социалното приобщаване. Насочена към 850 000 лица, тя разполага с бюджет от 2 940 633 787,42 лева (финансиране от ЕС: 2 918 756 954,31 лева), като обхваща седем приоритетни оси.³²

От особено значение за настоящото проучване е приоритетната ос **“Намаляване на бедността и насърчаване на социалното приобщаване”**.³³

По-долу са разгледани няколко процедури в рамките на тази приоритетна ос. Важно е обаче

24 Комитет по правата на хората с увреждания. (2017). Общ коментар № 5 относно независимия живот и включването в общността. Вж. също CRPD/C/5: Комитет за правата на хората с увреждания. (2022 г., 10 октомври). Насоки за деинституционализацията, включително в извънредни случаи; достъпни на: <https://www.ohchr.org/en/documents/legal-standards-and-guidelines/crpd-c5-guidelines-deinstitutionalization-including>.

25 Вижте например: Фондация “Валидити”. (2021 г., септември). Деинституционализация и живот в общността в България: триизмерна илюзия, достъпно на: <https://validity.ngo/wp-content/uploads/2021/09/Deinstitutionalization-and-Life-in-the-Community-in-Bulgaria-FINAL.pdf>.

26 Вж. Уведомление за отпусната безвъзмездна финансова помощ за безвъзмездна финансова помощ по Оперативна програма “Региони в растеж” 2014–2020 г., Приоритетна ос 5: “Регионална социална инфраструктура”, Процедура BG16RFOP001-5.002 (“Подкрепа за деинституционализация на социалните услуги за възрастни хора и хора с увреждания”). (Актуализирана на 30 ноември 2020 г.), достъпна на: <https://www.eufunds.bg/sites/default/files/uploads/oprd/docs/2020-12/03.12.20-5.002-Prilojenie%206.18.Obiavlenie%20za%20vazlagane%20na%20dogovori%20v.7-%205.002.pdf>.

27 Вижте: Проект BG16RFOP001-5.001 (“Подкрепа за деинституционализация на грижите за деца”): Проектна документация от Информационната система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България (2020), достъпна на: <https://eumis2020.government.bg/bg/s/Procedure/InfoEnded/f662381a-8df1-46d7-9acc-87f9c3774d60>.

28 Пак там.

29 Приета с Решение № 859/13.10.2016 г. на Министерския съвет.

30 И двата документа са достъпни на адрес: <https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=601>

31 Информационна система за управление и наблюдение на фондовете на ЕС в България (2020 г.). Документация по проекта: BG16RFOP001-5.001 (“Подкрепа за деинституционализация на грижите за деца”), достъпна на: <https://eumis2020.government.bg/bg/s/Procedure/InfoEnded/f662381a-8df1-46d7-9acc-87f9c3774d60>.

32 Повече информация можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/4/0/OPProfile>.

33 Повече информация можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/4/0/PriorityLines>.

да се отбележи, че те, както и някои от другите процедури в рамките на тази приоритетна ос, са уместни, особено тези, които включват обучение на персонала и разработване на дейности в рамките на групови домове (като например Центрове за настаняване от семеен тип). Груповите домове, по своята същност, представляват форма на институционализация; следователно дейностите, провеждани в тези условия, по своята същност подкрепят институционализирането на хората с увреждания, като по този начин нарушават техните основни права. Обхватът на доклада не ни позволява да опишем всички процедури и проекти в тях, но бихме искали да насърчим читателите да проучат по-подробно темите, които ги интересуват.

Сред ключовите процедури в рамките на приоритетната ос **“Намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване”** са:

- **BG05M9OP001-2.061 “Подкрепа за лицата с увреждания - Компонент 2”.** Тази процедура (бюджет: 7 093 087,39 лв.; финансиране от ЕС: 6 029 124,02 лв.) е насочена към изграждане и обновяване на дневни центрове и подкрепа осем общини.³⁴
- **BG05M9OP001-3.005 “Нови стандарти за социални услуги”.** Процедурата (изпълнявана 2016-2020 г.), изцяло финансирана от ЕС (1 723 474,20 лв.), има за цел да подобри достъпността, ефективността и процеса на деинституционализация на социалните услуги за деца и възрастни хора с увреждания.³⁵
- **BG05M9OP001-2.090 “Нови дългосрочни грижи за възрастни хора и хора с увреждания - Етап 2 - Предоставяне на нови услуги”.** (Процедурата е с общ бюджет 12 831 915,48 лева (финансиране от ЕС: 10 907 126,87 лева) и е насочена към обучение на персонала, включително на работещите в резидентни услуги.³⁶
- **BG05M9OP001-2.012 “Продължаваща подкрепа за деинституционализация на деца и младежи”:** (Общият бюджет, отпуснат за тази процедура, възлиза на 2 011 153,87 лева, от които 1 709 480,78 лева са получени от европейско финансиране.³⁷). Тази процедура е една от няколко, предназначени да подкрепят функционирането на центровете за настаняване от резидентен тип.

Важно е да се подчертае, че значителна част от

проектите, реализирани чрез тези процедури, включват обучение на персонала и дейности, осъществявани в груповите домове. Това подчертава съществуващото противоречие между заявените цели за деинституционализация и практиките, които всъщност не само че не я подкрепят, но и укрепват или дори задълбочават институционализацията на хората с увреждания, което води до нарушаване на техните основни човешки права.

1.3 Програма за развитие на човешките ресурси (2021-2027 г.)

Програмата за развитие на човешките ресурси (2021-2027 г.), с общ бюджет от 1 574 225 299,19 лева (финансиране от ЕС: 1 567 345 791,64 лева), включва пет приоритетни оси.³⁸ От значение за настоящия анализ е оста “Социално включване и равни възможности”, чийто бюджет е 1 369 460 540 лева (финансиране от ЕС: 1 147 779 620 лева).³⁹

Многобройни процедури попадат в обхвата на тази ос и повечето от тях са от значение за настоящото проучване.

Така например, от значение е процедура **BG05SFPR002-2.010 “Повишаване ефективността на предоставянето на социални услуги и мониторирането им”**.⁴⁰ Тази процедура с бюджет 6 868 888,86 лв. (финансиране от ЕС: 5 756 953,14 лв.) и включва един проект (BG05SFPR002-2.010-0001), изпълняван от **Агенцията за качеството на социалните услуги**, който има за цел: **осъществяването на контрол и мониторинг на социалните услуги**. Периодът на изпълнение на проекта е от 1 януари 2025 г. до 31 декември 2027 г.).⁴¹ Въпреки че не се заявява открито, съществуват индиректни фактори в системата за мониторинг на социалните услуги, които подкрепят институционалната грижа. Така например, не се проблематизира институционалната култура, не се акцентира върху насърчаването на деинституционализацията и липсва разбиране, че оценката на качеството на услугите следва да се определя от способността им да подкрепят независимия живот в общността за хората с увреждания. Тези пропуски са неприемливи. Те имат преки последици за всички засегнати лица.

В заключение, много от проектите, изпълнявани в рамките на разгледаните по-горе програми, приоритетни оси и процедури - особено тези,

34 Подробна информация за всички подкрепени проекти е достъпна на адрес: <https://2020.eu.funds.bg/bg/4/0/Project/Search?Prior=sZW6%2FF9aW1mV-dadYSGtNg%3D%3D&Proc=y6SqArcpmDm5F7A1xVA%3D%3D&showRes=True>.

35 Подробна информация за всички подкрепени проекти е достъпна на адрес: <https://2020.eu.funds.bg/bg/4/0/PriorityLines>

36 Подробна информация за всички проекти, подкрепени от тази програма, е достъпна на адрес: <https://esf.bg/wps/portal/program-hrd/home>

37 Повече информация можете да намерите на адрес: <https://2020.eu.funds.bg/bg/4/0/PriorityLines>

38 Повече информация за програмата можете да намерите на адрес: <https://esf.bg/wps/portal/program-hrd/home>

39 Повече информация за приоритетната ос можете да намерите на: <https://esf.bg/wps/portal/program-hrd/procedures/ophrd-2021-2027/procedure2>

40 Допълнителна информация за процедурата е достъпна на адрес: <https://2020.eu.funds.bg/bg/8010709/0/Project/Search?Prior=dqxd%2B2wy6J77yFi%2B-8jbkVA%3D%3D&Proc=70G0s4Yzw9Kcf1bqpZ4fUA%3D%3D&showRes=True>

41 Повече за проекта можете да намерите на: <https://2020.eu.funds.bg/bg/8010709/0/Project/BasicData?contractId=Ef6FU8R4Zd9czlHE37AJyA%3D%3D&isHistoric=False>

насочени към изграждане, управление и мониторинг на социални услуги, включително групови домове и други форми на сегрегирани резидентни услуги - считаме за проблематични от гледна точка на основните права. Тези проекти по своята същност подкрепят продължаването на институционалните практики, което води до запазване на институционалния модел и задържането на хора с увреждания в институции, което нарушава техните основни права.

Подобни нарушения на правата, характеризиращи се с финансирането на сегрегирани услуги, които затвърждават институционалната култура, се наблюдават в много процедури и през двата програмни периода (2014-2020 г. и 2021-2027 г.). Поради обхвата на настоящия доклад не са анализирани подробно всички проекти; въпреки това избрани казуси в следващите раздели илюстрират този въпрос.

2. Оперативни програми и тяхната връзка с ромските общности и правата на ромите

Националната стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите (2021-2030 г.) е най-важният политически документ, посветен на интеграцията на ромите.⁴² Както е описано подробно в раздела, разглеждащ положението на ромите в България, ромските общности непропорционално се сблъскват с крайна бедност, незадоволителни жилищни условия, сегрегация и расова дискриминация. Въпреки заявените цели в Стратегията и значителните ресурси (голяма част от които произхождат от европейски програми) напредъкът в приобщаване на ромската общност остава ограничен.

В този раздел са описани няколко ключови програми, процедури и проекти, в които се наблюдават провали в опитите за постигане целите на стратегията. В раздела, посветен на конкретни примери, ще разгледаме как тези инициативи засягат ромското население и ще опишем подробно нарушенията на основните права, свързани с тези програми, процедури и проекти. Като цяло основните проблеми са свързани с липсата на адекватно отчитане на специфичните нужди и перспективи на ромските общности, липсата на проекти, съобразени с културните особености, и неспособността да се преодолеят основните причини за социално и икономическо неравностойно положение, като крайна бедност, дискриминация, расизъм, сегрегация.

2.1 Оперативна програма “Региони в растеж” (ОПРР) (2014-2020 г.):

ОПРР⁴³ вече беше обсъждана във връзка с нейното въздействие върху правата на хората с увреждания. В тази част програмата се разглежда отново, като се акцентира върху нейното въздействие върху ромските общности. Единадесетте (11) приоритетни оси на програмата включват ос 5 (“Регионална социална инфраструктура”), която представлява особен интерес, тъй като е пряко свързана с жилищата, обществените пространства и инфраструктурата - области, в които ромите често се сблъскват със значителни неравенства и дискриминация.⁴⁴

2.1.1 Приоритетна ос: Устойчиво и интегрирано градско развитие⁴⁵

Тази приоритетна ос, с общ бюджет от 1 501 498 260,07 лева (финансиране от ЕС: 1 276 273 521,06 лева), включваше 42 отделни процедури, всяка от които насочена към конкретна община. Този децентрализиран подход е довел до липса на значимо участие на ромската общност в планирането или на формален подход към приобщаването. Заявената цел - подобряване на качеството на живот и насърчаване на растежа в българските градове чрез стратегии за устойчиво градско развитие, насочени към преодоляване на икономическите, екологичните, климатичните, социалните и демографските предизвикателства - често не са реализирани на практика. Подробният анализ на проектите по тази ос⁴⁶ разкрива значителни недостатъци по отношение на приобщаването на ромите. Макар че целта на някои проекти е била изграждането или обновяването на социални жилища, липсата на смислени консултации с ромските общности е довела до създаването на нови сегрегирани жилищни райони или дори до изселването на ромски семейства от съществуващите жилища. Освен това при проектирането и изпълнението на тези проекти в много случаи са пренебрегнати подходящи за културата проекти и не са били отчетени специфичните нужди и перспективи на ромските общности. Освен това изграждането на нови обекти не е било насочено към основните причини за социалното и икономическото неравенство, а в много случаи е задълбочило съществуващите неравенства.

В насоките, свързани с процедурите по тази

⁴² Национална стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите (2021-2030 г.), достъпна на адрес: <https://nrcpsystem.government.bg/legal/forms/allitems.aspx>

⁴³ Както беше описано по-горе, общият бюджет е 3 188 830 656,65 лв.; финансиране от ЕС: 1 276 273 521,06 лв.). Програмата се управлява от Министерството на регионалното развитие и благоустройството.

⁴⁴ Програмата е разглеждана в частта, свързана с правата на хората с увреждания, но тук я разглеждаме от друг ъгъл.

⁴⁵ Повече информация можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/3/0/Prioritylines>

⁴⁶ Целият проект е достъпен тук: <https://2020.eufunds.bg/bg/3/0/Prioritylines>

приоритетна ос, се посочва, че: *“Целта на настоящата процедура е да се осигури финансиране за изпълнението на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие. Тези планове имат за цел да решат по устойчив и траен начин високата концентрация на икономически, екологични и социални проблеми, засягащи 39 града на три йерархични нива в рамките на Националната концепция за пространствено развитие на България (2013-2025 г.).”*⁴⁷

Тези процедури са географски насочени, като се съсредоточават върху конкретни общини. Няколко примера илюстрират този подход:

- **BG16RFOP001-1.019 Изпълнение на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие 2014-2020-Враца.** По тази процедура (общ бюджет: 16 708 729,90 лева; финансиране от ЕС: 14 202 420,41 лева) са подкрепени седем проекта. Проектът, насочен към изграждане на социални жилища (BG16RFOP001-1.019-0006-C04), така и не е реализиран.
- **BG16RFOP001-1.010 “Изпълнение на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие 2014-2020-Видин”.** По тази процедура (общ бюджет: 36 759 359,28 лв.; финансиране от ЕС: 31 095 609,67 лв.) са подкрепени 6 проекта, включително изграждането на 37 социални жилища (BG16RFOP001-1.010-0005).
- **BG16RFOP001-1.026 “Изпълнение на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие 2014-2020 - Монтана”.** По тази процедура (общ бюджет: 15 839 078,24 лв.; финансиране от ЕС: 12 864 470,62 лв.) са подкрепени четири проекта, включително за обновяване на социални жилища (BG16RFOP001-1.026-0003) за уязвими групи.

Насоките за прилагане на тези процедури⁴⁸ съдържат противоречиви твърдения. Макар да разрешават изграждането на социални жилища, те също така постановяват, че проектните предложения трябва да демонстрират обществена подкрепа и социална толерантност, постигнати чрез обществени консултации, кампании, кръгли маси и т.н., включващи както целевата група, така и засегнатите страни.⁴⁹ Освен това в тези насоки се подчертава, че социалните жилища трябва да бъдат стратегически разположени, за да интегрират маргинализираните групи, като се предотврати създаването на изолирани

общности. В тях се подчертава значението на осигуряването на достатъчна техническа, социална и образователна инфраструктура в близост до новите жилища.⁵⁰ Тази визия за пространствена интеграция, насочена към предотвратяване на маргинализацията на определени групи и улесняване на достъпа до ключови ресурси на общността, рязко контрастира с реалността. Макар че това може да се разглежда като опит да се осигури десегрегация на ромското население, в действителност то води до бездействие и/или до по-нататъшна сегрегация. Националната концепция за пространствено развитие на България (2013-2025 г.)⁵¹, описва подробно териториалното развитие, но в нея липсват каквито и да било стратегии за справяне с пространствената сегрегация, засягаща ромските общности, или за решаване на жилищните им проблеми. Като се имат предвид широко разпространените антиромски предразсъдъци в България, осигуряването на обществена подкрепа за десегрегирани социални жилища е изключително трудно без активни действия за преодоляване на дискриминацията, речта на омразата и социалното изключване, особено като се има предвид, че ромите често са малцинство в несегрегирани райони. Това обяснява липсата на строителство на социални жилища в много райони, а в случаите, когато са построени социални жилища, те често не са предназначени за роми или са разположени на сегрегирани места. Тези въпроси ще бъдат анализирани по-подробно в раздела, свързан с положението на ромското население в България, където ще бъдат дадени и конкретни примери.

Искаме ирично да подчертаем, че Концепцията за пространствено развитие е актуализирана през 2019 г., което е финансирано по проект на ЕС **BG16RFOP001-8.002-0005** по Оперативна програма “Региони в растеж” 2014-2020 г.).⁵²

2.2 Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси” (2014-2020 г.)

Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси” (2014-2020 г.) е с общ бюджет от 2 940 633 787,42 лева, като финансирането от ЕС възлиза на 2 918 756 954,31 лева.⁵³ В тази част обръщаме внимание на аспектите на програмата, които са от най-голямо значение за анализа на приобщаването на ромите в настоящото проучване.

2.2.1 Приоритетна ос: Намаляване на

⁴⁷ Министерство на регионалното развитие и благоустройството. (2014-2020). Оперативна програма “Региони в растеж”: Насоки за кандидатстване по процедура за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ, Приоритетна ос 1: “Устойчиво и интегрирано градско развитие”, достъпни на: <https://eumis2020.government.bg/bg/s/Procedure/InfoEnded/bcd58962-cacc-4f44-9e4c-cb9bbf71a962>

⁴⁸ Пак там.

⁴⁹ Пак там, страница 63.

⁵⁰ Пак там, страница 61.

⁵¹ Концепцията беше актуализирана през 2019 г., но все още липсва стратегия за десегрегация и връзката ѝ със стратегията за ромите.

⁵² Информацията е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/3/0/Project/BasicData?contractId=QzzbbA0kSwFgu%2FX%2FL4yx4A%3D%3D&isHistoric=False>

⁵³ Повече информация за програмата можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/4/0/OPPProfile>

Бедността и насърчаване на социалното включване.

Тази приоритетна ос има за цел да изпълни Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване (хоризонт 2030).⁵⁴ Тази стратегия е насочена конкретно към непропорционално голямата бедност, с която се сблъсква ромското население; въпреки това много от предложените мерки са недостатъчни и неустойчиви, което оказва пряко въздействие върху подхода към разглежданите по-долу процедури. Начините, по които конкретните проекти по тези процедури засягат основните права на ромите, ще бъдат разгледани в следващите раздели.

Тази приоритетна ос⁵⁵ обхваща над 100 процедури, категоризирани според различни принципи. Някои от тях са географски насочени, като се фокусират върху конкретни местни райони, докато други обхващат цялата страна. Няколко ключови процедури са подчертани по-долу:

- **BG05M9OP001-2.045 “Местна инициативна група SREDEC - Социално-икономическа интеграция на маргинализирани общности като ромите”.** По тази процедура, с бюджет 233 967,86 лева (изцяло финансирана от ЕС), е подкрепен един проект (BG05M9OP001-2.045-0001) в община Средец (1 октомври 2019 г. - 1 февруари 2021 г.). По този проект е осигурена подкрепена заетост на 18 лица за период от 12 месеца, включваща дейности по подбор, мотивационно обучение и професионална квалификация за развитие на социални и професионални умения. Професионалното обучение беше насочено към озеленяване и селско стопанство.⁵⁶
- **BG05M9OP001-2.002 “Независим живот”.** Тази процедура е насочена към инициативи за независим живот в цяла България.
- **BG05M9OP001-2.012 “Продължаваща подкрепа за деинституционализацията на деца и млади хора”.** Настоящата процедура (общ бюджет: 2 011 153,87 лева; финансиране от ЕС: 1 709 480,78 лева). Управляващ орган е Министерството на труда и социалната политика. Единствен бенефициент е Агенцията за социално подпомагане. По процедурата се подкрепят дейности, свързани с изпълнението на визията за деинституционализация на България, но тя се използва за подкрепа на някои дейности, свързани с настаняването на деца в институции като групови домове. В този

случай дейностите са свързани с индивидуална оценка. Практиката показва, че съществува значителен риск от непропорционално настаняване на деца от ромски произход в резидентна среда, като по този начин се затвърждава институционализацията. Номерът на проекта е BG05M9OP001-2.045-0001-C01.⁵⁷

2.2.2 Приоритетна ос: Модернизиране на институциите в сферата на социалното включване, здравеопазването, равните възможности и недискриминацията и условията на труд

Бюджетът на тази приоритетна ос възлиза на 77 143 262,00 лева (65 571 773,00 лева, отпуснати на Програмата за социално включване и социална мобилност).⁵⁸

Няколко процедури в рамките на тази ос са подчертани по-долу:

- BG05M9OP001-3.001 “Разработване и внедряване на система за мониторинг, оценка и контрол на Националната стратегия на Република България за интегриране на ромите 2012-2020 г.”.⁵⁹ По тази процедура (бюджет: 1 999 980,00 лв.), е финансиран един проект (BG05M9OP001-3.001-0001). Основната цел на този проект е да се разработи и внедри цялостна система за мониторинг и оценка (“СИСТЕМА”) за подобряване на ефективността на политиките, насочени към борба с бедността и насърчаване на интеграцията на уязвимите етнически малцинства, с особен акцент върху ромите. Дейностите по проекта включват: преглед на съществуващото законодателство и структури; идентифициране на съответните най-добри европейски практики; разработване на мрежа от заинтересовани страни; създаване на концепция и методология на “СИСТЕМАТА”; пилотно тестване на “СИСТЕМАТА”; внедряване на “СИСТЕМАТА”; и изготвяне на необходимата документация за подобряване на институционалния капацитет на национално и местно равнище. Въпреки амбициозните цели, проектът в крайна сметка не успява да доведе до подобрения в борбата с бедността или в насърчаването на интеграцията на уязвимите ромски общности, като далеч не постигна поставените цели.

2.3 Програма за развитие на човешките ресурси (2021-2027 г.)

54 Стратегията е достъпна на адрес: <http://strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=790>

55 Повече информация за тази приоритетна ос и включените в нея програми можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/4/0/PriorityLines>

56 Повече информация можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/3/0/Project/BasicData?contractId=0zzbbA0kSwFgU%2FX%2FL4yx-4A%3D%3D&isHistoric=False>

57 Повече информация можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/4/0/Project/Search?Prior=sZWN6%2FF9aWlmVdadYSGtNg%3D%3D&Proc=%2B-DUhgSgVucwKwXgBp6jQe0%3D%3D&showRes=True>

58 Вижте повече на: <https://2020.eufunds.bg/bg/4/0/PriorityLines>

59 Повече информация можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/4/0/Project/Search?Prior=N30VwHRPlmsLIDuyE7d3x0%3D%3D&Proc=%2Bn-Ru8MbA5ad%2BxFONyRprkw%3D%3D&showRes=True>

Програмата за развитие на човешките ресурси (2021-2027 г.)⁶⁰ е с общ бюджет от 1 574 225 299,19 лева, като финансирането от ЕС е в размер на 1 567 345 791,64 лева. Програмата включва пет приоритетни оси; настоящият анализ се фокусира върху оста **“Социално включване и равни възможности”**, която има бюджет от 1 369 460 540 лева (финансиране от ЕС: 1 147 779 620 лева). (Бележка под линия 2) Тринадесет процедури попадат в обхвата на тази ос; настоящият анализ обаче се съсредоточава върху **BG05SFPR002-2.003 (БЪДЕЩЕ ЗА ДЕЦАТА)**,⁶¹ предвид нейната значимост за целите на настоящото проучване.

2.4 Програма “Наука и образование за интелигентен растеж” (2014-2020 г.)

Тази програма (общ бюджет: 1 349 999 954,93 лв.) включва седем процедури.⁶² Настоящият анализ се фокусира върху приоритетна ос “Образователна среда за активно социално приобщаване”, която обхваща 29 процедури. Някои от тях са географски специфични (местни инициативни групи), други имат общонационално приложение. Поради обхвата на това проучване са подчертани само две процедури:

- BG05M9OP001-2.018 “Социално-икономическа интеграция на уязвими групи: Интегрирани мерки за подобряване на достъпа до образование - Компонент 1”. Тази процедура (бюджет: 14 056 430,98 лв.; финансиране от ЕС: 11 947 964,83 лв.) има за цел да подобри достъпа до образование.
- BG05M9OP001-2.056 “Социално-икономическа интеграция на уязвими групи: Интегрирани мерки за подобряване на достъпа до образование - Компонент 2”. Тази процедура (бюджет: 5 768 973,95 лв.; финансиране от ЕС: 4 903 627,48 лв.) също е насочена към подобряване на достъпа до образование.

И двете процедури имат за цел да подобрят качеството на живот, социалното приобщаване и намаляването на бедността, като насърчават устойчивата интеграция на маргинализираните общности, включително ромите, чрез всеобхватни мерки и интегриран подход.

3. Оперативни програми и тяхната връзка с правата на бежанците

Този раздел описва оперативните програми в България, които засягат правата на бежанците. По-нататъшните анализи ще покажат, че макар програмите привидно да имат за цел да подкрепят бежанците, тяхното разработване и изпълнение

често не е декватно, което води до липса на защита и нарушаване на основните права на засегнатите групи. Анализът ще се съсредоточи конкретно върху програмата “Фонд за убежище, миграция и интеграция” (ФУМИ) (2014-2020 г.), за да илюстрира тези проблеми.

3.1 Програма: Фонд “Убежище, миграция и интеграция” (2014-2020 г.)

Тази програма⁶³ (общ бюджет: 49 801 325,43 лв.) има шест приоритетни оси: Убежище, Интеграция/легална имиграция, Завръщане, Солидарност, Специални случаи и Техническа помощ. Бенефициенти са Държавната агенция за бежанците, Дирекция “Миграция”, общински администрации и неправителствени организации. Въпреки че програмата има за цел да укрепи системата за предоставяне на убежище и да подобри интеграцията на бежанците, нейното изпълнение често води до нарушаване на правата.

3.1.1 Приоритетна ос: Убежище

Тази приоритетна ос (бюджет: 18 164 242,15 лв.; финансиране от ЕС: 13 623 181,61 лв.) обхваща няколко процедури, много от които са от значение за настоящия анализ. Въпреки това настоящият анализ ще се съсредоточи върху следните ключови процедури поради специфичното им значение за целите на доклада:

- **BG65AMNP001-1.005 “Усъвършенстване на системата за предоставяне на убежище в България”**:⁶⁴ По тази процедура са отпуснати 621 755,80 лв. (финансиране от ЕС: 466 316,86 лв.) за два проекта, насочени към модернизиране на инфраструктурата в сградите на Държавната агенция за бежанците. Въпреки тази инвестиция обаче в многобройни доклади се документира значително влошаване на условията на живот и цялостната ситуация в тези съоръжения, което поражда сериозни опасения. Подробен анализ на този въпрос и неговите последици ще бъде представен в глава VII.
- **BG65AMNP001-1.011 “Осигуряване на средства за текущи разходи, храна и сигурност”**:⁶⁵ Тази процедура (бюджет: 5 303 138,00 лв.; финансиране от ЕС: 3 977 353,49 лв.) е насочена към осигуряване на основни средства за търсещите убежище.
- **BG65AMNP001-1.003 “Поддържане и укрепване на първоначалния административен капацитет”**:⁶⁶ Тази процедура (бюджет: 921 996,04 лв.; финансиране

⁶⁰ Повече информация можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/8010709/0/OPPProfile>

⁶¹ Повече информация можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/8010709/0/Project/Search?Prior=dqxd%2B2wy6J77yEi%2B8jkb-VA%3D%3D&Proc=jeG7xAbz%2FhWCH%2FtoeIXpyw%3D%3D&showRes=True>

⁶² Повече информация можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/7/0/OPPProfile>

⁶³ Повече информация за програмата можете да намерите на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/8010436/0/PriorityLines>

⁶⁴ Повече информация можете да намерите на адрес: <http://2020.eufunds.bg/bg/8010436/0/PriorityLines>

⁶⁵ Пак там.

⁶⁶ Пак там.

от ЕС: 691 497,03 лв.) е насочена към изграждане на административен капацитет, предоставяне на правни консултации и предлагане на социална и психологическа подкрепа.

- **BG65AMNP001-1.009 “Осигуряване на средства за текущи разходи, храна и сигурност за лицата, търсещи международна закрила”:**⁶⁷ Тази процедура (бюджет: 5 091 956,00 лв.; финансиране от ЕС: 3 818 967,00 лв.) е насочена към осигуряване на основни ресурси.
- **BG65AMNP001-1.007 “Подобряване на инфраструктурата, условията на живот и капацитета за настаняване”:**⁶⁸ Тази процедура (бюджет: 1 895 309,05 лв.; финансиране от ЕС: 1 421 481,73 лв.) е насочена към подобряване на условията в центровете за настаняване. Загрижеността, изразена в посочените по-горе доклади, е относима и към тази процедура, както и към BG65AMNP001-1.001 (Подобряване на инфраструктурата и условията за живот).⁶⁹ Тази процедура (бюджет: 825 347,60 лв.; финансиране от ЕС: 619 010,70 лв.) също е насочена към подобряване на условията в центровете за настаняване.
- **BG65AMNP001-1.006 “Поддържане и укрепване на първоначалния административен капацитет”:**⁷⁰ Тази процедура (бюджет: 1 585 645,53 лв.; финансиране от ЕС: 1 189 234,10 лв.) е насочена към изграждане на административен капацитет, предоставяне на правни консултации и предлагане на социална и психологическа подкрепа.
- **BG65AMNP001-1.002 “Усъвършенстване на механизма за социална и психологическа помощ”:**⁷¹ Тази процедура (бюджет: 183 053,67 лв.; финансиране от ЕС: 137 290,26 лв.) е насочена към предоставяне на социална и психологическа помощ.

По-нататъшен анализ на други приоритетни оси в рамките на програмата AMIF и допълнителни проучвания на случаи, илюстриращи нарушения на правата на бежанците, са представени в следващите раздели.

Въпреки че в настоящия доклад се разглеждат ключови програми и инициативи, важно е да се отбележи, че описанието на проектите не е изчерпателно; значителни нарушения на основните права може да съществуват и в рамките на други програми и процедури.

⁶⁷ Пак там.

⁶⁸ Пак там.

⁶⁹ Пак там.

⁷⁰ Пак там.

⁷¹ Пак там.

Права на хората с увреждания: Общ преглед и програми за финансиране от ЕС. Нарушения на основните права

„Според мен са повече (проектите, финансирани с европейски средства, които нарушават основните права - бел. автора), да не кажа, че всички проекти, които касаят изграждането на [центрове за настаняване от семеен тип или "малки къщички"] [...] Така наречените меки мерки по управлението на вече изградени малки къщички - домчета или както и да ги наречем тези малки институции, тези така наречените "меки мерки", при тях със сигурност има нарушаване на човешките права по проста причина, че там [в тези "малки къщички"] ги слагат [хората с увреждания] в една къщичка по еди си колко човека. Няма нищо семейно, няма нищо приобщаващо. [...] Тук, за съжаление, тези места се превършват в постоянни и това за мен е нарушаване на човешкото право на свободен избор къде да живееш най-малко.“⁷²

Лице с увреждания, активист

В този раздел се разглежда прилагането на Конвенцията за правата на хората с увреждания (КПХУ) в България и се анализира как механизмите за финансиране от ЕС са повлияли върху реализирането на тези права. Въпреки че нормите на КПХУ теоретично би трябвало да заместят националните закони, продължават да съществуват значителни конфликти.

1. Международна правна рамка и нейната връзка с българското национално право

1.1 Противоречие между КПХУ и националното законодателство: Предизвикателства при прилагането и тълкуването на КПХУ

България ратифицира КПХУ през 2012 г., но продължават да съществуват конфликти

между нейните разпоредби и националното законодателство. Член 12 от КПХУ (дееспособност) е в пряко противоречие с член 5 от Закона за лицата и семейството (разрешаване на законното настояничество). Въпреки че признава тази несъвместимост, Конституционният съд потвърждава националната разпоредба, позовавайки се на потенциални законодателни пропуски.⁷³ Дори и спорените в законодателството през годините, този пропуск все още съществува. По подобен начин, въпреки че член 19 от КПХУ гарантира правото на независим живот, практическото му прилагане е възпрепятствано от липсата на адекватни системи за подкрепа и усилия за деинституционализация.

Съгласно Виенската конвенция за правото на договорите от 1969 г. тълкуванията на международните договори, като например общите коментари и насоките, са задължителни. Поради това България следва да разглежда заедно с КПХУ документи като Насоките за деинституционализация и Общ коментар 5 по член 19 при прилагането на КПХУ. Това обаче рядко се случва на практика.

Насоките за деинституционализация, включително при извънредни ситуации, са важен документ, който следва да се прилага на национално ниво. За съжаление, на национално ниво липсва разбиране за неговото значение и за решаващата връзка с основните права.

1.2 Национална стратегия за хората с увреждания и съгласуване на политиките

Националната стратегия на България за хората с увреждания за периода 2021-2030 г. очертава ангажимента на страната към правата на хората

⁷² Интервю с човек с увреждане, активист.

⁷³ Конституционен съд на България. (2014 г., 17 юли). Решение № 12 по конституционно дело № 10/2014 г. Достъпно на: <https://www.constcourt.bg/bg/case-479>

с увреждания. Нейните четири (4) стратегически цели включват:⁷⁴

- Насърчаване на независимия живот и включването в общността.
- Осигуряване на достъп до социална подкрепа и адекватен стандарт на живот.
- Подобряване на достъпа до здравеопазване, образование, заетост и подходящи условия на труд.
- Предотвратяване на социалното изключване чрез интегрирани политически подходи.

Стратегията е съобразена с международните стандарти за правата на човека, Целите за устойчиво развитие на ООН и Европейския стълб на социалните права, по-специално с принцип 17 относно интеграцията на хората с увреждания. В нея също така се признава значението на финансирането от ЕС за постигането на тези цели. Практическото изпълнение и прилагане на тези политически цели обаче продължава да бъде предизвикателство, особено като се имат предвид съществуващите противоречия между националното законодателство и Конвенцията за правата на хората с увреждания.

1.3 Положението на хората с увреждания в България: критичен анализ

1.3.1 Статистически преглед и основни предизвикателства

В Националната стратегия за хората с увреждания за периода 2021-2030 г. се подчертава разпространението на уврежданията в България,⁷⁵ като се посочва, че 19 % от българите изпитват свързани със здравето ограничения за участие в общественния живот, а 20 % от хората над 16-годишна възраст имат трайни физически увреждания. Парадоксално е, че България отчита нисък брой лица с увреждания в трудоспособна възраст, докато разпространението се увеличава значително сред по-възрастните групи.

В стратегията се посочват няколко основни предизвикателства:

- **Достъп до пазара на труда:** Трудности при достъпа до възможности за заетост поради недостатъчна подкрепа.
- **Бедност:** По-високи нива на бедност сред хората с увреждания.

- **Достъп до образование:** Ограничен достъп поради недостиг на специалисти и недостъпна инфраструктура.
- **Географска изолация:** Предизвикателствата, с които се сблъскват хората в отдалечени райони с лоша инфраструктура, засягат непропорционално много хора с увреждания.
- **Подкрепа за живот в общността:** Недостатъчна подкрепа за независим живот.

2. Институционализация и деинституционализация: Критичен провал на системите

Въпреки че стратегията разглежда въпроса за "лошото отношение" към институциите, тя не признава изрично проблема с институционализацията и транс-институционализацията, при която лицата се преместват от големи институции в по-малки услуги за резидентна грижа, които често повтарят институционалния модел. Този пропуск е обезпокоителен, особено като се има предвид, че КПХУ, Общ коментар 5 и Насоките за ДИ ясно определят институционализацията като форма на дискриминация. Въпреки че в Стратегията се споменава целта за създаване на условия за независим живот, тя не признава изрично по-малките резидентни услуги като форма на институционализация.⁷⁶

Деинституционализацията е процес, насочен към премахване на големите институции, в които са настанени лица с увреждания и/или социални предизвикателства, като се улеснява тяхната реинтеграция в общността. Целта е да се даде възможност на хората да живеят в общността, да имат достъп до подходящи услуги и подкрепа, за да постигнат по-високо качество на живот и по-голяма независимост. В България обаче, както и в други страни, този процес често се тълкува погрешно като просто прехвърляне на лица от големи институции в по-малки, като например малки групови домове. В много случаи тези по-малки институции възпроизвеждат същите проблеми, които се срещат в по-големите, като липса на индивидуализирана грижа, ограничен достъп до общността и недостатъчна подкрепа. Това на практика води до **транс-институционализация - преминаване от един тип институция в друг - без да се постигне истинската цел на деинституционализацията:** пълноценно и значимо включване в общността.⁷⁷

⁷⁴ Националната стратегия за хората с увреждания за периода 2021-2030 г. е достъпна тук: <https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1342>. Плановите за действие за периодите 2021-2022 г. и 2023-2024 г. също са достъпни на същата страница.

⁷⁵ Стратегията се позовава на данни на Евростат.

⁷⁶ Институционализацията е практиката на настаняване на лица с увреждания и/или социални предизвикателства в заведения с всякакъв размер, където грижите често са регламентирани и липсва индивидуализация, което води до социална изолация и зависимост. Съгласно Закона за социалните услуги, параграф 1, точка 5 от Допълнителните разпоредби, "институционализация" се отнася до състояние, при което лицето има затруднения да води независим живот поради зависимост от грижи от други лица, в резултат на живот в среда, която ограничава правото му на избор, личен живот и независимост и създава условия, които накърняват човешкото достойнство.

⁷⁷ В многобройни доклади и становища се критикува подходът на България към деинституционализацията, като се изтъква разпространението на транс-институционализацията и злоупотребата с европейски средства в подкрепа на тези дискриминационни практики. В тези доклади се подчертава необходимостта от истинска промяна към системи за подкрепа в общността, които насърчават независимия живот и защитават правата на хората с увреждания. Вж. например: "Горката тя, че има мечти" – доклад на Фондация "Валидети" – Будапеща и Независима експертна мрежа – НИЕ", от април 2024 г., основан на мониторингови посещения в психиатрична болница, голяма институция и редица центрове за настаняване от семеен тип, достъпен на

Изследването на динамиката на институционализацията и деинституционализацията в България е от съществено значение, тъй като тези процеси са дълбоко преплетени с по-широките предизвикателства, пред които са изправени хората с увреждания, особено с постоянните рискове и неадекватните системи за подкрепа. Въпреки че предизвикателствата, пред които са изправени хората с увреждания в България, са многостранни, тази дискусия ще се съсредоточи върху няколко ключови въпроса. Един от критичните проблеми е **институционализирането на хората с увреждания** - проблем, който отдавна е във фокуса на правозащитните организации и е предмет на множество съдебни дела и застъпнически усилия, насочени към прилагане на принципите на КПХУ. Решаването на този въпрос е от първостепенно значение, тъй като той включва множество други проблеми. Лицата с увреждания са изложени на риск от институционализация, ако нямат семейна подкрепа, изпитват бедност и безработица или ако в техните общности липсват адекватни програми за подкрепа, които да се справят с рисковите ситуации. Такива програми често са оскъдни или дори когато съществуват, не успяват да се справят с всички потенциални рискове. Например понастоящем не съществува програма за подпомагане на лица с увреждания, които са жертви на насилие, особено когато насилникът е и техен настойник, което създава цикъл на зависимост. Освен това, вместо да предоставя алтернативи, които насърчават независимия живот, националното законодателство - по-специално Законът за социалните услуги - често засилва настаняването в институции.⁷⁸

Предизвикателствата, пред които са изправени хората с увреждания в България, са подробно документирани в множество доклади и изявления през годините. Напоследък няколко доклада категорично предупреждават, че така нареченият процес на деинституционализация в България всъщност е довел до транс-институционализация. Тя се характеризира с широкото разпространение на малки заведения за резидентна грижа, които възпроизвеждат институционалния модел. В тези доклади институционализацията се изтъква като форма на дискриминация, но въпреки това тя продължава да получава финансиране от източници на Европейския съюз.⁷⁹

В този доклад и конкретно в тази глава се стремим да проучим как финансираните от ЕС проекти допринасят за този процес на

трансинституционализация.

Както вече беше обсъдено, оперативните програми "Региони в растеж" и "Развитие на човешките ресурси" са били многократно критикувани за нарушаване на основните права.⁸⁰ Това е особено очевидно по отношение на хората с увреждания, където широко разпространената трансинституционализация доведе до значителни нарушения на правата.

- По програмата **"Региони в растеж" (2014-2020 г.)**, предназначена за насърчаване на регионалното развитие и подобряване на качеството на живот, е финансирано изграждането на множество групови домове. Две ключови процедури по нейната приоритетна ос **"Регионална социална инфраструктура"** - една за възрастни и една за деца с увреждания - доведоха до създаването на много нови центрове за резидентна грижа. Макар и да имаха за цел да заменят институционалните модели с услуги в общността, тези програми в крайна сметка възпроизведоха институционалните условия в по-малък мащаб. Бенефициенти бяха Министерството на здравеопазването и общините.

Насоките за прилагане на тези процедури осъждат настаняването в институции като нарушение на международните конвенции (КПД, КПХУ), но въпреки това двете ключови процедури финансират изграждането на множество нови центрове за настаняване: най-малко 27 за възрастни и 22 за деца с увреждания. Те включват различни видове резидентна грижа - от центрове от семеен тип до специализирани заведения. Тези нови съоръжения, макар и по-малки от традиционните институции, в основата си повтарят институционалния модел.

Това представлява значително разминаване между заявените политически цели и действителното изпълнение, което затвърждава самата система, която програмите са имали за цел да заменят.

Участието на общините и Министерството на здравеопазването като бенефициенти подчертава системната зависимост от институционални решения, въпреки че изграждането на тези нови, по-малки институции, финансирани отчасти със средства на ЕС, представлява само малка част от общото разширяване на резидентните

английски език тук: <https://validity.ngo/wp-content/uploads/2025/01/BG-Monitoring-report-EN-20250129.pdf> и на български език тук: <https://validity.ngo/wp-content/uploads/2025/01/BG-Monitoring-Report-BG-20250129.pdf>

78 Моля, вижте Националния доклад, изготвен в България с цел събиране на опита на жени и деца с увреждания, които са жертви на насилие, основано на пола, в рамките на проекта Dis-connected, на английски език тук: https://validity.ngo/wp-content/uploads/2024/04/DIS-CONNECTED_Na-tRep_BG_EN_approved-1.pdf и на български език тук: https://validity.ngo/wp-content/uploads/2024/04/DIS-CONNECTED_NaRep_BG_BG_approved-2.pdf

79 Вижте например: "Горката, че има мечти", както е споменато по-горе, на английски език тук: <https://validity.ngo/wp-content/uploads/2025/01/BG-Monitoring-report-EN-20250129.pdf> и на български език тук: <http://validity.ngo/wp-content/uploads/2025/01/BG-Monitoring-Report-BG-20250129.pdf>. Посетените резидентни институции са финансирани с европейски средства през няколко програмни периода.

80 Вж. например изследването на FRANET за България "Ролята на националните органи, отговарящи за правата на човека, за осигуряване на съответствие на средствата от ЕС с основните права", достъпно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-research-eu-funds-nhris-bulgaria_en.pdf

институции в страната.

- **Оперативната програма “Развитие на човешките ресурси”** (съфинансирана от Европейския социален фонд+ и националния бюджет), която има за цел да насърчава социалното приобщаване и равните възможности, неволно подкрепя функционирането на груповите домове. Както е описано подробно в [глава IV], тази програма включва приоритетни оси, които пряко финансират инфраструктурата и услугите, свързани с грижата за хората с увреждания. Една от осите, **“Намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване”**, включва процедура (BG05M9OP001-2.061), която инвестира значителни средства в изграждането и обновяването на дневни центрове, от които се възползват предимно общините. Друга ос, “Модернизация на институциите”, включва процедура (“Нови стандарти за социални услуги”), насочена към подобряване на процесите на деинституционализация. Финансирането на тази програма обаче, въпреки декларираните цели, в крайна сметка допринася за поддържането и дори разширяването на системата от групови домове, като в действителност укрепва самата система, която цели да реформира.

В следващата част се описва как оперативните програми “Региони в растеж” и “Развитие на човешките ресурси”, въпреки заявените си цели, неволно са улеснили продължаването на институционалната грижа. Това проучване на случая показва как това взаимодействие конкретно е довело до транс-институционализацията на деца с увреждания в България.

2.1 Запазването на институционалната грижа за деца с увреждания

Процесът на закриване на домовете за медико-социални грижи за деца - пример, който илюстрира целия процес на ДИ

Настаняването в институции дълбоко нарушава правата на децата с увреждания, като противоречи на основните принципи, залегнали както в Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ), така и в Хартата на основните права на Европейския съюз.

Самият акт на настаняване на дете в институция следва да се счита за форма на насилие, което лишава детето от правото му на семеен живот (член 24 от Конвенцията на ООН за правата на детето; член 24 от Хартата) и от присъщото му достойнство (член 7 от Конвенцията на ООН за правата на детето; член 1 от Хартата). Институциите често излагат децата на различни форми на малтретиране, negliжиране и дискриминация въз основа на тяхното увреждане

и социален статус (член 21, КПХУ; член 21, Хартата), като не спазват правото им на висш интерес на детето (член 3, КПХУ; член 24, Хартата). Липсата на подкрепа от страна на семейството, съчетана с продължаващото финансиране на институции, а не на услуги, базирани на семейството (член 33, КПД), допълнително задълбочава тези нарушения. Това противоречи на правото на зачитане на личния и семейния живот (член 7, Хартата).

Освен това децата в институции често са лишени от адекватен достъп до образование (член 28 от КПХУ; член 14 от Хартата) и интеграция в общността (член 26 от КПХУ; член 24 от Хартата), което води до социална изолация и ограничени възможности за личностно развитие, нарушавайки правото им на недискриминация (член 21 от Хартата). Освен това тяхната уязвимост се засилва от изключването им от защитата, предоставяна от законодателството за защита на потребителите (член 38, КПХ), и неефективния достъп до правосъдие по отношение на настаняването им в институции (член 47, КПХУ; член 47, Хартата). В някои случаи условията в институциите представляват нечовешко и унижително отношение (член 4, КПХУ; член 4, Хартата), което нарушава основното им право на безопасност и защита. Нарушава се и правото на физическа и психическа неприкосновеност (член 3 от Хартата).

Всеки проект в подкрепа на транс-институционализацията - независимо дали чрез развитие на инфраструктурата, оперативно финансиране или персонал - активно затвърждава тези нарушения на правата.

Инвестирайки в по-малки резидентни домове вместо в системи за подкрепа в общността, които дават приоритет на включването на семейството и независимия живот, тези проекти не спазват основните права на децата с увреждания.

Продължаващият акцент върху институционалната грижа, въпреки неопровержимите доказателства за нейните вредни последици, представлява системен пропуск да се даде приоритет на най-добрите интереси на децата и да се гарантира пълноценното упражняване на техните права на човека както съгласно КПД, така и съгласно Хартата на основните права на Европейския съюз.

Въпреки че националната политика дава приоритет на прехода на децата с увреждания от институционална грижа към услуги в общността (които следва да бъдат свързани например с подкрепа за семействата), финансирането от ЕС по **програма “Региони в растеж” (по-конкретно процедура BG16RFOP001-5.001 “Подкрепа за деинституционализация на грижите за деца”)** доведе до транс-институционализация. Макар че заявената цел беше да се премахнат институционалните грижи за деца до тригодишна възраст (3) (независимо от увреждането) и да се

осигурят качествени услуги в общността за всички деца, изпълнението създаде дискриминационен ефект. Целта беше формулирана по следния начин: *“премахване на институционалната грижа за деца до три години без увреждания и осигуряване на качествена грижа за всички деца и младежи, включително за тези с леки и тежки увреждания, чрез създаване на широк спектър от социални и интегрирани здравно-социални услуги”*.⁸¹

Разглеждайки конкретния казус, установяваме как чрез използването на европейски средства на деца с увреждания се отказва правото да живеят в общността и в семейство. Фокусът е върху деца, които са били настанени в така наречените Домове за медико-социални грижи за деца (ДМСГД). Докато в процеса на ДИ а децата без увреждания бяха осигурени условия да живеят в семейства- било то чрез осиновяване или премна грижа, децата с увреждания останаха предимно в условията на резидентни грижа, обслужвани от същия персонал. Действително, помещенията бяха ремонтирани, но по същество бяха същите като преди. Този резултат, подкрепен от Министерството на здравеопазването като основен бенефициент, е в пряко противоречие с декларираните цели на деинституционализацията.

Инфраструктурата, необходима за трансинституционализацията на децата с увреждания от бившите ДМСГД в новоизградените Центрове за настаняване от семеен тип за деца, нуждаещи се от постоянни медицински грижи (и за деца с рисково поведение), е финансирана основно от Оперативна програма “Региони в растеж” по процедура **BG16RFOP001-5.001 “Подкрепа за деинституционализация на грижите за деца”** (вж. за повече подробности пример 1 в Приложение 1).

Проекти като **BG16RFOP001-5.001-0003 “Изграждане на инфраструктура за предоставяне на специализирани здравни и социални грижи за деца с увреждания-2”**, изпълняван от Министерството на здравеопазването (вж. за повече подробности пример 1 в приложение 1) и **BG16RFOP001-5.001-0054 “Изграждане на инфраструктура за предоставяне на специализирани здравни и социални грижи за деца с увреждания-2”**, и двата изпълнявани от Министерството на здравеопазването (вж. за

повече подробности пример 2 в приложение 1), са пример за тази транс-институционализация. Тези проекти показват как фондовете на ЕС пратически са затвърдили институционалната грижа за деца с увреждания. За да разберем това, нека разгледаме цитираните проекти.

Сравнението на публично достъпната информация и публикуваните данни за изпълнените проекти в Информационната система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България (2020 г.) ясно показва горепосочените проблеми: средствата са използвани предимно за финансиране на ремонти в същите сгради, които формално са прекръстени от “домове” на “центрове за грижи”, без да се променя институционалната им същност. Снимките по-долу илюстрират казаното: на първата снимка е показана сградата, която е ДМСГД, а на втората - същата сграда, която сега е Център от семеен тип.

Снимка 1 Дом за медико-социални грижи за деца, Дебелец, преди.⁸²

Снимка 2: Центърът в Дебелец, в същата сграда като бившия Дом за медико-социални грижи за деца.⁸³

⁸¹ В Насоките се посочва следното: “Настаняването на деца в специализирани институции нарушава правата им, гарантирани от международните конвенции, по които Република България е страна (Конвенцията на ООН за правата на детето, Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания), и води до ограничаване на достъпа им до качествени грижи и услуги.” и “С Решение № 859/13.10.2016 г. на Министерския съвет е приет Актуализиран план за действие за изпълнение на Националната стратегия “Визия за деинституционализация на децата в Република България”. Водещ приоритет е постигането на основната цел на Националната стратегия: “Гарантиране на правото на децата на семейна среда и на достъп до качествени грижи и услуги в съответствие с индивидуалните им потребности”. Към момента на приемане на Насоките функционират 17 ДМСГД, в които са настанени 647 деца. В Насоките се посочва, че програмата ще финансира изграждането на 10 Центъра за настаняване от семеен тип за деца; 28 Преходни жилища за деца от 15 до 18 години, 17 Наблюдавани жилища за младежи от 18 до 21 години, 20 Центъра за специализирана здравно-социална грижа за деца с увреждания, нуждаещи се от постоянни медицински грижи, 8 Центъра за специализирана здравно-социална грижа за деца с високорисково поведение и нужда от специални здравни грижи. Тъй като това са резидентни услуги, те представляват институции, макар и по-малки, в сравнение със закриваните специализирани институции.

⁸² Източник: уебстраница на Дома, все още съществуваща на адрес: <https://registarnazdraveopazvaneto.com/%D0%B4%D0%BE%D0%BC-%D0%B7%D0%B0-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%BE-%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B8-%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B8-%D0%B7%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B0> (посетен на 11.01.2025 г.)

⁸³ Източник: Veliko Tarnovo Municipality website, available here: <https://radiovelikotarnovo.com/%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%8A%D1%82-%D0%B7%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B0>

2.2 Деца, изложени на риск заради изпълнението на проектите

2.2.1 Проблемът надхвърля рамките на изграждането и обновяването на съоръженията

По време на изпълнението на проектите, свързани със закриването на Домовете за медико-социални грижи за деца (ДМСГД), бяха документирани някои опасни практики, които излагат децата на риск. Въпреки че децата остават в един и същ вид институционална грижа, проектите се изпълняват хаотично, като грижата за децата не е адекватна. Това е довело до значителни рискове за живота и здравето им. В годишния доклад на Националния превантивен механизъм (НПМ) за 2020 г.⁸⁴ се подчертава хаотичното прехвърляне на деца с увреждания между институциите и от Домовете за медико-социални грижи за деца (ДМСГД) към центровете за настаняване от резидентен тип. НПМ препоръчва спиране на този неорганизиран процес, но въпреки това той продължава.

Целият процес на преместване се характеризира с хаотично изпълнение и съсредоточаване върху бюрократични цели, а не върху най-добрите интереси на децата.

Въпреки че не можем да посочим конкретни проекти, този проблем е системен и засяга целия процес, описан в настоящия доклад. Няма да е необосновано да се предположи, че децата се преместват от едно място на друго само за да се улеснят строителните работи. Тази практика често дава приоритет на инфраструктурните нужди пред благосъстоянието на децата, като затвърждава цикъла на институционализация, вместо да насърчава истинското включване и подкрепа в общността.

2.2.2 Оправдаване на действията: Позицията на Министерството на здравеопазването и продължаващото разширяване на институционалните грижи

Отговорът на Министерството на

здравеопазването на нашите въпроси относно бъдещето на децата с увреждания от ДМСГД в светлината на проекти BG16RFOP001-5.001-0003 и BG16RFOP001-5.001-0054 подчертава трайното разминаване между заявената политика по отношение на деинституционализацията и продължаващото създаване на нови резидентни услуги.

В писмо от 30 януари 2025 г. МЗ ни уведоми, че проектите **BG16RFOP001-5.001-0003 и BG16RFOP001-5.001-0054 (насочени към изграждане на специализирани заведения за грижи за деца с увреждания)** са планирани за приключване съответно до 31 юли 2025 г. и 23 юли 2025 г. МЗ твърди, че тези проекти са в съответствие с усилията за деинституционализация, като осигуряват условия за грижи, "близки до семейните". Това твърдение обаче не разглежда основното противоречие между този подход и международните правни рамки (включително Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и Насоките за ДИ), които регламентират необходимостта от грижи, базирани в общността и интегрирани в семейството. Позицията на МЗ пренебрегва дълбокото противоречие между изграждането на нови резидентни услуги и заявената цел на деинституционализацията.

Аргументацията на МЗ за съществуването на тези проекти трябва да се разбира в по-широкия контекст на продължаващите инвестиции в институционални грижи, които датират поне от 2007 г. Настоящите инвестиции се основават на подобни проекти, финансирани в рамките на програмния период 2007-2013 г.,⁸⁵ в резултат на които бяха изградени множество центрове за настаняване от семеен тип и защитени жилища. Въпреки че конкретните подробности за обхвата на тези по-ранни инвестиции са извън обхвата на настоящото проучване, съществуващите данни показват значително разширяване на резидентните услуги. Този модел разкрива трайно разчитане на институционални решения, въпреки заявените намерения за обратното и незачитане на човешките права на децата с увреждания,

[https://www.ombudsman.bg/pictures/NPM%202020\(2\).pdf](https://www.ombudsman.bg/pictures/NPM%202020(2).pdf)

84 IX тематичен доклад на Омбудсман на Република България, в качеството му на Националния превантивен механизъм 2020, достъпен на: [https://www.ombudsman.bg/pictures/NPM%202020\(2\).pdf](https://www.ombudsman.bg/pictures/NPM%202020(2).pdf)

85 Инвестициите в нови институционални сгради през програмния период 2014-2020 г. следват инвестициите, направени през предходния програмен период. Така например Оперативна програма "Региони в растеж" за програмния период 2007-2013 г. подкрепя схема, наречена "Подкрепа за деинституционализация на социални институции, предлагащи услуги за деца в риск" по ОПРР, която има за цел да осигури "подходяща и ефективна социална инфраструктура, допринасяща за предоставянето на нов тип резидентни и съпътстващи услуги в общността, които ще заменят институционалната грижа". По тази схема се финансират дейности за изграждане, реконструкция, оборудване и обзавеждане на центрове за настаняване от семеен тип и защитени жилища. Общият размер на инвестираните средства е повече от 48 млн. евро, като с тях се изграждат 132 центъра за настаняване от семеен тип и 19 защитени жилища, а 7 защитени жилища се ремонтират. Информацията е налична в проекта на окончателен доклад за изпълнението на ОП "Региони в растеж" 2007-2013 г., достъпен тук: <http://old.bgregio.eu/op-regionalno-razvitie/izpalnenie-na-oprr-2007-2013.aspx>. Информация за конкретни проекти е налична в други източници. Например, на интернет страницата на Столична община (достъпна тук: <https://www.sofia.bg/w/-proekt-izgrazhdane-na-socialna-infrastruktura-v-podkrepa-na-deinstitucionalizacia-na-socialni-institucii-predlagasi-uslugi-za-deca-v-risk-na-teritoria>) е отбелязано, че се изпълнява проект "Изграждане на социална инфраструктура в подкрепа на деинституционализацията на социални институции, предлагащи услуги за деца в риск на територията на Столична община". Проектът се финансира по Оперативна програма "Регионално развитие" 2007-2013 г. (ОПРР), Приоритетна ос 1 "Устойчиво и интегрирано градско развитие", Операция 1.1 "Социална инфраструктура", Схема за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ: BG161P0001/1.1-12/2011 "Подкрепа за деинституционализация на социални институции, предлагащи услуги за деца в риск" с обща допустима стойност 9 758 867,24 лв. за изграждане на 13 Центъра за настаняване от семеен тип и 3 Защитени жилища. В рамките на настоящото изследване не сме събрали допълнителна информация за това кои общини са използвали средства по европейски програми и какво са построили, тъй като това значително надхвърля обхвата на настоящото изследване. Списък на договорите, сключени с отделните общини, актуален към 31.12.2020 г., е достъпен тук: https://www.eufunds.bg/sites/default/files/uploads/oprd/docs/2020-12/03_12_20-5_002-Prilozhenie%206_18_Obiavlenie%20za%20vazlagane%20na%20dogovori%20v_7-%205_002.pdf

дори в контекста на привидно положителни инициативи като националната стратегия "Визия за деинституционализация на децата в Република България".

2.2.3 Ролята на Оперативна програма "Развитие на човешките ресурси"(2014-2020) в процеса на трансинституционализация на децата от ДМСГД

Оперативна програма "Развитие на човешките ресурси", приоритетна ос **"Намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване"**, осигурява финансиране (чрез процедура **BG05M9OP001-2.012, "Продължаваща подкрепа за деинституционализация на деца и младежи"**) е с обявена цел да подпомогне прехода на децата от институционална грижа. Разпределени са средства за проект **BG05M9OP001-2.012-0001** (вж. приложение 1, пример 3), с бенефициент Агенцията за социално подпомагане), насочен предимно към изготвяне на оценки, без да има необходимата категоричност, че всяка оценка трябва да доведе до интеграция на детето в семейство.

Въпреки че в целите на проекта се споменава значението на семейната грижа и оценката на родителския капацитет, те в крайна сметка укрепват съществуващата система на институционална грижа, особено за деца с увреждания. Акцентът, който проектът поставя върху оценките - проследяване на индивидуалното развитие, оценка на потребностите и планове за грижи за децата в резидентна среда - не успява да адресира адекватно присъщия дискриминационен характер на самата институционализация. Имплицитното допускане, че някои деца се нуждаят от специализирана резидентна грижа (само въз основа на увреждането), е форма на дискриминация. Освен това оценката на родителския капацитет, без да се предлагат съпътстващи услуги за подкрепа, които да позволят грижи в семейна среда, демонстрира липса на ангажимент за интеграция в общността. Този подход подкрепя системата, която дава приоритет на институционалното настаняване пред семейно-ориентираната грижа, като по този начин нарушава правата на децата с увреждания да растат в семейна среда. *Инвестирането в оценки, без едновременно с това да се осигурят ресурси за подкрепа на децата в семействата и на самите семейства, е не само неефективно, но и допринася за дискриминационната практика на институционализация.*

- Този модел е илюстриран и от друга процедура от същата приоритетна ос: процедура **BG05M9OP001-2.019 ("Продължаваща подкрепа за деинституционализация на деца и младежи" - ЕТАП 2 - Предоставяне**

на социални и интегрирани здравно-социални услуги за деца и семейства")⁸⁶, по която са отпуснати над 35 000 000 лева, като са подкрепени множество проекти, включително сегрегирани дневни центрове и групови домове. Акцентът върху персонала, макар и важен, не отчита първостепенния проблем: неуспеха да се предотврати разделянето на децата и семействата, което в крайна сметка прави процеса на деинституционализация неефективен въпреки значителните инвестиции. Проучване на Ноу-Хау център (2020-2021 г.)⁸⁷ стига до заключението, че въпреки инвестициите и прехвърлянето на деца в нови заведения, много деца остават институционализирани. Това подчертава важността от преместване на фокуса от простото прехвърляне на деца в по-малки заведения към гарантиране на приоритет на решения, базирани на услуги в общността, които осигуряват пълноценни семейни връзки и избягват възпроизвеждането на вредните аспекти на институционалната култура.

Проучване на Центъра "Ноу-Хау" дава важна информация: "Доказано е, че институциите вредят на децата незаради сградите, в които се помещават, а заради човешките взаимоотношения, които култивират." Това проучване подчертава как институционалните взаимоотношения, регулирани от административни процедури и строг вътрешен ред, често не успяват да осигурят сигурната привързаност, която е от решаващо значение за здравословното развитие. Тази липса на привързаност, съчетана с наложените правила, работата на смени и ограниченото лично пространство, се отразява негативно както на децата, така и на персонала. Подчертава се неуспехът да се предотврати разделянето на деца и семейства, както и липсата на подкрепа за семействата да се грижат за децата си. Освен това в тези програми не се разглеждат начините, по които децата ще поддържат контакт с родителите си, нито как семействата ще бъдат подкрепяни в процеса на полагане на грижи. Те също така не отчитат как децата с увреждания в крайна сметка ще напуснат системата за грижи или как ще придобият необходимите житейски умения. Важно е да се отбележи, че тези програми не насърчават критичното мислене на персонала по отношение на присъщата вреда, причинена от институционализацията, нито пък предоставят обучение за идентифициране и справяне със сегрегацията и институционалните елементи в рамките на услугите. Наблюдава се и липса на обучение по правата на човека, превенция на насилието и последиците от злоупотребата и negliжирането. И накрая, липсата на връзка със системи извън здравеопазването обрича децата в тази система както на изолация в груповите

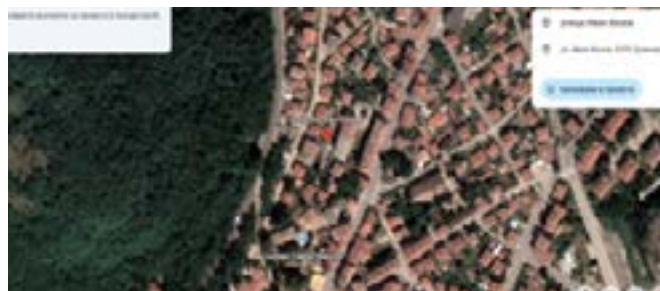
⁸⁶ Повече информация за процедурата и подкрепяните проекти можете да намерите на [ТУК](#).

⁸⁷ Ноу-хау център - Деинституционализацията в България - провал или успех? (Резултати от национално проучване на процеса, проведено в периода 2020-2021 г.). Изследването е достъпно: [ТУК](#).

предшественици. Пример за това е комплексът в Дряново.

- Проект **BG16RFOP001-5.002-0018, Изграждане на комплекс за грижа за лица с психични разстройства в Дряново** (вж. за подробности приложение 1, пример 4), включващ седем центъра за резидентна грижа в рамките на един комплекс, в който са настанени над 100 лица - на практика голяма институция, разположена на изолирано място, неподходящо за интегриране в общността. Комплексът е изолиран от общността.

На картата по-долу можете да видите къде се намира комплексът - в края на града, изолиран голям парцел, който не предполага условия за включване на общността.

2.3 От големи към по-малки институции: Запазването на институционализацията за възрастни с увреждания в България

Община Дряново публикува на своя уебсайт информация за началото на проекта.⁸⁸ Публикувана е снимка, която ясно илюстрира липсата на каквато и да е подходяща инфраструктура около комплекса, очевидна е и неговата изолираност. От снимката се вижда също, че сградата много прилича на предишната голяма институция, което допълнително подчертава продължаването на институционалните модели, а не преминаването към грижи в общността.

Оригиналната снимка е публикувана на уебстраницата на
община Дряново.

<https://www.dryanovo.bg/bg/article/4111/%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%B0%D0%B0-%D0%B4%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BF-%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B7%D0%BE%D1%80-%D0%B7%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%B3%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%B6%D1%82-%E2%80%9F%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%80%D0%BF%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D1%8A%D0%B7%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B8%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D1%81-%D1%83%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%B8%D1%8F-%D1%86%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%8A%D1%80-%D0%B7%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D0%B7%D0%B0-%D0%B8%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%B1-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%B8%D1%87%D0%B0%D0%B8-%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B0%D0%B1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4-%D0%B4%D1%80%D1%8F%D0%B8%D0%B8%D0%B2%D0%B2%D0%BE".html>

Този модел на трансинституционализация нарушава правата на възрастните с увреждания на включване в общността и независим живот. Макар че заявената цел е да се преместят лицата от големите институции в по-малки общности, реалността е, че много от тях остават затворени все в същия институционален модел, пренесен в новопостроени гради. Освен това този подход се подкрепя не само от описаните оперативни програми, но и от няколко национални политики, които противоречат на духа на деинституционализацията. Например Националната концепция за пространствено развитие на България (2013-2025 г.), въпреки че е преразгледана с финансиране от ЕС, запазва акцента си върху изграждането на институционални заведения, като сезанимава само с недостатъчния брой места, вместо да предоставя алтернативи за настаняване в общността. По подобен начин в Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване (2030 г.) липсва конкретно внимание към справянето с бедността на лицата, настанени в резидентни грижи. Това стечение на политиките води до продължаващо изключване на хората с увреждания, независимо дали са настанени в големи институции или в по-малки резидентни заведения. Липсата на всеобхватна стратегия, която да дава приоритет на истински деинституционализирани, приобщаващи възможности за настаняване на възрастни с увреждания, води до продължаваща институционализация и засилва системната дискриминация.

В края на краищата, както беше разгледано в предишния раздел относно трансинституционализацията на децата с увреждания, трябва да повторим същото заключение: **Този въпрос е също толкова важен и за възрастните с увреждания, за които институционализацията води до сериозни нарушения на техните права и свободи.**

Институционализирането на възрастни с увреждания представлява форма на системно насилие, което ограничава правата им да водят независим живот и да правят собствен избор. Тези лица често се оказват лишени от правото на семейни и лични отношения (член 16 от КПХУ; член 7 от Хартата), което накърнява присъщото им достойнство (член 1 от Хартата) и правото им на самоопределение.

Възрастните, настанени в институции, често са подложени на малтретиране, пренебрегване и дискриминация, което противоречи на правото им на закрила (член 4 от Хартата). Те също така често нямат равен достъп до образование и професионално обучение (член 26 от КПХУ; член 14 от Хартата), което води до социална изолация и ограничени възможности за личностно развитие. Нарушаването на правото им на недискриминация (член 21 от Хартата) става особено ясно, тъй като

много възрастни с увреждания се борят да получат адекватна подкрепа за интеграция в общността (член 19 от КПХУ).

Сред често нарушаваните допълнителни права са правото на сключване на брак (член 23 от КПХУ), правото на труд (член 27 от КПХУ) и правото на подходящи социални услуги, които осигуряват помощ за интегриране в общността (член 19 от КПХУ). Липсата на адекватни услуги, както и постоянната финансова подкрепа за институционални структури, а не за услуги, базирани в общността, задълбочават тези нарушения на правата.

Всеки проект, подкрепящ институционализирането на възрастни с увреждания - независимо дали чрез развитие на инфраструктурата, оперативното финансиране или персонал - активно затвърждава тези нарушения на правата. Като инвестират в по-малки резидентни услуги, а не в системи за подкрепа в общността, които дават приоритет на включването на семейството и независимия живот, тези проекти отразяват системния провал да се даде приоритет на правата на възрастните с увреждания и да се осигури пълноценното им упражняване на правата на човека както съгласно КПХУ, така и съгласно Хартата на основните права на Европейския съюз.

В заключение трябва да кажем, че изграждането и обновяването на сгради тип "институции", дори и тези, които са обозначени като "семеен тип", по своята същност противоречи на принципите на независим живот и включване в общността, залегнали в КПХУ. Тези институции, независимо от техния размер, затвърждават системата на сегрегация и контрол, ограничавайки автономността и самоопределението на децата и възрастните с увреждания. Липсата на индивидуализирани грижи, ограниченият достъп до общността и недостатъчната подкрепа в тези заведения на практика вкарват обитателите им в цикъл на зависимост, като възпрепятстват способността им да участват пълноценно в обществото.

Освен това несправянето с първопричините за институционализацията, като бедност, дискриминация и липса на системи за подкрепа в общността, засилва уязвимостта на децата и възрастните с увреждания. Липсата на адекватни ресурси за подкрепа на семейството, съчетана с дискриминационни нагласи и практики, често води до ненужно настаняване на деца и възрастни в резидентна грижа, като затвърждава система, която дава приоритет на институционалните решения пред алтернативите, ориентирани към семейството и общността.

От решаващо значение е да се признае, че проектите, описани в настоящия доклад, не са изолирани случаи. Всъщност значителна част от дейностите, свързани с т.нар. процес на

„деинституционализация“ на децата и възрастните с увреждания в България, са извършени с европейски средства, като основно са насочени към изграждането на сгради и предоставянето на оперативна подкрепа за тези по-малки институции. Могат да бъдат дадени стотици примери, които да илюстрират този модел на използване на средства от ЕС за поддържане на система, която нарушава основните права на децата с увреждания.

Системният характер на тези нарушения подчертава спешната необходимост от фундаментална промяна в подхода, която да даде приоритет на правата и достойнството на децата и възрастните с увреждания, да насърчи независимия живот и включването в общността и да гарантира ефективното и отговорно използване на средствата на ЕС.

2.4 “Слепи петна” в защитата на хората с увреждания - мултисекторна дискриминация

2.4.1 Пренебрегваната уязвимост на хората с увреждания, преживели насилие, основано на пола

Възрастните с увреждания, особено жените, и децата с увреждания, които са жертви на насилие, основано на пола, са изправени пред повишен риск от институционализация. Това се обуславя от законодателните рамки, като например Закона за социалните услуги, който предвижда, че настаняването в резидентна грижа е мярка за защита. Въпреки че законът определя това като крайна мярка, случаите на насилие и negliжиране в семейството често водят до този резултат.

В услугите от резидентен тип (както и във всяка друга сегрегирана социална услуга) липсват програми, насочени към подпомагане на жертвите да се възстановят от преживяното насилие. Финансираните от ЕС проекти не включват мерки, специално предназначени за подкрепа на жертвите на насилие, основано на пола. Освен това не се полагат усилия за осигуряване на и гарантиране на достъп до правосъдие или предоставяне на специализирани програми, които да отговарят на нуждите на тези лица.⁸⁹

2.4.2 Правни и социални последици от антисоциалното поведение в контекста на уврежданията

Когато децата и възрастните с увреждания, живеещи в резидентни услуги, проявяват поведение, което може да се окаже като антисоциално или криминално - често дребни нарушения като дребни кражби, насилие или телесни повреди - те рядко имат достъп до правосъдие. **Вместо това те се насочват към психиатрична помощ.** Това на практика превръща психиатрията в наказателна

и ограничителна мярка - или чрез прилагане на химически методи за контрол на поведението и обездвижване, или чрез изолация в психиатрични болници, или и чрез двете. В това отношение проектите, финансирани с европейски средства, не само че не предлагат решения, но и активно улесняват продължаването на тези практики.

- Например, един от описаните проекти (вж. проекти **BG16RFOP001-5.001-0003** и **BG16RFOP001-5.001-0054**) изрично включва създаването на групови домове за лица с високорисково поведение. Това означава, че децата, които имат антисоциално поведение, ще бъдат изолирани в заведения, свързани с психиатрични болници, за да се осигури по-ефективен контрол на поведението. Това поражда сериозни опасения, тъй като изключва надзора на съдебната власт по отношение на задържането и прилагането на психиатричното лечение. Понастоящем този сериозен въпрос не се обсъжда и дискутира в обществото, което налага спешно да му се обърне внимание и да.

⁸⁹ Фондация “Кера”, 2024 г., Свързани съоръжения и програми за превенция на насилието над жени и деца, базирани на увреждания, достъпни на: <https://www.kerafoundation.com/wp-content/uploads/2024/04/DIS-CONNECTED-Bulgarian-National-Briefing-Paper-BG.pdf>

Ромското включване в България: Критичен анализ на предизвикателствата и програмите за финансиране от ЕС

“На практика финансиране от Европа за обновяване на ромски квартали не се прави. Не защото Европа не дава, а просто защото това е омагьосан кръг.[...][Т]е (общините) бяха задължени да идентифицират точно тия квартали, които са с най-неблагоприятни социални, екологични и икономически характеристики. И тези квартали трябваше приоритетно, [...], (да бъдат) подпомогнати така, че те да не са вече най-изостаналите квартали. И всъщност тук ключът е в това, че общините не приоритизират да работят в кварталите, които са с най-лоши социални, икономически и екологични характеристики, а работят там, където искат].”
90

Системната дискриминация продължава да оказва влияние върху ромската общност в България, въпреки съществуващата правна рамка и международните ангажименти за защита на техните права. Макар че България, като държава - членка на ЕС, е задължена да спазва основните права на човека, тези права често се нарушават по отношение на ромите. В настоящия доклад ще бъдат разгледани системните пропуски, които затвърждават това неравенство, като се подчертае неадекватността на настоящите политики и често контрапродуктивният характер на някои интервенции, финансирани от ЕС. Ще анализираме тези проблеми, като използваме данни от литературен преглед, сведения, събрани от интервюта с лица, работещи в областта на интеграцията на ромите, информация, получена от властите, и публично достъпни данни за европейските проекти и тяхното изпълнение.

Цената на бездействието: Включване (или изключване?) на ромите в България

Статистическите данни очертават сурова картина: високото равнище на бедност, ограниченият достъп до образование и широко разпространената дискриминация продължават да засягат ромското население в България. Това не са просто цифри, а реални последици от неефективни политики и неадекватно прилагане на съществуващата правна рамка, предназначена да гарантира правата на етническите малцинства. В продължение на поколения ромските общности се сблъскват със **системна маргинализация**, която води до значителни различия в почти всеки аспект на живота - от жилищното настаняване и здравеопазването до заетостта и социалното участие.

Макар че България, като държава - членка на ЕС, е поела ангажимент да спазва основните права на човека, включително правото на равенство, недискриминация, подходящо жилище и образование, тези права често се нарушават по отношение на ромите. **Продължаващата сегрегация, както пространствена, така и социална, в съчетание с широко разпространената дискриминация в областта на заетостта, образованието и достъпа до обществени услуги, създава цикъл на неравносйно положение, който е трудно да бъде прекъснат.**

За целите на настоящия доклад **сегрегацията** се определя като насилствено или фактическо разделяне на лица или групи въз основа на раса, етническа принадлежност или други защитени характеристики, което води до неравен достъп до ресурси и възможности.⁹¹ Обратно,

90 Интервю с представител на гражданското общество.

91 Въз основа на член 3 от Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация, който осъжда расовата сегрегация и апартейда, и член 2 от Всеобщата декларация за правата на човека, който забранява всякакъв вид дискриминация.

десегрегацията се отнася до процеса на премахване на системите на сегрегация и активна интеграция на разделените преди това групи, за да се осигури равен достъп и възможности за всички.⁹²

Този цикъл често се затвърждава от някои финансирани от ЕС проекти, насочени към решаването на посочените проблеми. Липсата на смислени консултации с ромските общности при планирането и изпълнението на тези проекти често води до решения, които са не само неефективни, но в някои случаи активно задълбочават съществуващите неравенства и подкопават основните права. Лошо планираните или изпълнени проекти могат волно или неволно да доведат до засилване на маргинализацията, което допълнително нарушава принципите на недискриминация и социално включване.

В следващите раздели ще бъдат разгледани по-задълбочено конкретните предизвикателства, пред които е изправена ромската общност, като ще се проучи как съществуващите закони и политики често не успяват да доведат до осезаеми подобрения. Ще разгледаме системните пречки пред пълноценното приобщаване на ромите, като се съсредоточим върху проблематичните начини, по които някои финансирани от ЕС проекти допринасят за запазването на съществуващите неравенства и нарушения на основните права, и ще предложим потенциални решения за подобряване на изпълнението.

2. Бариери и дискриминация: Опитът на ромите в България

2.1 Ромската общност, която съставлява 4,9% от населението на България (325 343 души според преброяването от 2011 г.), се сблъсква с множество дълбоко вкоренени предизвикателства, които възпрепятстват пълноценното им участие в обществото. Важно е обаче да се отбележи, че други източници посочват значително по-високи цифри. Според данни, цитирани от Европейската комисия, в България живеят около 750 000 роми, което представлява 10,33 % от общото население.⁹³ Това разминаване може да се дължи на факта, че много роми предпочитат да не съобщават етническата си принадлежност поради страх от дискриминация.

Въпреки че българската Конституция и международните инструменти за правата на човека гарантират основни права, включително

самоопределение, те постоянно се пренебрегват от системни пречки и широко разпространена дискриминация. Много роми дори избират да се идентифицират с други етноси, вероятно поради обществената натиск и желанието за полесна социална интеграция, което подчертава болезнената реалност на дискриминация и изключване, на които са подложени.

Прегледът на спазването на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства от страна на България от 2020 г.⁹⁴ установи няколко критични проблема:

- **Недостатъчна интеграция:** Липсата на ефективни стратегии за социално-икономическо приобщаване сериозно ограничава възможностите за образование, заетост и жилищно настаняване на ромите.
- **Образователни бариери:** Ромските деца често нямат достъп до качествено образование и често липсват приобщаващи образователни практики.
- **Дискриминационни практики в областта на жилищното настаняване:** Ромските общности страдат непропорционално много от незаконно строителство, принудителни изселвания и недобри жилищни условия.
- **Дискриминация и престъпления от омраза:** Престъпленията от омраза срещу роми не се съобщават и преследват достатъчно, което подчертава спешната необходимост от подобряване на разследването и засилване на механизмите за защита.
- **Ограничен достъп до обществени услуги:** Ромските общности са изправени пред значителни пречки при достъпа до основни обществени услуги и ефективното участие в процесите на вземане на решения.

Тези наблюдения се потвърждават от доклад за 2020 г. на Националния статистически институт на България,⁹⁵ който разкрива широко разпространеното въздействие на социално-икономическите неравенства, дискриминацията, тормоза и виктимизацията, на които са подложени ромите. В доклада се изтъкват значителни предизвикателства в образователната система, където ромските деца са изправени пред висок процент на изключване. Освен това данните от Института за пазарна икономика разкриват, че ромското население е неравномерно разпределено в България, като в някои региони

⁹² Въз основа на принципите на равенство и недискриминация, заложили в Международния пакт за икономически, социални и културни права (ICESCR), член 2, и Конвенцията за правата на детето (КПД), член 2, които призовават за премахване на дискриминацията и насърчаване на равните права и възможности за всички деца.

⁹³ Европейски център за правата на ромите, Оporочени животи: Ромски деца в държавна грижа, 02 февруари 2021 г., достъпно на: <https://www.errc.org/reports--submissions/blighted-lives-romani-children-in-state-care> на български и английски език. Вж. също така информация, предоставена от Европейската комисия на адрес: https://commission.europa.eu/publications/assessment-report-member-states-national-roma-strategic-frame-works-full-package_en

⁹⁴ Консултативен комитет по Рамковата конвенция за защита на националните малцинства. (2020). Четвърто становище относно България. ACFC/OP/IV(2020)001Final. Прието на 26 май 2020 г., достъпно на адрес: <https://rm.coe.int/4th-op-bulgaria-en/16809eb483>

⁹⁵ Томова, I., & Stoytchev, L. (2022). Тематичен доклад за ромите. Novelea, достъпно на: <https://www.novelea.bg/wp-content/uploads/2022/10/Tematichen-doklad-za-romite-ENG.pdf>

се наблюдават по-сериозни проблеми, свързани с изключването и нарушаването на основните права.⁹⁶

Консултативният комитет по Рамковата конвенция за защита на националните малцинства повтори тези опасения в петото си становище за България от 2024 г.,⁹⁷ като допълнително подчерта прекомерната зависимост от финансирането от ЕС за програми, насочени към ромите, и недостатъчното държавно финансиране за дългосрочна устойчивост. Много инициативи, насочени към решаване на проблемите на ромите, разчитат в голяма степен на европейско финансиране, което поражда опасения относно дългосрочната жизнеспособност на тези усилия.

Ограничената ефективност на финансираните от ЕС проекти за преодоляване на тези дълбоко вкоренени различия ще бъде разгледана по-подробно в следващия раздел.

Източник: Институт за пазарна икономика⁹⁸

2.2 Социално-икономически различия и въздействие на сегрегацията

Ромската общност в България се сблъсква със значителни социално-икономически предизвикателства, характеризиращи се с пространствена сегрегация, ограничен достъп до основни услуги и широко разпространена дискриминация. Тези взаимосвързани проблеми създават постоянен цикъл на неравностойно положение. Стратегията за равнопоставеност, приобщаване и участие на ромите (2021-2030 г.)⁹⁹ изтъква тези сериозни неравенства:

Индикатор	Общо население	Население от ромите
Риск от бедност	3.8%	66.2%
Риск от бедност (деца под 18 години)	28.5%	73.3%
Материални лишения (деца на възраст 0-15 години)	18.4%	64%
Живот в жилище с лоши условия	8.6%	43.5%

Индикатор	Общо население	Население от ромите
Живот в пренаселено жилище	35.9%	76.9%
Живот в домакинства без баня или тоалетна	7.4%	34.7
Неудовлетворени медицински нужди	6.8%	31.9%

Тези цифри разкриват значителното неравностойно положение, в което се намира ромското население в различни аспекти на живота, включително доходи, жилища и здравеопазване. Това неравенство не е просто въпрос на икономическа неравнопоставеност; то отразява по-дълбоки системни проблеми на дискриминация и социално изключване.

2.2.1 Пространствената сегрегация и нейните опустошителни последици

Концентрацията на ромите в сегрегирани квартали се е засилила през последните 15 години, създавайки порочен кръг от бедност и маргинализация. Тази пространствена сегрегация води до няколко опустошителни последици:

Социална изолация: Ограниченото взаимодействие с по-широкото общество допринася за чувството на изключване и възпрепятства социалната мобилност. Социалната изолация нарушава членове 26 и 27 от Всеобщата декларация за правата на човека; член 29 от Конвенцията на ООН за правата на детето; член 21 от Хартата на основните права на ЕС - недискриминация.

Влошаване на жилищните условия: Нестандартната инфраструктура, лошите санитарни условия и липсата на достъп до основни комунални услуги създават нездравословни и опасни условия на живот. Това нарушава член 11 от Международния пакт за икономически, социални и културни права; член 24 от Конвенцията на ООН за правата на детето; член 34 от Хартата на основните права на ЕС - право на жилище. Принудителните изселвания допълнително нарушават правото на жилище и сигурността на собствеността.

Ограничен достъп до услуги: Трудностите при достъпа до транспорт, здравеопазване и други основни услуги затвърждават съществуващите неравенства. Това нарушава членове 2 и 26 от Всеобщата декларация за правата на човека; член 12 от Международния пакт за икономически, социални и културни права; членове 20 и 21 от Хартата на основните права на ЕС -

⁹⁶ За повече информация вижте: <https://ime.bg/articles/karti-naselenie-po-etnieska-prinadlejnost-sporod-prebroyavane-21/>

⁹⁷ Съвет на Европа. (2024). Пето становище относно България. Консултативен комитет по Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, достъпно тук: <https://rm.coe.int/5th-com-bulgaria-en/1680b1dc22>

⁹⁸ Картата е достъпна на адрес: <https://ime.bg/articles/karti-naselenie-po-etnieska-prinadlejnost-sporod-prebroyavane-21/>

⁹⁹ Стратегията е достъпна на адрес: <http://www.strategy.bg/publicconsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=6706>

недискриминация и равенство.

Намалени икономически възможности:

Ограниченият достъп до качествено образование и възможности за заетост засилва цикъла на бедност и неравностойно положение. Това нарушава членове 23 и 26 от Всеобщата декларация за правата на човека; членове 6 и 28 от Конвенцията на ООН за правата на детето; член 13 от Международния пакт за икономически, социални и културни права; член 14 от Хартата на основните права на ЕС - право на образование; член 15 от Хартата на основните права на ЕС - право на професионално обучение.

Тематично проучване¹⁰⁰ допълнително подчертава сериозността на жилищната криза, пред която са изправени ромските общности. Проучването разкрива, че значителна част от ромите живеят в лишения, като често нямат достъп до основни удобства, като например подходящи санитарни условия и течаща вода. Освен това ромските домакинства се сблъскват със значително по-високи нива на изселване (2,7 % съобщават, че са били принудени да напуснат домовете си), отколкото общото население. Тази системна липса на достъп до подходящи жилища, съчетана с опасностите за околната среда, които често присъстват в сегрегирани общности, значително застрашава здравето, благосъстоянието и цялостното развитие на ромските семейства. Основните причини за тези проблеми са сложни и многостранни и надхвърлят обхвата на настоящото проучване. От решаващо значение е обаче да се отбележи, че анализът на европейските фондове за жилищно строителство показва, че прилаганите решения често са повърхностни и неефективни, като не успяват да създадат значима промяна. Европейското финансиране в областта на жилищното настаняване не показва ефективни решения, тъй като прилаганите мерки често са били повърхностни и не са успели да доведат до значима промяна.

2.3 Образование и сегрегация

“Посещаването на сегрегирани детски градини и училища предопределя неравния достъп до качествено образование. Повечето сегрегирани училища предлагат много ниско качество на образованието и се характеризират с високи нива на отсъствия и висок риск от преждевременно напускане на училище.”¹⁰¹

Деца и младежите от ромски произход в България са изправени пред системни пречки за достъп

до качествено образование, което затвърждава бедността и социалното изключване. Въпреки че Законът за предучилищното и училищното образование (2016 г.) забранява расовата сегрегация, той не разглежда фактичката сегрегация, произтичаща от териториалното разпределение на ромските общности. Тази “естествена сегрегация”, както я определя Министерството на образованието, се усложнява от бедността и дискриминацията на жилищния пазар, което ограничава възможностите за избор на училище за ромските семейства. Министерството не разполага с механизми за справяне с този проблем, тъй като потенциалните решения не попадат в неговите правомощия. В резултат на това пресичането на образователната и жилищната сегрегация създава значителни предизвикателства за ромските деца.

Законът за защита от дискриминация забранява принудителната сегрегация, но тясното му тълкуване често пропуска случаите, когато ромските семейства нямат избор за образование. Според проучване на център “Амалипе” от 2022 г:

102

- В България има 930 общообразователни училища, 150 професионални гимназии и 483 детски градини с концентрация на уязвими групи.

В доклада се сочи следното:

“Десегрегация в началните училища е необходима в 85 града (25 областни града и 60 други). В тях има 723 училища, в които се преподава предимно в началния етап на образованието. От тях - 185 са училища с концентрация на уязвими групи, 120 са сегрегирани и 65 са в риск от сегрегация.”

- 120 общообразователни и 77 професионални училища са сегрегирани, а други са в риск.

Центърът докладва следното:

“По отношение на средното образование е необходима десегрегация в 84 населени места (23 областни града и 61 други). От 650 училища, в които се преподава в средното образование, в 159 има концентрация на уязвими групи: 81 са сегрегирани и 78 са изложени на риск от сегрегация.”¹⁰³

Въпреки сериозните доказателства, правните средства за защита на ромските деца в такива ситуации са рядкост. През 2021 г. Българският хелзинкски комитет подкрепи успешно дело срещу училище за дискриминация. Неравенството в областта на цифровите технологии допълнително

100 Томова, И., & Стойчев, Л. (2022). Тематичен доклад за ромите. Novelea, достъпно на: <https://www.novelea.bg/wp-content/uploads/2022/10/Tematicen-doklad-za-romite-ENG.pdf>

101 Томова, И., & Стойчев, Л. (2022). Тематичен доклад за ромите. Novelea, достъпно на: <https://www.novelea.bg/wp-content/uploads/2022/10/Tematicen-doklad-za-romite-ENG.pdf>

102 Информацията е достъпна на адрес: <https://amalipe.bg/no-segregation-conference/>. Вж. също Нуев, И. (2020). Мониторинг на процесите на приобщаване и образователна интеграция и модели за десегрегация на ромското образование. Астара. ISBN 978-954-350-283.

103 Пак там.

задълбочава различията, като само 27,8 % от ромските деца на възраст между 6 и 18 години имат достъп до компютър въпреки в сравнение с 90,7 % от етническите българи - разлика, която се задълбочи по време на COVID-19.

Деца от ромски произход също са уязвими към дискриминация и тормоз:

- **Институционални предразсъдъци:** 10,6 % от ромите съобщават за дискриминация от страна на училищните власти в сравнение с 1,4 % от общото население;
- **Тормоз:** Често не се съобщава за него поради страх от отмъщение и недоверие в реакцията на училището, особено при деца под 16 години.

2.3.1 Образование в ранна детска възраст (0-6 години)

Деца от ромски произход са изправени пред значителни пречки пред образованието в ранна детска възраст:¹⁰⁴

- Присъствие в детската градина: Само 27,7% от ромските деца (0-4 години) посещават детски градини, докато при българските деца този процент е 46;
- Участие в предучилищна възраст: 58,3% от ромите (3-6 години) участват в предучилищна подготовка, докато при българите този процент е 83.

Сред пречките са бедността, неадекватната инфраструктура и ограничаваната наличност на детски градини. Съществуват програми за преодоляване на тези различия, но те не са достатъчно всеобхватни, за да се преодолеят различията.

2.3.2 Формално образование и преждевременно напускане на училище (7-24 години)

Записването на ромските деца в училище продължава да бъде по-ниско от това на общото население:¹⁰⁵

- Посещаване на училище (7-15 години): 86,2 % от ромските деца посещават училище в сравнение с 96,6 % от мнозинството.

Въпреки усилията за увеличаване на броя на ромските деца в българската образователна система, продължават да съществуват значителни различия. Въпреки че посещаемостта в училище се е подобрила, процентът на записване на ромските деца на възраст 7-15 години остава значително по-нисък от този на техните

върстници от неромски произход: само 86,2 % от ромските деца посещават училище в сравнение с 96,6 % от децата от неромски произход.¹⁰⁶ Макар че много инициативи за приобщаване са насочени към записване в училище, те често не отчитат променящите се приоритети в ромските общности. Предишните поколения ромски родители са поставяли на първо място сигурността на децата си в училищата, в които учат предимно неромски деца, страхувайки се от насилие и дискриминация. Настъпила е обаче забележителна промяна - днешните родители все повече наблягат на качеството на образованието. Тази изключително важна промяна в гледната точка обаче остава до голяма степен неадресирана в настоящите програми и проекти. Както отбелязва един представител на НПО с богат опит в работата с ромски общности: *“Сега трябва да започнем да говорим за качеството на образованието, което се предоставя, както в рамките на детското образование, така и в следващите му фази.”*¹⁰⁷

Основен фактор, допринасящ за това по-ниско качество на образованието, е сегрегацията в училищата. Сегрегацията в детските градини и училищата е пряко свързана с неравния достъп до качествено образование. Сегрегирани училища постоянно предлагат некачествено образование, което води до големи отсъствия и значително повишен риск от преждевременно напускане на училище.

2.3.3 Средно образование

Само 28 % от ромските младежи (20-24 години) завършват средно образование, като разликата между половете е значителна (31,8 % мъже срещу 23,4 % жени). Факторите, които допринасят за това включват:

- **Сегрегация:** 63,5% от ромските деца (6-14 г.) посещават предимно ромски училища, които се характеризират с ниско качество на образованието и ограничена интеграция.
- **Недостатъчна подкрепа:** Липса на ефективни програми, като например безплатни клубове за извънкласни занимания и наставничество, които често са слабо прилагани въпреки финансирането от ЕС.

Тези системни предизвикателства изискват всеобхватни решения, за да се осигурят справедливи образователни възможности за ромските деца и младежи в България.

2.3.4 Нарушаване на основните права в областта на образованието на ромските деца

¹⁰⁴ Томова, И., & Стойчев, Л. (2022). Тематичен доклад за ромите. Novelea, достъпно на: https://www.novelea.bg/wp-content/uploads/2022/10/Tematichen-doklad-za-romite_ENG.pdf

¹⁰⁵ Пак там.

¹⁰⁶ Пак там.

¹⁰⁷ Твърдението и заключението са направени на базата на интервю, проведено по време на проучването с представител на НПО с богат опит в областта на приобщаването на ромите.

Системните бариери пред образованието и социалната интеграция, с които се сблъскват ромските деца в България, представляват нарушения на основните права на човека, както е посочено в Хартата на основните права на Европейския съюз и в други международни правни инструменти. Член 21 от Хартата забранява дискриминацията, основана на раса или етнически произход, като изисква равенство и достойнство за всички хора. Същевременно член 14 гарантира правото на образование, като подчертава достъпността и качеството на образованието за всички. Тези разпоредби подчертават необходимостта да се гарантира, че всички деца, независимо от етническата им принадлежност, имат равни възможности за успех.

Освен това, описаните проблеми разкриват нарушения на Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация, която в член 5 задължава държавите - страни по Конвенцията, да забранят и премахнат всички форми на расова дискриминация и да гарантират правото на всеки, без разлика на раса, на равенство пред закона, особено при ползването на обществени услуги, и правото на образование.

По подобен начин Международният пакт за икономически, социални и културни права (ICESCR) подчертава правото на образование в член 13, като задължава държавите - страни по пакта, да направят средното образование общодостъпно и достъпно за всички с всички подходящи средства и постепенно да постигнат пълното осъществяване на това право.

Продължаващата сегрегация и неравнопоставеност в образованието, с които се сблъскват ромските общности, нарушават тези международни ангажменти и подчертават спешната необходимост българските власти да приложат ефективни политики за справяне с тези нарушения. Осигуряването на равен достъп до качествено образование и премахването на системната дискриминация са решаващи стъпки към изпълнението на задълженията на България съгласно международното право в областта на правата на човека.

2.4 Националната стратегия за интеграция на ромите: Пропаст между политиката и практиката

Въпреки участието на различни заинтересовани страни, включително местни органи и ромски организации, в разработването на

Националната стратегия на България за интегриране на ромите (НСИР), продължават да съществуват значителни опасения относно нейната ефективност. Въпреки че НСИР привидно съответства на международните задължения на България за борба с дискриминацията и насърчаване на приобщаването на ромите, съществува значителна разлика между заявените цели и тяхното действително изпълнение. Това е видно не само от присъщите на стратегията недостатъци, но и от самия план за изпълнение, който не успява да превърне политиката в значими и устойчиви подобрения за ромската общност. Това разминаване се подчертава и от липсата на каквото и да било разглеждане на специфични за ромите въпроси, като например пространствената сегрегация, в Националната концепция за пространствено развитие (НКПР)¹⁰⁸, документ, който служи като стратегическа рамка за националното пространствено планиране. Този критичен пропуск подчертава необходимостта от по-интегриран и всеобхватен подход за справяне със сложните предизвикателства, пред които е изправена ромската общност в България. Липсата на интеграция между НСРР и Националната стратегия за намаляване на бедността и социално включване¹⁰⁹ допълнително задълбочава този проблем, тъй като нито един от двата документа не разглежда ефективно въпроса за пространствената сегрегация, която е основен фактор за бедността и маргинализацията на ромите. Недостатъците на стратегията се проявяват в няколко ключови области:

- **Липса на конкретни планове за действие:** В НСИР липсват подробни и конкретни планове за действие, необходими за превръщането на общите цели в реални подобрения. Макар че в него се разглеждат ключови области като образование, жилищно настаняване и заетост, конкретните мерки за справяне с тези предизвикателства остават неясни и недостатъчни. Много инициативи повтарят неефективни предишни мерки, като липсват подробни стъпки и разпределени ресурси, необходимизатрайнапромяна. Това е отразено в Националния план за действие (НПД)¹¹⁰ за периода 2024-2027 г., в който, въпреки че са изброени няколко цели, не са предвидени ясни механизми или срокове за тяхното осъществяване. Прекомерната зависимост на НПД от финансиране от външни за държавния бюджет източници, като например програми на ЕС, поражда опасения относно дългосрочната устойчивост. Националната стратегия за намаляване на бедността¹¹¹ също страда от липса на конкретни, измерими цели и конкретни планове за изпълнение,

¹⁰⁸ Националната концепция за пространствено развитие е достъпна на адрес: www.mrrb.bg/static/media/ups/articles/attachments/d747ca682a-c1a70380428fd1dc664fb3.pdf

¹⁰⁹ Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване до 2030 г., приета с Решение № 976/31.12.2020 г. на Министерския съвет, достъпна на адрес: <https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1345>.

¹¹⁰ Националният план за действие за изпълнение на програмата за намаляване на бедността и социално включване до 2030 г. е достъпен на адрес: <https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1345>.

¹¹¹ Национална стратегия за и социално включване до 2030 г., приета с Решение на Министерския съвет № 976/31.12.2020 г., достъпна на: <https://>

което затруднява оценката на напредъка и отговорността на политиките за постигането на поставените цели.

- **Недостатъчно разпределение на ресурсите и мониторинг:** НПД демонстрира силна зависимост от външно финансиране (напр. програми на ЕС), което поражда съмнения относно дългосрочната устойчивост. Отпуснатите ресурси, макар и значителни за конкретни инициативи (както се вижда от подробната разбивка на финансирането по приоритети и мерки в НПД), са недостатъчни за справяне с обхвата на предизвикателствата, очертани в НСИР. Освен това механизмите за наблюдение и оценка са неадекватни. Липсата на ясно определени показатели и протоколи за събиране на данни в НПД затруднява възможността за проследяване на напредъка и идентифициране на областите, изискващи подобрене, което създава значителна пречка за ефективното прилагане и коригиране на политиката. Съществуващите системи за събиране на данни относно приобщаването на ромите не са хармонизирани и липсват ясни определения, което възпрепятства възможността за задълбочена оценка на напредъка спрямо поставените цели. В Националната стратегия за намаляване на бедността и социално включване¹¹² също така липсват адекватни механизми за мониторинг и оценка, което допълнително подкопава възможността за оценка на напредъка и ефективността.¹¹³

- **Слабости на концептуално ниво:** Цялостната концепция на стратегията е неподходяща за справяне с дълбоко вкоренените системни проблеми на маргинализацията на ромите. В НПД често изглежда, че приобщаването на ромите се разглежда като отделно начинание, вместо да се интегрира като ключов елемент на по-широките обществени политики. Липсата на конкретни и координирани мерки за премахване на системната дискриминация и за справяне с дълбоко вкоренените обществени предразсъдъци и предубеждения прави постигането на значима промяна изключително трудно.

2.4.1 Мониторинг и оценка: Критичена недостатъчност

Механизмите за мониторинг и оценка на стратегията са недостатъчни. Липсата на ясни

показатели за изпълнение, надеждни методи за събиране на данни и редовно докладване не позволява точно да се проследи напредъкът по отношение на поставените цели. Освен това липсата на ясно дефинирани параметри за измерване на успеха сериозно затруднява идентифицирането на областите, изискващи подобрене, и оценката на цялостното въздействие на стратегията. Този дефицит не позволява да се осъществи обратна връзка, която е от съществено значение за адаптирането и усъвършенстването на политиката, за да се отговори ефективно на сложните нужди на ромската общност. Ограниченият капацитет за събиране и анализиране на съответните данни - било то за участието в проекти или за напредъка по различни аспекти на положението на ромската общност - допълнително допринася за тази основна слабост. Този проблем се изостря от непоследователното прилагане на съществуващите системи за събиране на данни на различни правителствени нива и агенции, което възпрепятства както цялостното проследяване, така и прецизния анализ на наличните данни.

Стратегията и планът за действие бяха анализирани и от Европейската комисия.¹¹⁴

3. Неизпълнени обещания: Фондовете на ЕС, правата на ромите и провалът на интеграцията в България

В тази глава е разгледана сложната връзка между оперативните програми, финансирани от ЕС, и осъществяването на правата на ромите в България. Въз основа на анализа на предизвикателствата пред ромите, представен в горния раздел, в тази част се разглежда как изпълнението на тези програми, макар привидно да е насочено към насърчаване на приобщаването на ромите, често не успява да постигне тази цел, а понякога дори задълбочава съществуващите неравенства и нарушава основните права. В глава 3.1 подробно са описани конкретните програми, приоритетни оси и процедури, анализирани в този раздел, като е подчертано сложното взаимодействие между заявените политически цели, законодателните рамки и разпределението на средствата от ЕС. Тази глава ще покаже как тези различни фактори често се пресичат, за да създадат условия, които значително допринасят за нарушаване на правата на ромското население.

Нашият анализ ще се съсредоточи върху ключови

www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1345. Следва да се отбележи, че Националната програма за развитие 2030 – най-важният стратегически документ (достъпен на: <https://www.minfin.bg/bg/1394>) също не предоставя достатъчни гаранции, че проблемите, с които се сблъскват уязвимите т групи, ще бъдат решени по подходящ начин, и не гарантира, че въздействието на инвестициите ще бъде ефективно измерено.

112 Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване до 2030 г., приета с Решение № 976/31.12.2020 г. на Министерския съвет, достъпна на адрес: <https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1345>. Обърнете внимание, че Националната програма за развитие 2030 – най-важният стратегически документ (достъпен на адрес: <https://www.minfin.bg/bg/1394>) също не предоставя достатъчни гаранции, че проблемите на уязвимите групи ще бъдат решени по подходящ начин и че въздействието на инвестициите ще бъде измерено по подходящ начин.

113 Вж. позицията, свързана с Националната стратегия за намаляване на бедността и социално включване до 2030 г., изразена от Тръст за социална алтернатива, достъпна на адрес: <https://socialachievement.org/bg/kakvo-pravim/novini/otnosno-stanovishte-i-preporuki-kym-nacionalna-strategija-za-namajavane-na-bednostta-i-nasyrchavane-na-socialnoto-vkluchvane-s-horizont-2030/285/>, стр. 14.

114 Вижте повече на: https://commission.europa.eu/publications/assessment-report-member-states-national-roma-strategic-frameworks-full-package_en.

области, в които правата на ромите са значително застрашени: сегрегация, крайна бедност, дискриминация в образованието и неадекватност на инициативите за премахване на сегрегацията. Ще използваме констатации от вече цитирани източници, които подчертават връзката между финансирането от ЕС и предизвикателствата, пред които са изправени ромските общности в България. Накрая ще разгледаме няколко илюстративни проекта, които подчертават как самите системи, предназначени да насърчават интеграцията на ромите, на практика не са успели да го направят и често са имали по-скоро изключващ ефект.

Това критично преплитане на политика, законодателство и механизми за финансиране, е довело до широко разпространени нарушения на правата на ромите. Подробният анализ на конкретни проекти и програми, които са пример за тези системни пропуски, е представен в следващите раздели.

3.1 Нарушения на основните права: Системната жилищна дискриминация и неадекватността на финансираните от ЕС интервенции

Ромските общности в България са изправени пред непропорционално високи нива на бедност и социално изключване, които значително се влошават от тежките жилищни лишения и пространствената сегрегация. В доклад на УНИЦЕФ от 2022 г.¹¹⁵ се подчертава значително по-високият риск от бедност сред ромските деца в сравнение с другите деца, като се подчертава опустошителното въздействие на неадекватните жилищни условия. Това неравенство се засилва допълнително от регионалните различия, като в някои райони равнището на бедност и социално изключване е драстично по-високо от други. В доклада се подчертава по-тежкото жилищно бреме в селските райони, което засяга непропорционално ромските общности, живеещи предимно в бедните региони. Значителният брой жилища, за които липсват необходимите разрешителни и документи, в квартали с неадекватна инфраструктура, допълнително допринася за бездомността и тежките жилищни лишения на които е подложена ромската общност. Тази тежка жилищна криза често се усложнява от дискриминационни жилищни политики, изселвания и разрушаване на ромски жилища. Ромските общности често са изтласквани в сегрегирани, неформални селища - ситуация, която често се оправдава с твърдения

за "избор", които удобно пренебрегват системната дискриминация и изключване, изпитвани от ромското население. Основният проблем се състои в липсата на цялостна жилищна политика, съобразена с международните правни стандарти. Властите оправдават действията и бездействието си, като опростяват проблемите или дори отказват да признаят, че те съществуват.

Властите постоянно подценяват сложността на жилищната бедност и сегрегация. Опитите да се предлагат опростени обяснения на ситуацията, като например да се обвинява ромското население за собственото му тежко положение, представляват явно избягване на отговорността за намиране на решения. Този подход, често срещан в ситуации на системно насилие, се стреми да прехвърли вината от извършителите върху жертвите, прикривайки основните структурни проблеми и системни неравенства. Последниците от този подход са дълбоки и водят до продължаваща маргинализация и уязвимост на ромските общности, които продължават да са силно зависими от държавните органи по отношение на осигуряването на стоки от първа необходимост и защитата на техните човешки права.

Анализът на съответните политически и стратегически документи, свързани с интеграцията на ромите¹¹⁶ и териториалното развитие¹¹⁷, разкрива системен неуспех в преодоляването на първопричините за жилищната несигурност на ромите. Дори на най-високо политическо равнище специфичните за ромите предизвикателства, като например пространствената сегрегация, често не се интегрират ефективно в по-широките национални стратегии. Общинските и националните органи често не признават, а още по-малко се справят с широко разпространения проблем с нестандартните, а често и незаконно построени жилища в ромските общности. Многобройни проекти, осъществени от организации на гражданското общество, нагледно показват, че са възможни успешни интервенции, но властите демонстрират нежелание да възприемат подобни подходи.¹¹⁸ Тази привидна "слепота" за историческия контекст на ромската сегрегация и за сложната динамика, която поддържа това изключване, подчертава уязвимостта на ромските семейства, които често са изложени на милостта на държавните органи, които могат да прибегнат до насилствено разрушаване на жилища под претекст за премахване на незаконно построени сгради, дори когато съществуването на тези

115 УНИЦЕФ, 2022 г., "Неравностийно детство": Дълбоко вникване в детската бедност и социалното изключване в България. Този задълбочен анализ е в основата на Националния план за действие по Европейската гаранция за детето в България, достъпен на адрес: България:

<https://www.unicef.org/bulgaria/documents/%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE-%D0%B4%D0%B5%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D1%86%D1%8F%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BD-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B1%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82-%D0%B8-%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%B8%D0%B7%D0%BA%D0%B-%D1%8F%D1%87%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%B2-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F>

116 Национална стратегия за равенство, интеграция и участие на ромите (2021-2030 г.) е достъпна на адрес: Стратегията е достъпна на: www.strat-egy.bg/publicconsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=6706.

117 Националната концепция за пространствено развитие е достъпна на адрес: www.mrrb.bg/static/media/ups/articles/attachments/d747ca682a-c1a70380428fd1dc664fb3.pdf

118 Повечето от проведените интервюта потвърждават това заключение.

селища е резултат от системна дискриминация и изключване.

- Проектът **BG16RFOP001-1.015-0005, “Изграждане на общинска инфраструктура за предоставяне на социални услуги”**¹¹⁹, (вж. приложение 1, пример 5) е пример за този системен провал. Макар и привидно да отговаря на нуждите на уязвимите групи, фокусът на проекта върху изграждането на нов приют за бездомни и кризисен център за жертви на насилие, основано на пола, без да се разглеждат основните причини за бездомността или пространствената сегрегация, демонстрира фундаментална липса на разбиране на комплексните нужди на маргинализираните групи. Посочената обосновка на проекта - *“Тези услуги са нови за общината и са необходими с оглед на нарастващия брой хора от малцинствени групи”*¹²⁰ - е показателна за този подход. Макар че приютът осигурява временно настаняване на 20 лица, липсата на съпътстващи услуги за подкрепа, които да адресират факторите, водещи до бездомност, прави проекта неефективен. Това подчертава не само фундаменталната липса на разбиране на сложния проблем на бездомността сред уязвимите групи, но и дълбокия провал да се инвестира в структурните промени, необходими за справяне с основните системни проблеми, които водят до маргинализация на ромите. Изграждането на това съоръжение без съпътстващи инфраструктурни разработки или програми за социална подкрепа само затвърждава съществуващите неравенства. Неуспехът на този проект да се ангажира смислено с ромските общности и липсата на културно съобразена концепция допълнително задълбочават съществуващите обществени неравенства.
- Проектът **BG16RFOP001-1.015-0005**, който се фокусира единствено върху осигуряването на временен подслон, без да се занимава с основните причини за бездомността и сегрегацията, нарушава член 21 (Недискриминация) и член 34 (Право на жилище) от Хартата на основните права на Европейския съюз. Неуспехът на проекта да се консултира смислено с ромските общности на етапите на планиране и изпълнение задълбочава това нарушение.

Внимателния поглед към тези проекти показва един аспект, който се наблюдава и в други сфери - например при финансирането на груповите домове с социалната сфера. И в двата случая, проектите, изпълнявани по Оперативна програма “Региони в растеж”, демонстрират как властите

заобикалят необходимостта от решаване на основните проблеми, пред които са изправени уязвимите групи. Финансират се откъслечни мерки, но не и цялостното разрешаване на проблема, в неговата дълбочина. В случая, проблемите, свързани с жилищната несигурност и пространствената сегрегация обхващат не само описаните жилищни проблеми, но и липсата на достъп до основна инфраструктура (вода, канализация, електричество, а понякога дори транспорт) и социална инфраструктура (здравни заведения, училища и детски градини). **Въпреки че на теория проектите за социални жилища предлагат средства за справяне с жилищната бедност, те могат също така да задълбочат сегрегацията.**

Изграждането или обновяването на социални жилища без надлежно отчитане на по-широки социални фактори води единствено до преместване или изселване на семейства, без да се преодоляват основните причини за жилищната несигурност. Тази практика, както е отбелязано в интервю, описващо възпроизвеждането на практиките на деинституционализация (първоначално прилагани за деца с увреждания) в контекста на ромските жилища, често води до създаване на нови, сегрегирани селища.¹²¹ Красноречив пример е превръщането на изоставена детска градина във Видин в социален жилищен комплекс, описан от представител на гражданския сектор като фактическо “гето”.

- За допълнителна илюстрация служи проект **BG16RFOP001-1.026-0003, “Осигуряване на съвременни социални жилища за настаняване на уязвими групи от населението на територията на к-с “Младост”, Монтана”**¹²² [Виж Приложение 1, Пример 6], изпълняван по процедура BG16RFOP001-1.026. Макар и насочен към подобряване на жилищните условия за уязвимите групи, този проект, както и много други, е пренебрегнал решаването на основните проблеми на сегрегацията и липсата на достъп до основна инфраструктура. Проектът е цитиран не само поради недостатъците в изпълнението му, но и по-важно, защото служи като пример за това как инициативите за социално жилищно настаняване са използвани за справяне с последиците от сегрегацията, а не с първопричините за самия проблем, включително необходимостта да се осигури равен достъп до основни ресурси за ромските общности и да се води борба с дискриминационните жилищни политики. Фокусирането на проекта върху потенциално сегрегирани жилища представлява нарушение на Хартата на основните права на Европейския

¹¹⁹ Проектът се финансира от ОП “Региони в растеж” 2014-2020 г., приоритетна ос “Устойчиво и интегрирано градско развитие”

¹²⁰ Вж. обосновката на проекта, достъпна на адрес: <https://2020.eu.funds.bg/bg/3/0/Project/BasicData?contractId=I5xPDYbW4JgLIiWn1Rt1-w%3D%3D&isHistoric=False>

¹²¹ Интервю с изследовател, представител на гражданското общество.

¹²² Изпълнява се по процедура “Изпълнение на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие 2014-2020-Монтана” в рамките на Оперативна програма “Региони в растеж” (2014-2020 г.).

съюз. По-конкретно този проект не отговаря на изискванията на член 21 (Недискриминация) и член 34 (Право на жилище), тъй като създава условия за изолация и сегрегация на ромите.

За да приключим с разглеждането на системните пропуски, които допринасят за жилищната несигурност и пространствената сегрегация на ромите, следва да обърнем внимание и на въпроса за разрушаването на незаконно построените ромски жилища. Докладът на "Инициатива за равни възможности" и Институт "Отворено общество"¹²³ разкрива последователен модел на такива разрушения, които често водят до разселване на ромски семейства без адекватни алтернативни възможности за настаняване. В много случаи тези събаряния се извършват след антиромски протести и прояви на реч на омразата, като по този начин се изострят съществуващите обществени предразсъдъци и ромските общности се маргинализират още повече. Няколко случая илюстрират този модел:

- **Гърмен:** Случаят показва как събарянето на жилища тук служи като форма на наказание за ромите, докато властите не осигуряват адекватни алтернативни жилища или не се справят с липсата на достъпни жилищни решения.
- **Варна:** Случаят илюстрира как разрушаването на сгради може да бъде стратегически планирано така, че да съвпадне с местните избори, често подхранвани от антиромската активност на крайно десните политически партии.

Макар че тези примери не доказват категорично пряка връзка с финансираните от ЕС проекти, липсата на адекватен отговор на системния проблем с жилищната несигурност на ромите навежда на мисълта, че такава връзка може да съществува. Необходими са допълнителни изследвания, за да се установи окончателно дали финансирането от ЕС е участвало косвено в запазването или изострянето на проблемите, посочени по-горе. Това би могло да включва преглед на отделни проектни предложения, проучване на решенията за финансиране и разследване на доклади за разрушаване на жилища в различни общини.

- В **Пловдив проектът BG16RFOP001-1.003-0006, „Изграждане на общинска инфраструктура за предоставяне на социални услуги“**¹²⁴ [вж. пример 7 в Приложение 1] е пример за потенциала на финансираните от ЕС проекти непреднамерено да задълбочат сегрегацията. Новата социална жилищна сграда е разположена между вече съществуващ сегрегирани ромски квартал

и индустриална зона, което предполага, че строителството на тази сграда може да е включвало разрушаване на неформални ромски жилища. Освен това около сградата липсва подходяща инфраструктура и към момента на изготвяне на настоящия доклад тя остава необитаема.

Разположението на новото социално жилище между съществуващ сегрегирани ромски квартал и индустриална зона поражда сериозни опасения относно потенциала на проекта да затвърди, а не да намали съществуващите неравенства. Това пространствено разположение ефективно засилва социалната и физическата изолация на ромската общност, като ограничава достъпа ѝ до основни услуги, възможности за заетост и по-широка социална интеграция.

Потенциалното разрушаване на неформални ромски жилища, за да се направи място за новото строителство, допълнително задълбочава тези нарушения. Принудителните изселвания без адекватни разпоредби за алтернативно настаняване са пряко нарушение на правото на жилище, което оставя семействата разселени и уязвими. Дори и да бъде осигурено алтернативно жилище, ако то се намира в същия сегрегирани район, то не успява да реши основния проблем с пространственото неравенство и дори може да изостри съществуващите модели на

¹²³ Събаряне на незаконни жилища в ромски селища: Устойчиво решение за интеграция на ромите или проблем на дискриминацията срещу тях в България? (март 2017 г.). София: Инициатива за равни възможности.

¹²⁴ Проектът е реализиран по процедура BG16RFOP001-1.003, „Изпълнение на интегрирани планове за градско обновление и развитие 2014–2020 г. – гр. Пловдив“, в рамките на Оперативна програма „Региони в растеж“.

дискриминация.

Липсата на подходяща инфраструктура около новото жилищно строителство допълнително подкопава възможностите на жителите да водят достоен живот. Без достъп до основни удобства като чиста вода, канализация, транспорт и здравеопазване жилищното строителство не успява да осигури безопасна, здравословна и устойчива среда за живот. Фактът, че към момента на изготвяне на настоящия доклад сградата остава необитаема, предполага, че проектът не е бил ефективно изпълнен, което оставя уязвимите групи без достъп до жилищата и услугите, от които те отчаяно се нуждаят.

Тези действия, взети заедно, показват неспазване на основните права на ромската общност, което затвърждава цикъла на бедност, маргинализация и дискриминация. Вместо да насърчава социалното приобщаване и равенството, проектът по невнимание засилва съществуващите модели на сегрегация и нарушава правата на недискриминация, жилище и достоен живот.

В заключение може да се каже, че значителна част от средствата на ЕС са били използвани по начин, който очевидно нарушава основните права на ромите по отношение на достъпа до жилище (правото на жилище) и недискриминацията в рамките на жилищната и териториалната политика. Въпреки това Министерството на регионалното развитие и благоустройството, управляващият орган на програма "Региони в растеж", твърди, че не са извършени никакви нарушения, като отхвърля възможностите за такива нарушения и подчертава становището, че такива не са възможни.¹²⁵ Ние категорично не сме съгласни с това. Дори българската Национална концепция за пространствено развитие (2013-2025 г.), която изцяло изключва ромското население от плановите за териториално развитие, е създадена с финансиране от ЕС - проект **BG16RFOP001-8.002-0005**¹²⁶, който има бюджет от 4 250 423,90 лв.

Това показва системен неуспех при посрещането на нуждите на ромите, въпреки изричните изисквания за недискриминация в регламентите на ЕС за финансиране.

Програмата „Наука и образование за интелигентен растеж“ (2014-2020 г.) включва приоритетна ос „Образователна среда за активно социално приобщаване“, в която бяха включени множество проекти, насочени към подобряване на достъпа до образование на уязвими групи, включително ромски общности. Въпреки че Министерството на образованието посочва инициативи като допълнителни часове

по български език, междуетнически дейности и практически лаборатории за насърчаване на приобщаващото образование, критиките на гражданското общество разкриват постоянни предизвикателства.

Въпреки значителните инвестиции в образованието, сегрегирани училища остават, а вторичната сегрегация е очевидна. Анализът на финансираните от ЕС проекти в областта на образованието разкрива проблеми, които отразяват тези, свързани с жилищната сегрегация. Например закриването на сегрегирани училища, предназначено за насърчаване на интеграцията, на практика може сериозно да ограничи достъпа до образование на ромските деца поради увеличеното разстояние до алтернативни училища. Едновременно с това продължаващите инвестиции в съществуващите сегрегирани училища засилват сегрегацията. Необходим е по-всеобхватен подход, адресиращ жилищната сегрегация, достъпа до пазара на труда, бедността и дискриминацията (включително речта на омразата и насилието в училище). Следователно инвестициите в сегрегирани училища, без да се решават тези по-широки проблеми, могат да се считат за нарушения на основните права.

3.2 Дискриминация в областта на образованието: Критичен анализ на включването на ромите в българската образователна система

В българската система за приобщаващо образование съществува парадокс - парадокс, който се повтаря и в други системи в страната. Инвестират се значителни ресурси за решаване на даден проблем, което води до минимален, в голяма степен само символичен напредък, докато основният проблем остава нерешен.

Точно такъв е случаят с включването на ромите в образователната система. Въпреки че Програмата „Наука и образование за интелигентен растеж“ (2014-2020 г.)¹²⁷ и нейните приоритетни оси, както вече беше отбелязано, предполагат инвестирането на значителни усилия за образователна интеграция, продължават да съществуват десетки напълно сегрегирани училища и такива с висок риск от сегрегация. Очевидна и тревожна е тенденцията към сегрегация в средното образование, като много ученици все по-често напускат училища, в които има значителен брой роми.

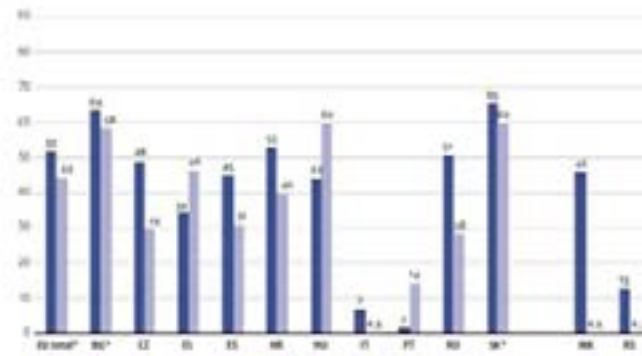
Това повдига важни въпроси: Какво обяснява този устойчив парадокс? Каква е ролята на европейското финансиране? Във всеки случай

¹²⁵ Писмо, получено от заместник-министъра на регионалното развитие и благоустройството.

¹²⁶ Информацията е достъпна на линк: <https://2020.eu-funds.bg/bg/3/0/Project/BasicData?contractId=QzzbbA0kSwFgU%2FX%2FI4yx4A%3D%3D&isHistoric=False>

¹²⁷ Интегриран план за развитие на община Братя Даскалови 2021-2027 г., достъпен на: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx-?lang=bg-BG&Id=1532>

статистическите данни, представени от FRA в доклада, публикуван през 2022 г., показват, че между 2016 г. и 2021 г. броят на ромските деца в сегрегирани училища се е увеличил от 58 на 65 %.¹²⁸

Източник на снимката: FRA, Ромите в 10 европейски държави. Основни резултати - ROMA SURVEY 2021

Проблемът, който наблюдаваме, е характерен за системите, натоварени със защитата на правата на уязвимите групи. Образователната система не прави изключение; тя е пример за по-широка тенденция: решенията се търсят на местно ниво и изолирано, като се пренебрегва системният характер на проблема и неговите дълбоко вкоренени причини. В областта на образованието предизвикателствата са много по-сложни от обикновения процент на отпадане от училище или нисък интерес към образованието. Решаването на тези сложни проблеми изисква цялостен подход, а не фокусиране върху изолирани, фрагментарни решения. Този фрагментарен подход води до постоянното повтаряне на проблемите, въпреки значителните усилия и инвестиции.

За да илюстрираме този въпрос, ще разгледаме един конкретен случай: община Братя Даскалови в област Пловдив. Тази сравнително малка община обхваща няколко села, някои от които без ромско население, а други с ромско мнозинство. Общината е бедна; средният годишен доход на глава от населението е едва 8 738 лева (приблизително 4 369 евро).¹²⁹ Планът за действие на общината за изпълнение на областната стратегия за интеграция на ромите¹³⁰ са напълно сегрегирани, заедно с една сегregирана детска градина.

- През периода на финансиране 2014-2020 г. в общината е изпълнен един проект: **BG05M2OP001-3.001-0081** [вж. приложение 1, пример 8].¹³¹ В описанието на проекта се посочва, че той има за цел да се справи с

предизвикателствата пред интеграцията на децата в предучилищна възраст от етническите малцинства, особено в малките села. Мерките са насочени към намаляване на изолацията, предотвратяване на ранното напускане на училище и насърчаване на бъдещата интеграция на пазара на труда. Проектът включва дейности като оценка на нагласите на децата, идентифициране на факторите, които допринасят за това, и разбиране на родителските очаквания; създаване на групи по интереси в детските градини; осигуряване на допълнителни часове по български език; и организиране на извънкласни дейности за повишаване на ангажираността.

Макар и привидно да се занимава с достъпа до задължително предучилищно образование, този проект се фокусира предимно върху корекция на поведението и промяна на нагласите в малцинствените общности. Предположението, че успешната интеграция в предучилищното образование е равнозначна на равни възможности, е погрешно. Този подход не само не успява да се справи с по-широките проблеми на бедността и пространствената сегрегация, но и пренебрегва по-дълбоките, системни фактори, допринасящи за образователната сегрегация.. Практически, откъсът от плана за развитие на общината разкрива склонността да се обвинява малцинствената общност, като се демонстрират дискриминационни нагласи, вместо да се изследват основните системни проблеми. Обяснението в плана за броя деца отпаднали от училище, макар и да споменава икономически фактори и миграция, се фокусира непропорционално върху културните практики в ромската общност. Този подход не отчита потенциални фактори, които допринасят за това, като например липсата на обучение на майчин език (което е обект на критика по отношение на образователната система на България), несъобразяването с ромските културни норми и неразбирането (и последващото отхвърляне) на ромските културни практики. Подобно опростяване пренебрегва сложността на ситуацията и възпрепятства разработването на наистина ефективни стратегии за интеграция.

Този повърхностен подход не успява да се справи с по-широките проблеми на бедността и пространствената сегрегация и не прави опит да промени нагласите на мнозинството в общността или да се бори с дискриминацията и предразсъдъците. Продължителността на тези предизвикателства се потвърждава в Интегрирания план за развитие на община

¹²⁸ FRA, „Роми в 10 европейски държави. Основни резултати - ROMA SURVEY 2021, достъпно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf

¹²⁹ Вж. интегрирания план за развитие на община Братя Даскалови за периода 2021-2027 г., стр. 88, достъпен на: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1532>

¹³⁰ Братя Даскалови План за действие за изпълнение на областната стратегия за интеграция на българските граждани от ромски произход, достъпен на: https://nrcpsystem.government.bg/Legal/%D0%90%D0%A0%D0%A5%D0%98%D0%92%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%98%D0%AF%202012-2020/24_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B0%20%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%BF%D1%80%D0%B0/%D0%91%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%8F%D0%94%D0%B0%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%202017-2020.pdf

¹³¹ Информация за проекта е достъпна на адрес: <https://2020.eu.funds.bg/bg/7/0/Project/Activities?contractId=Squ22%2B2w8qtC3ZSIkkCdYw%3D%3D&isHistoric=False>

Братя Даскалови 2021-2027 г., в който се посочва "Понастоящем няколко фактора допринасят за отпадането от училище в нашата страна. Проучванията показват висок процент на преждевременно напускане на училище сред децата от етническите малцинства. Тазитенденция е налице и в община Братя Даскалови, като най-високият процент на отпадане се наблюдава в края на началното образование през учебната 2018/2019 г. Ромските културни норми често допринасят за отпадането от училище, което отчасти се дължи на това, че образованието не е приоритет в ценностната система на ромската общност. Друг фактор е традицията на ранните бракове сред ромските момичета, която често води до напускане на училище около 12-13-годишна възраст поради брак, бременност или раждане. Други фактори са икономическите затруднения, миграцията и трудностите при усвояването на учебната програма."

Това показва, че инвестициите в образованието, макар да изглеждат положителни и потенциално да допринасят за интеграцията, в крайна сметка засилват съществуващите проблеми, когато са насочени към сегрегирани институции, и не успяват да се справят с по-дълбоките и дългосрочни предизвикателства. Резултатът е поддържане на тенденцията на ниски образователни постижения, увеличаване на процента отпаднали ученици и изостряне на първоначалния проблем.

Подобни примери има в различни региони.

- Например в община Тунджа в област Ямбол - проект **BG05M9OP001-2.018-0013-2014BG05M2OP001** [вж. приложение 1, пример 9]¹³² е насочен към сегрегирани райони и училища. Въпреки че проектът включва образователни медиатори (общо 10) и различни дейности, насочени към насърчаване на интересите на децата, в крайна сметка той не успя да се справи с основния проблем на образователната сегрегация. Въпреки че наемането на образователни медиатори е ценна практика с доказани положителни резултати, тяхното въздействие е ограничено. Интервютата разкриха, че тези медиатори работят на предела на възможностите си, като се сблъскват с ниски заплати и голямо текучество. Те са натоварени със задачата да посредничат и да подкрепят заинтересованите страни в рамките на система, в която често липсва отзивчивост от страна на властите, дори когато те са налице. Успехът им по своята същност е лимитиран от рамките, в които те трябва да работят. Това подчертава един по-широк проблем: неадекватността на повърхностните интервенции, които

не успяват да се справят със системните неравенства и по-дълбоките обществени фактори, които допринасят за образователната сегрегация. Необходим е по-задълбочен и цялостен подход, за да се насърчи наистина приобщаващото и справедливо образование за всички.

- Освен това проучванията на приобщаващото образование в конкретни общини (Сливен, Павликени)¹³³ потвърждават предизвикателствата, пред които са изправени политиките и практиките за интеграция. В изследване на интеграционните политики на Сливен се отбелязва: *"Някои директори на детски градини признават, че се сблъскват със съпротивата на български родители, които не желаят децата им да са в класове с ромски деца. Това се случва, дори когато ромските деца произхождат от семейства, които ценят образованието, имат добър стандарт на живот и говорят български език. Очевидни са негативните предразсъдъци и дискриминационните нагласи сред някои български градски родители. Това подчертава необходимостта от взаимодействие с българските родители."*¹³⁴

Горните примери показват, че в много случаи приобщаващото образование остава само декларирана цел, а не реализирана практика. Приобщаващото образование изисква признаване на равната стойност на всички деца, гарантиране на равни възможности и зачитане на културното многообразие. Въпреки значителните инвестиции на ЕС в образованието, фокусът често остава върху сегрегацията, а качеството на образованието е на втори план. В резултат на това ромските деца не получават същите възможности като техните връстници от неромски произход.

Освен това инвестициите в образованието, макар и да изглеждат положителни и потенциално да допринасят за интеграцията, в крайна сметка засилват съществуващите проблеми, когато са насочени към сегрегирани институции, и не успяват да се справят с по-дълбоките и дългосрочни предизвикателства. Резултатът е продължаване на ниските образователни постижения, увеличаване на отпадането от училище на по-късен етап и изостряне на първоначалния проблем.

Анализът на тези проекти разкрива модел на системни нарушения на основните права, особено по отношение на ромските деца:

- **Право на недискриминация (член 21 от Хартата на основните права на ЕС):** Като се фокусират предимно върху коригиране

¹³² Вижте повече информация за проекта на линк: https://2020_eufunds.bg/bg/7/0/Project/BasicData?contractId=ZIJUX2vz8n%2FwWb1s4Q1GF0%3D%3D&isHistoric=False

¹³³ FRA, 2016 г., Местен ангажимент за приобщаване на ромите, Местни изследвания, Павликени, достъпно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/local-engagement-roma-bulgaria-pavlikeni_bg.pdf.

¹³⁴ Мониторинг на процесите на приобщаване и образователна интеграция и модели за десегрегация на ромското образование. Астара. ISBN 978-954-350-283.

на поведението и промяна на нагласите в малцинствените общности, проектите предполагат, че проблемът е в самата ромска общност, вместо да се обърне внимание на системните фактори, допринасящи за различията в образованието.

- **Право на образование (член 14 от Хартата на основните права на ЕС):** Проектите не успяват да решат по-широките проблеми на бедността и пространствената сегрегация, които значително ограничават достъпа на ромските деца до качествено образование.
- **Право на консултация (член 41 от Хартата на основните права на ЕС):** Липсата на консултации с ромската общност относно нуждите и предпочитанията на децата, както и относно разработването и изпълнението на проекта, представлява нарушение на правото им на консултации и участие в процесите на вземане на решения, които ги засягат.
- **Права на детето (Конвенция за правата на детето):** Проектите могат да нарушат няколко права на детето, залегнали в Конвенцията за правата на детето, включително правото на зачитане на мнението на детето (член 12), правото на защита от дискриминация (член 2) и правото на образование (член 28).

Тези нарушения подчертават необходимостта от по-цялостен и основан на правата подход към включването на ромите в образованието, който да е насочен към системните неравенства, да насърчава културното разбиране и да гарантира активното участие на ромските общности в процесите на вземане на решения.

3.3 Отвъд сегрегацията: Уникалните предизвикателства, пред които са изправени ромските момичета в образованието

Положението на ромските момичета подчертава пресечната природа на дискриминацията. Въпреки че съществуват общи проблеми със сегрегиранията училища и ниското качество на образованието, ромските момичета са изправени пред специфични предизвикателства, които допълнително ограничават възможностите им за образование:

- **Специфични запорапречки:** Патриархалните норми, които дават приоритет на домашните роли и ранните бракове, в съчетание с липсата на безопасен транспорт и канализация, допринасят за високия процент на ранно отпадане от училище на ромските момичета. Този процент значително превишава процента на отпадане на ромските момчета.
- **Дискриминация при наемане на работа:** Дори образованите ромски жени са изправени пред двойна маргинализация (етническа и полова) на пазара на труда, което намалява

стимула за продължаване на образованието.

- **Структурна бедност:** Икономическите затруднения често дават приоритет на образованието на момчетата, тъй като на тях се гледа като на бъдещи доставчици на доходи.
- **Системни причини:** Неравенството между половете се корени в патриархалните структури и липсата на успешни ромски женски модели за подражание, което намалява мотивацията.
- **Институционални пропуски (включително финансирани от ЕС проекти):** Липсата на чувствителни към пола политики, подкрепа за бременни ученички или майки тийнейджърки и механизми за борба с ранните бракове в училищата, както и недостатъчната защита от насилие, основано на пола, задълбочават съществуващите неравенства.

По същество, докато финансираните от ЕС образователни проекти имат за цел да подобрят качеството на живот и социалното приобщаване, нуждите на ромските момичета често се пренебрегват. Съществуващите стратегии често не успяват да се справят с първопричините за сегрегацията и неравенството между половете в рамките на образователната система.

В заключение трябва да заявим, че многобройните образователни проекти, въпреки добре замислените си цели, на практика нарушават правата на децата. Проектите, основани на сегрегационен подход, независимо от заявените им цели, нарушават основните права, по-специално правото на образование (член 14 от Хартата на основните права на ЕС) и правото на недискриминация (член 21 от Хартата). Освен това почти всички разгледани проекти не гарантират на момичетата равни възможности за образование, с което се нарушава член 23 от Хартата.

3.4 Множествена дискриминация: Институционализация на ромски деца

Докладите и проучванията разкриват, че множествената дискриминация спрямо ромските деца е широко разпространена, особено когато се касае за настаняване в институции. Това засяга както ромските деца с увреждания, така и тези без увреждания. След като бъдат институционализирани, тези деца често не получават необходимата подкрепа за безопасна и навременна реинтеграция в семействата си. В някои случаи, въпреки че са настанени в институция като мярка за закрила, децата са изправени пред допълнителни рискове в самите институции. В доклада на DRI, публикуван през 2019 г. се подчертава как историческите стереотипи са довели до свръхпредставяне на ромските деца в услугите за резидентни грижи, като много родители са принудени да приемат

това положение поради бедност, увреждане или социална маргинализация.¹³⁵

Въпреки значителните инвестиции в нови съоръжения, нуждите на уязвимите семейства не са задоволени, което води до разделянето на около 2000 деца от семействата им годишно. Един случай илюстрира предразсъдъчното естество на институционализацията: желанието на дете да живее в общността е интерпретирано като симптом на "циганска шизофрения".¹³⁶ Проучването на Ноу-хау центъра подчертава, че бедността, а не родителското negliжиране или насилие, често кара ромските родители да настаняват децата си в домове.¹³⁷ Същото заключение идва и от Европейския център за правата на ромите.¹³⁸ В тези проучвания също така се критикува неуспехът на системата да се справи с бедността, насилието, пристрастяването и здравословните проблеми, които водят до институционализация, като се подчертава необходимостта от подкрепящи интервенции за предотвратяване на разделянето на семействата.

В доклад на „Инициатива за равни възможности“ и „Европейския център за правата на ромите“¹³⁹ подробно се описва как бедността и дискриминацията водят до това, че ромските деца попадат както в домове, така и в приемни семейства, което ги лишава от родителска грижа и нормален живот. Макар да липсват точни данни за представителството на ромските деца в конкретните институции, докладът критикува използването на приемна грижа, като отбелязва, че много приемни семейства не познават ромската култура и език, което води до отчуждаване. Освен това държавните инвестиции в приемната грижа не успяват да се справят с бедността, която води до попадане на децата в системата за грижи, което води до непропорционално голям брой ромски деца в социална грижа.¹⁴⁰

Въпреки липсата на официални данни, оценките на професионалисти, работещи в тази област, сочат значително свръхпредставяне на ромските деца в българската система за грижи за деца. Въпреки че ромите са малко над 10 % от населението, оценките сочат, че те съставляват между 30 и 85 % от децата в институционална грижа в зависимост от региона. Това несъответствие подчертава спешната необходимост от събиране на точни данни и целенасочени интервенции за справяне със системните фактори, допринасящи за това свръхпредставяне.¹⁴¹

За да се илюстрира неадекватността на предлаганите в услугите защитни мерки, разглеждаме проект **BG16RFOP001-5.001-0049** [вж. приложение 1, пример 10], изпълняван по Програмата за развитие на човешките ресурси (2014-2020 г.). Макар че не са налични точни данни за настаняването на ромски деца в конкретни заведения, проучване в община Враца разкрива случай на системно сексуално насилие над ромски деца, настанени в институционална грижа.¹⁴² Въпреки че насилието е извършено извън институцията и случаят е стигнал до съда, той илюстрира провала на институционалната "закрила" за ромските деца. Проектите, подкрепящи такива системи, нарушават основни права на децата. Необходими са допълнителни изследвания, за да се разбере напълно степента на този проблем и връзката му с конкретни проекти.

Този модел на свръхпредставеност и провал на грижата разкрива редица нарушения на основните права:

- **Нарушаване на правото на недискриминация:** Непропорционално големият брой ромски деца, настанени в специализирани институции, независимо от тяхното увреждане, говори за системна дискриминация и предразсъдъци спрямо ромската общност.
- **Нарушаване на правото на семеен живот и грижи:** Настаняването на ромски деца в институции, често поради бедност или социална маргинализация, ги лишава от правото им на семеен живот и грижи.
- **Нарушаване на правото на защита от насилие, пренебрегване и експлоатация:** Дори когато са настанени в институция като мярка за закрила, ромските деца могат да бъдат изправени пред допълнителни рискове от насилие, negliжиране и експлоатация в самите институции.
- **Нарушаване на правото на ефективни правни средства за защита:** Липсата на официални данни за представителството на ромските деца в конкретни институции и трудностите при достъпа до информация възпрепятстват възможността за търсене на правна защита и оспорване на дискриминационни практики.

¹³⁵ Международна организация за правата на хората с увреждания, 2019 г., "Път без изход за децата: "Груповите домове в България", стр. 5-8, достъпно на адрес: www.driadvocacy.org/reports/dead-end-children-bulgarias-group-homes

¹³⁶ Пак там.

¹³⁷ ERRC, 2024 г., "Забравени перспективи": Ромски деца в държавна грижа в България", достъпно на: <https://errc.org/reports--submissions/blighted-lives-romani-children-in-state-care>

¹³⁸ Европейски център за правата на ромите, "Опорочени животи": Ромски деца в държавна грижа, 02 февруари 2021 г., достъпно на: <https://www.errc.org/reports--submissions/blighted-lives-romani-children-in-state-care> - на български и английски език.

¹³⁹ Пак там.

¹⁴⁰ Източник: интервю с представител на гражданското общество.

¹⁴¹ Европейски център за правата на ромите, "Опорочени животи": Ромски деца в държавна грижа, 02 февруари 2021 г., достъпно на: <https://www.errc.org/reports--submissions/blighted-lives-romani-children-in-state-care>, на български и английски език.

¹⁴² Вж. решение, постановено на 24.10.2017 г., дело 1179/2016, Окръжен съд Враца, достъпно на: <https://deja.bg/Acts/0ad3fc81-d3f2-4a1a-a460-422cf0c94dd6>

Тези нарушения подчертават спешната необходимост от всеобхватен и основан на правата подход за справяне със системните фактори, които допринасят за свръхпредставянето на ромските деца в институционална грижа, като се гарантира, че техните основни права са защитени и спазвани.

В заключение, въпреки наличието на правна рамка и международни ангажменти, ромските общности в България продължават да се сблъскват със системна дискриминация и неравнопоставеност, които се задълбочават от неефективни политики и недостатъчни консултации с ромските общности при планирането и изпълнението на проекти. Необходими са по-целенасочени и интегрирани мерки, основани на задълбочен анализ на проблемите и насърчаващи активното участие на ромите в процеса на вземане на решения, за да се гарантира ефективното прилагане на политиките и да се постигне реално подобрение на живота им.

Положението на бежанците и мигрантите в България

ОБЩ ПРЕГЛЕД И ПРОГРАМИ ЗА ФИНАНСИРАНЕ ОТ ЕС. НАРУШЕНИЯ НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА

България, която е подписала ключови международни инструменти за закрила на бежанците, включително Конвенцията за бежанците от 1951 г. и Протокола към нея от 1967 г., е включила тези задължения в националната си правна рамка. Тази рамка се състои от Закона за убежището и бежанците¹⁴³ и Закона за чужденците¹⁴⁴, като двата са неразделна част от управлението на политиките на бежанците и мигрантите в страната.

На национално ниво Законът за убежището и бежанците в България определя процеса на предоставяне на различни форми на закрила на чужденци (убежище, международна закрила, временна закрила). Законът подробно описва условията и процедурите за предоставяне на закрила, като очертава както правата, така и задълженията на лицата, получили закрила. Законът за чужденците регламентира присъствието и статута на всички чужденци в България, като допринася значително за цялостното разбиране, свързано с бежанците в контекст в страната. Основен изпълнителен орган по Закона за убежището и бежанците е Държавната агенция за бежанците, при Министерски съвет на Република България.

Националният съвет по миграция, граници, убежище и интеграция¹⁴⁵, също към Министерския съвет, играе ключова роля при формирането на миграционните политики. Неговите отговорности включват разработване и предлагане на стратегически документи, свързани с миграцията (годишни планове, доклади), на Министерския съвет; подобряване на ефективността на управлението на миграцията; координиране на дейностите между държавните органи, гражданското общество и други заинтересовани страни; и предлагане на законодателни промени за повишаване на капацитета в областите, свързани

с миграцията. През 2022 г. Съветът финализира и прие Националния план за 2023 г., в който се акцентира върху укрепването на управлението на границите и решаването на проблема с незаконните граждани на трети държави. Понастоящем миграционната политика на България се ръководи от Националната стратегия в областта на миграцията на Република България (2021-2025 г.), която наследява Националната стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията (2015-2020 г.).

1. Обща информация за молбите за убежище в България

1.1 Молби за убежище в България: преглед и тенденции

Географското положение на България на кръстопътя на Западна и Централна Европа, Близкия изток и Азия я прави важна транзитна точка за мигрантите, което води до значителен миграционен натиск. Този натиск накара Министерството на вътрешните работи да приложи план за действие при извънредни ситуации в отговор на рязкото увеличаване на броя на мигрантите от Турция.

През 2023 г. в България са подадени рекордните 22 518 молби за международна закрила - най-големият брой от 1993 г. насам. Основни демографски тенденции въз основа на Годишния доклад на Държавната агенция за бежанците (ДАБ) за 2023 г.:¹⁴⁶

- **Националност на кандидата:** сирийците (55%), афганистанците (26%) и мароканците (12%) съставляват най-големите групи кандидати.
- **Непридружени непълнолетни лица:** Значителен брой непридружени непълнолетни

¹⁴³ Законът за убежището и бежанците е в сила от 1.12.2002 г. Available here: <https://aref.government.bg/sites/default/files/2024-04/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%20%D0%B7%D0%B0%20%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D1%89%D0%B5%D1%82%D0%BE%20%D0%B8%20%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%28%D0%97%D0%A3%D0%91%29.pdf>

¹⁴⁴ Законът за чужденците е достъпен на следния адрес: <https://lex.bg/laws/ldoc/2134455296>

¹⁴⁵ Вижте на: https://iisda.government.bg/ras/executive_power/council/2853. Съветът е създаден с Правилника за организацията и дейността на Националния съвет по миграция, граници, убежище и интеграция (ПМС № 226/2019).

¹⁴⁶ Държавна агенция за бежанците, (2024 г., януари). "Annual Report", available at: <https://aref.government.bg/sites/default/files/2024-02/%D0%94%D0%9F%20%D0%9A%20%D0%9B%20%D0%90%20%D0%94%202023.pdf>. Обърнете внимание, че по време на провеждането на проучването годишният доклад за 2024 г. все още не е бил наличен.

(17% от всички кандидати) са потърсили международна закрила, което е значително увеличение спрямо 3 348 през 2022 г. Афганистанците и сирийците съставляват по-голямата част от тази група.

- **Капацитет на ДАБ:** Към 31 декември 2023 г. в управляваните от ДАБ центрове са настанени 2611 лица (73% от капацитета), а през годината през помещенията на ПС са преминали над 20 500 лица, търсещи убежище.

В доклада на ДАБ за 2023 г. се подчертават значителни оперативни предизвикателства, произтичащи от недостатъчния административен капацитет по време на пика на миграционния поток. Тези предизвикателства се дължат на забавяния в процесите на набиране на персонал в рамките на Оперативната програма по фонд "Убежище, миграция и интеграция" (2021-2027 г.), което разкрива структурната зависимост от европейското финансиране и потенциала за фрагментарни реакции поради финансирането по проекти.

Отблъскване, насилие по границата и нарушения на правата на човека на българската граница

Практиките на България за управление на границите, особено по отношение на отблъскването, са обект на систематично наблюдение от страна на организациите за защита на правата на човека. Изграждането на гранична ограда по българо-турската граница през 2014 г., въпреки широко разпространената опозиция¹⁴⁷, очевидно не успя да възпре незаконната миграция. Последвалите инвестиции в ремонти и разширения се оказаха неефективни за ограничаване на миграционните потоци. Тази неефективност и цялостният провал на стратегиите за управление на границите са подробно описани в доклад на „Мрежата за наблюдение на насилието по границите“ (Border Violence Monitoring Network-BVMN) за 2024 г.¹⁴⁸ В доклада на BVMN се подчертава как засиленото внедряване на технологии за наблюдение не е довело до намаляване на броя на незаконните преминавания или отблъсквания, като има многобройни случаи, в които наличието на такива

технологии не е предотвратило нарушения на правата на човека.

В Националния доклад на AIDA за 2021 г.¹⁴⁹, се посочват системни недостатъци в управлението на границите на България, като се установява неадекватност при предотвратяването на незаконни влизания и осигуряването на безопасни легални канали за търсещите убежище. В доклада са документирани широко разпространени практики на отблъскване, като се твърди, че 2 513 инцидента са засегнали 44 988 лица. Неефективността на оградата по границата става очевидна вследствие на видеоматериали, което води до забрана за снимане по границата. Докладът на BVMN¹⁵⁰ значително разширява тази тема, като предоставя подробни сведения от многобройни свидетелства, документиращи мащаба на отблъскването и свързаните с него нарушения на правата на човека.

През 2023 г. ситуацията се влошава. Националният механизъм за наблюдение на границите отчита значително увеличение на предполагаемите отблъсквания, като са регистрирани 9 897 инцидента, засягащи 174 588 лица.¹⁵¹ Това значително увеличение, съчетано с едновременното нарастване на броя на молбите за убежище, подчертава неуспеха на настоящото управление на границите да осигури адекватна защита на лицата, търсещи убежище в България. Преобладаващата част от мигрантите, подложени на отблъскване, не са имали достъп до процедурата за предоставяне на убежище или до настаняване в центровете на ДАБ, като вместо това са били настанени във временни помещения, управлявани от Министерството на вътрешните работи.¹⁵² Докладът на BVMN предоставя изключително важен контекст, като подробно описва систематичния характер на изтласкванията, използването на прекомерна сила от страна на граничните власти и тежките последици, които са изпитали ПОМ.¹⁵³

2.1 Съобщения за полицейско насилие и нарушения на правата на човека

Докладът на BVMN¹⁵⁴ включва многобройни свидетелски показания, които потвърждават съобщенията за полицейско насилие и

¹⁴⁷ Решение № 24/17.01.2014 г. на Министерския съвет е цитирано в многобройни източници, като при проверка на публично достъпните източници не беше открит оригиналният текст.

¹⁴⁸ Barker, H., Ambri, A., August, C., Karamanidou, L., & F., P. (2024, октомври 23). "Технологии за наблюдение на европейските граници: Оценка на България". Мрежа за наблюдение на насилието по границите, достъпно на: <https://borderviolence.eu/app/uploads/BULGARIA-Surveillance-tech.pdf>

¹⁴⁹ Български хелзински комитет, Илияна Савова, Национален доклад, Доклад за информационната база данни за убежището (AIDA), достъпен на: https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2022/02/AIDA-BG_2021update.pdf. Резюме на български език е достъпно на адрес: https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2022/02/AIDA-BG_2021update_summary.pdf. Вж. също Catelli, Chiara. "Отвъд стени и оградите: Финансиране от ЕС, използвано за сложна и дигитализирана система за наблюдение на границите" PICUM & ECRE, юни 2024 г., достъпно на: <https://picum.org/wp-content/uploads/2024/07/Beyond-walls-and-fences-EU-funding-used-for-a-complex-and-digitalised-border-surveillance-system-EN.pdf>.

¹⁵⁰ Barker, H., Ambri, A., August, C., Karamanidou, L., & F., P. (2024, октомври 23). "Технологии за наблюдение на европейските граници: Оценка на България". Мрежа за наблюдение на насилието по границите, достъпно на: <https://borderviolence.eu/app/uploads/BULGARIA-Surveillance-tech.pdf>

¹⁵¹ Български хелзински комитет; Годишен доклад за 2023 г., достъпен на: <https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/184/files/BHC-Human-Rights-in-Bulgaria-in-2023-bg-issn-2367-6922.pdf>

¹⁵² Български хелзински комитет за 2023 г., достъпно на: <https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/184/files/BHC-Human-Rights-in-Bulgaria-in-2023-bg-issn-2367-6922.pdf>

¹⁵³ Barker, H., Ambri, A., August, C., Karamanidou, L., & F., P. (2024, октомври 23). "Технологии за наблюдение на европейските граници: Оценка на България". Мрежа за наблюдение на насилието по границите, достъпно на: <https://borderviolence.eu/app/uploads/BULGARIA-Surveillance-tech.pdf>

¹⁵⁴ Пак там.

нарушения на правата на човека по българо-турската граница. Тези доклади често включват разкази за побоища, кражби и други форми на малтретиране. Предоставената от Deutsche Welle информация¹⁵⁵, в която се цитира разследване на BIRN, допълнително засилва тези опасения, като подчертава неспособността на ЕС да се справи адекватно с този проблем.¹⁵⁶

2.2 Предполагаме малтретиране на мигранти на българската граница

В доклад на BIRN¹⁵⁷ се описват трагични случаи на малтретиране на мигранти на българската граница, като например, но не само, твърдения за събличане на мигрантите голи, грабежи, принудително връщане в Турция (включително във водните зони), независимо от възможностите за плуване. Мигрантите, предимно от Близкия изток, Северна Африка и Азия, често са били наричани "талибани" и са били хапани от кучета, по тях е стреляно. В доклада се изтъква липсата на документация след тези инциденти, като не са оставени никакви официални документи (пръстови отпечатащи, разпити или официална документация). Тези констатации са подкрепени от интервюта с десет (10) български гранични служители. Докладът на BVMN¹⁵⁸ независимо потвърждава това, като предлага по-широк набор от свидетелства, които допълнително илюстрират систематичния характер на тези злоупотреби. Докладите на гражданското общество предоставят допълнителни доказателства за смъртни случаи, изчезнали деца и насилие на границата, често без разследване.¹⁵⁹

Статия в изданието „The Guardian“ разказва за смъртта на трима египетски тийнейджъри, измръзнали до смърт близо до българо-турската граница в края на декември 2024 г. Две хуманитарни организации са съставили досие, в което се твърди, че българските власти са игнорирали спешните повиквания и са

възпрепятствали опитите за спасяване. Досието включва фотографски доказателства, свидетелски показания и GPS данни, които показват, че властите не са предприели действия, въпреки че са знаели за опасното положение на момчетата. В доклада се подчертава, че този инцидент е отражение на по-широката бруталност срещу мигрантите по границите на Европа, като се набляга по-специално на документираните нарушения на правата на човека, включително незаконното изтласкване към Турция, по границата на България с Турция. Българското министерство на вътрешните работи отхвърли твърденията, заявявайки, че граничните му сили са реагирали незабавно на сигналите за бедствие, но в доклада се посочват несъответствия по отношение на местонахождението на откритите тела. В статията се споменава и доклад на Balkan Insight от септември 2024 г., в който се твърди, че служителите на Frontex са били сплашвани, за да мълчат за нарушенията на правата на човека на българската граница.¹⁶⁰

3. Непридружени и уязвими деца, търсещи международна закрила в България

Положението на непридружените деца, търсещи международна закрила в България, поражда сериозни опасения относно правата на човека. В доклада на ДАБ за 2023 г. е регистрирано значително увеличение на броя на непридружените деца, който достига 3 843 - забележително увеличение спрямо 3 348 през 2022 г. Регистрирани са и допълнителни 1 877 придружени деца.¹⁶¹ Това увеличение на броя на непридружените непълнолетни лица съответства на общото увеличение на броя на търсещите убежище лица, наблюдавано в България през 2023 г., което само по себе си може да се дължи отчасти на по-строгия граничен контрол в съседните държави.

В доклада на ДАБ¹⁶² също така е документирана

¹⁵⁵ "Как ЕС отказва да види насилието на българската граница" 26.02.2024 г. Достъпно на: <https://www.dw.com/bg/kak-es-si-zatvara-oc-ite-za-nasilieto-po-blgarskata-granica/a-68371147> (на български) и на английски език тук: <https://balkaninsight.com/2024/02/26/schen-gen-in-sights-eu-and-frontex-overlook-violent-bulgarian-pushbacks/>

¹⁵⁶ Barker, H., Ambri, A., August, C., Karamanidou, L., & F., P. (2024, октомври 23). "Технологии за наблюдение на европейските граници: Оценка на България". Мрежа за наблюдение на насилието по границите, достъпно на: <https://borderviolence.eu/app/uploads/BULGARIA-Surveillance-tech.pdf>. Вж. също: Отблъскване на мигранти в България: Какво се крие зад нарастването на насилието на българо-турската граница? на адрес: www.infomigrants.net/en/post/51197/bulgaria-migrant-pushbacks-whats-behind-the-rise-in-violence-at-the-bulgarian-turkish-border-14

¹⁵⁷ Вж. например интервюта с представителя на фондация "Мисия Криле", който съобщава за три смъртни случая на деца в граничните гори за една нощ, като подчертава сигналите до властите, липсата на действия и разследвания. Интервюто беше излъчено по Нова телевизия и е достъпно на адрес: https://www.youtube.com/watch?v=0dxdPF7FFk&fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR1PMebRB59LS-ZwvCHUM-Fhv500L_fmW6J0NsWXES737cNe500VZ28LiA_aem_urZGC4bdpPhOFl7KfvKhfg

¹⁵⁸ Barker, H., Ambri, A., August, C., Karamanidou, L., & F., P. (2024, октомври 23). "Технологии за наблюдение на европейските граници: Оценка на България". Мрежа за наблюдение на насилието по границите, достъпно на: <https://borderviolence.eu/app/uploads/BULGARIA-Surveillance-tech.pdf>

¹⁵⁹ Вж. например интервюта с представителя на фондация "Мисия Криле", който съобщава за три смъртни случая на деца в граничните гори за една нощ, като подчертава сигналите до властите, липсата на действия и разследване. Вж. например интервюта с представител на фондация "Мисия Криле", който съобщава за 3 смъртни случая на деца в горите на границата само за една нощ, сигнали до властите и липса на действия и разследване. Интервюто беше излъчено по Нова телевизия и е достъпно на адрес: https://www.youtube.com/watch?v=0dxdPF7FFk&fbclid=IwZXh0bgNhZW0CM-TAAAR1PMebRB59LS-ZwvCHUM-Fhv500L_fmW6J0NsWXES737cNe500VZ28LiA_aem_urZGC4bdpPhOFl7KfvKhfg

¹⁶⁰ "Българската полиция блокира спасяването на измръзнали до смърт тийнейджъри мигранти | Глобално развитие | The Guardian". Статията е достъпна на адрес: <https://www.theguardian.com/global-development/2025/jan/27/bulgaria-border-police-block-rescue-egyptian-migrant-boys-freeze-death-human-rights-activists>. Вж. също: Трима непълнолетни умират на границата на България, активисти обвиняват властите, че са блокирали спасяването им", достъпна на: <https://www.infomigrants.net/en/post/62171/three-minors-die-at-bulgarias-border-as-activists-accuse-authorities-of-blocking-rescue>

¹⁶¹ Държавна агенция за бежанците, (2024 г., януари). "Annual Report", available at: <https://aref.government.bg/sites/default/files/2024-02/%D0%94%D0%9F%D0%9A%D0%9B%D0%90%D0%94%202023.pdf>

¹⁶² Държавна агенция за бежанците, (2024 г., януари). "Annual Report", available at: <https://aref.government.bg/sites/default/files/2024-02/%D0%94%D0%9F%D0%9A%D0%9B%D0%90%D0%94%202023.pdf>. Обърнете внимание, че по време на провеждането на проучването годишният доклад за 2024 г. все още не беше наличен.

уязвимостта на много от децата, настанени в нейните центрове:

Уязвимост	Номер
Възрастни хора	20
Самотни родители	130
Бременни жени	34
Хронични/сериозни здравословни състояния	147
Инвалиди	54
Психични разстройства	31
Лица, преживели изтезания/изнасилване/насилие	3
ЛГБТК+	6

Въпреки твърдението на ДАБ, че използва „утвърдени“ инструменти за оценка и прилага „индивидуален подход“, като дава приоритет на най-добрите интереси на децата, консултациите показват, че това е недостатъчно за осигуряване на адекватна защита. Съществуващите структури за настаняване и недостатъчният капацитет на ДАБ поставят децата в уязвимо положение и в опасност от трафик и други вреди.¹⁶³ Представителите на гражданското общество обясниха, че съществуващата инфраструктура е недостатъчна и в някои случаи активно вреди на благосъстоянието на настанените в нея.

Борбата на ДАБ се подчертава и от тревожно ниските нива на записване в училище на децата-бежанци. През учебната 2022/2023 г. в училище са записани само 92 деца (рязък спад в сравнение с 1 118 през 2022 г.), като само 20 от тях завършват годината. Въпреки че ДАБ обяснява това с липсата на интерес, консултациите сочат системни пропуски в политиките за интеграция - липса на разбиране на културния произход на децата, индивидуалните им нужди и специфичните предизвикателства.¹⁶⁴

3.1 Предизвикателства, свързани с правното представителство и настаняването на непридружените деца

В доклада на AIDA за 2021 г.¹⁶⁵ подробно са описани съществени проблеми, свързани с правното представителство и настаняването на

непридружени деца. Макар че за представителство на тези деца се назначават адвокати за правна помощ, ДАБ често забавя уведомяването на Националното бюро за правна помощ, понякога с повече от месец. Това забавяне не позволява на децата да получат достъп до важна информация относно техните права, включително правото на събиране на семейството в други държави от ЕС съгласно Регламент Дъблин III. В резултат на това почти половината от тези деца се отказват от процедурите си за предоставяне на убежище и продължават пътуването си незаконно.

3.2 Недостатъци и предизвикателства в областта на настаняването

Съществуват две защитени зони за непридружени деца в София, управлявани от Международната организация по миграция (MOM) с финансиране от AMIF. Въпреки това значителното увеличение на броя на непридружените деца от 799 през 2020 г. на 3 172 през 2021 г. (+296%) надхвърля капацитета на тези защитени зони (288 места). Много деца бяха настанени в смесени помещения с възрастни, като им липсваше адекватна подкрепа и безопасност. Такъв беше случаят и в по-големите приемни центрове като Харманли, които функционираха без обособена безопасна зона за непридружени деца.¹⁶⁶

3.3 Влошаване на условията в приемните центрове

От 2015 г. насам условията в приемните центрове, управлявани от ДАБ, непрекъснато се влошават. Подкрепата продължава да се ограничава до основни нужди - настаняване, храна и медицински грижи - при остра липса на психологическа подкрепа. Тези центрове се борят с неадекватна инфраструктура и нестандартни материални условия, като често не успяват да осигурят достатъчно храна и да поддържат основни хигиенни стандарти. Вътрешен одит на ДАБ през 2022 г. разкрива значителен недостиг на капацитет (значително под исканите 5 160 места) поради многобройни необитаеми стаи и сгради.¹⁶⁷ Дори в определените “безопасни зони” в рамките на тези центрове са с компрометирана сигурност поради неразрешен нощен достъп на контрабандисти, наркодилъри и сводници.

Тежките условия в много приемни центрове - описани като "напълно компроментирани"

163 По време на работата по този доклад проведохме няколко консултации и интервюта с представители на организациите на гражданското общество. Позицията на ПС не е представена, тъй като те отказаха да участват в изследователските дейности. Информация за всички усилия в посока осигуряване на подходяща комуникация с ПС е налична в архивите на НИЕ.

164 Пак там.

165 Български хелзинкиски комитет, Илияна Савова, Доклад за информационната база данни за убежището (AIDA), достъпен на: <https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2022/02/AIDA-BG-2021update.pdf>. Резюме на български език е достъпно на адрес: https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2022/02/AIDA-BG-2021update_summary.pdf. Вж. също Catelli, Chiara. "Отвъд стените и оградите: Финансирани от ЕС, използвано за сложна и цифровизирана система за наблюдение на границите". PICUM & ECRE, юни 2024 г., достъпно на: https://picum.org/wp-content/uploads/2024/07/Beyond-walls-and-fences-EU-funding-used-for-a-complex-and-digitalised-border-surveillance-system_EN.pdf

166 Доклад на AIDA за 2021 г. Информация, потвърдена от проведените консултации.

167 Държавна агенция за бежанците, (2024 г., януари). "Annual Report", available at: <https://aref.government.bg/sites/default/files/2024-02/%D0%94%D0%9C%D0%9A%D0%9B%D0%98%D0%94%D0%94%D0%94%D0%94%D0%94.pdf>. Обрънете внимание, че по време на провеждането на проучването годишният доклад за 2024 г. все още не е бил наличен.

- включват постоянни проблеми с достъпа до вода, нашествия на паразити и вредители и обща липса на поддръжка. Тези констатации се потвърждават от докладите на Омбудсмана.¹⁶⁸ Докладите на Омбудсмана също така подчертават крайно неподходящата околна инфраструктура, която възпрепятства дори основните дейности на открито за обитателите.

Бежанците и мигрантите (с изключение на тези от Украйна) имат изключително ограничени възможности за настаняване извън тези центрове. Въпреки лошите условия и рисковете за сигурността, много от тях са принудени да останат поради липса на финансови средства и ограничен достъп до пазара на труда. Напускането на центъра означава загуба на единственото налично жилище, без възможност за връщане, което на практика поставя много хора в капана на неадекватни условия на живот. Рестриктивните разпоредби допълнително затрудняват достъпа до възможности за социално настаняване.

Връзката между финансирането от ЕС и нарушенията на правата на човека в България

Въпреки че в предишните раздели бяха описани многобройни нарушения на правата на човека, засягащи мигрантите и бежанците в България, в този раздел се анализира как финансирането от Европейския съюз (ЕС), предназначено за подобряване на управлението на границите, предоставянето на убежище и интеграцията, пряко и косвено е допринесло за тези нарушения.

Този анализ надхвърля простото документиране на наличието на нарушения; той има за цел да установи причинно-следствената връзка между механизмите за финансиране и документираните проблеми, свързани с правата на човека.

4.1 Системният неуспех на България да защити търсещите убежище: Отблъскване, неадекватен прием и провал на финансирането от ЕС

Въпреки че получава значително финансиране от ЕС, системата за предоставяне на убежище в България се характеризира с широко разпространени нарушения на правата на човека, най-вече с широко разпространената практика на връщане на бежанци по границите, но също така и с невъзможност да се гарантира защитата на правата на непридружените деца, ужасни условия в центровете за настаняване, бавни процедури, липса на достатъчно персонал и липса на подходящо обучение за служителите. Много проекти заявиха като своя цел подобряването

на условията и засилване на сигурността на границите. Но те не успяха да предотвратят или дори да смекчат тревожната честота и тежест на незаконните експулсирации, за които често постъпват доклади, че са свързани с насилие, кражби и отказ от справедлив процес. Настоящата глава е фокусирана върху системните пропуски в системата за предоставяне на убежище, включително неподходящите приемни центрове, недостатъчното обучение на персонала и липсата на прозрачност, и се стреми да разбере как финансирането от ЕС не е успяло да се справи с основните нарушения на правата на човека.

4.1.1 Граничната криза в България: Финансиране от ЕС, отблъскване и нарушаване на правата на човека

Много проекти, финансирани от ЕС, са насочени към укрепване на българската граница. През проектния период 2014-2020 г. те се изпълняват по програма "Фонд за вътрешна сигурност", приоритетна ос "Граници". В настоящия доклад ще насочим вниманието си към един от проектите. Това не означава, че само този проект създава условия за нарушаване на основните права на бежанците и мигрантите.

- **Анализ на проект BG65ISNP001-2.005-0001 (Приоритетна ос: Граници) в рамките на Програмата на Фонд "Вътрешна сигурност" (2014-2020 г.) [Виж приложение 1, пример 11]**

Този проект, който е част от **приоритетна ос "Граници" в рамките на програмата на България по фонд "Вътрешна сигурност" (2014-2020 г.)**, имаше за цел да подобри граничния контрол и сигурността, като същевременно улесни законното преминаване на границите. Изпълнението му обаче поражда сериозни опасения относно съвместимостта му с основните права на човека, особено в светлината на документираните практики на отблъскване и неадекватните условия за приемане. Проектът се фокусира върху доставката на различни превозни средства: стандартни патрулни автомобили, високопроходими патрулни автомобили и специализирани превозни средства за превоз на служебни кучета.¹⁶⁹

Макар привидно да е насочен към подобряване на капацитета за граничен контрол, акцентът на проекта върху увеличаването на броя на патрулните автомобили, особено на тези с висока мобилност, е твърде възможно косвено да е улеснил операциите по отблъскване.¹⁷⁰ Предоставянето на повече превозни средства на граничните

¹⁶⁸ Омбудсман на Република България. (2023, 11 октомври). Достъпно на: https://www.ombudsman.bg/storage/pub/files/20231011150407_%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%20%D0%BE%D1%80%D0%BF%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%20-%202023_.pdf (българската версия е достъпна на същия уебсайт).

¹⁶⁹ Информация за дейностите по проекта може да бъде намерена тук: https://2020_eufunds.bg/bg/8010437/0/Project/Activities?contractId=a6%2B30-qM3B1xnEG%2Fky7esJA%3D%3D&isHistoric=False

¹⁷⁰ В тази насока вижте например описаните тук нарушения: Barker, H., Ambri, A., August, C., Karamanidou, L., & F., P. (2024, 23 октомври). "Технологии за наблюдение на европейските граници: Оценка на България". Мрежа за наблюдение на насилието по границите, достъпно на: <https://bor->

служители позволява увеличаване на броя на патрулите, което потенциално дава възможност за по-бърза реакция при незаконно преминаване на границата. Този увеличен капацитет обаче не е свързан с намаляване на случаите на отблъскване или нарушения на правата на човека; всъщност докладите показват увеличаване на честотата и тежестта на отблъскванията от 2013 г. насам, често включващи насилие, кражби и незаконно връщане.¹⁷¹ Следователно наличието на повече патрулни автомобили би могло да даде възможност за по-ефективно и широко прилагане на тактиката на отблъскване.

Освен това акцентът на проекта върху придобиването на специализирани превозни средства за транспортиране на служебни кучета поражда опасения относно потенциалното използване на тези кучета при насилствени сблъсъци с мигранти.¹⁷² Има съобщения за агресивно използване на кучета по време на такива операции. Оправданието на проекта за тези превозни средства за "специфични дейности по сигурността", (вкл. в близост до летищата), повдига въпроса дали този увеличен капацитет за разполагане на кучета не е бил използван в подкрепа на потенциално незаконни практики като произволни задържания или сплашване.

Целите на проекта за "улесняване на законното преминаване на границите" и постигане на "безпроблемно преминаване на границите в съответствие с достиженията на правото от Шенген" рязко контрастират с реалността на място. Липсата на адекватни ресурси за приемните центрове и постоянно неотговарящите на стандартите условия в тези центрове засилват уязвимостта на търсещите международна закрила и водят до множество нарушения на правата на човека, както беше подчертано в предходните раздели. Въпреки че проектът увеличава капацитета за граничен контрол чрез повече превозни средства, това не е съпроводено със съответни подобрения в капацитета за приемане или защитата на правата на човека.

Практиките и проблемите, описани по-горе, нарушават няколко ключови разпоредби от Хартата на основните права на ЕС и други международни инструменти за правата на човека. По-конкретно:

- **Член 1 (Човешко достойнство):** Нечовешкото и унижително отношение се проявява в насилието, кражбите, незаконното връщане и отказа на основни нужди, с които се сблъскват

лицата, подложени на изтласкване. Тези действия подкопават основния принцип на човешкото достойнство.

- **Член 2 (Право на живот):** Липсата на достъп до медицински грижи и безопасност за лицата, подложени на отблъскване, създава значителен риск от смърт по предотвратими причини, което представлява пряка заплаха за правото на живот.
- **Членове 3 и 4 (Забрана на изтезанията):** Комбинацията от насилие, кражби, незаконно връщане и неадекватни условия (ако изобщо има задържане) по време на изтласкването може да представлява изтезание или нечовешко и унижително отношение в зависимост от конкретните обстоятелства.
- **Член 18** може да се приложи косвено, ако изтласкването води до нарушаване на Женевската конвенция от 1951 г. (напр. ако на лицата, подложени на изтласкване, се отказва възможност да поискат убежище или ако молбите им за убежище се отхвърлят).
- **Член 21 (Недискриминация):** Определени групи (например жени, деца, специфични етнически или религиозни групи) могат да бъдат непропорционално подложени на изтласкване, което нарушава принципа на недискриминация.

4.1.2 Неподходящи приемни центрове: Критичен преглед на финансирането от ЕС и неговото въздействие

За подобряване на условията в приемните центрове на Държавната агенция за бежанците (ДАБ) са отпуснати средства от ЕС. Въпреки това докладите на неправителствените организации¹⁷³ и Националния превантивен механизъм (НПМ) на омбудсмана¹⁷⁴ разкриват, че условията в много центрове остават далеч под минималните стандарти, характеризиращи се с недостатъчна инфраструктура, хигиена и психологическа подкрепа. Това води до пренаселеност, повишена уязвимост към експлоатация и нечовешко и унижително отношение. Липсата на подходящи съоръжения за непридружени деца е особено тревожна.

Прегледът на финансираните от ЕС проекти разкрива инициативи, насочени към подобряване на условията за настаняване на ПС.

- **Приложение 1, примери 12 и 13** - В докладите на НПМ се посочват проблеми като

derviolence.eu/app/uploads/BULGARIA-Surveillance-tech.pdf. Вземете предвид и информацията от предходните части на този раздел.

¹⁷¹ Информацията в тази насока е налична в предишната глава.

¹⁷² Като смъртта на тийнейджърите, описана в предишната глава.

¹⁷³ Годишен доклад на Българския хелзинкски комитет за 2023 г., достъпен на: https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/184/files/BHC-Human-Rights-in-Bulgaria-in-2023-bg_issn-2367-6922.pdf

¹⁷⁴ Доклад на Националния превантивен механизъм на омбудсмана Този доклад от 2023 г. съдържа подробни констатации от проверките на различни съоръжения, свързани с приемането и задържането на бежанци, като подчертава недостатъците в условията. Докладът е достъпен на следния адрес: www.ombudsman.bg/storage/pub/files/20231011150407_%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%20-%202023.pdf. Годишен доклад на Българския хелзинкски комитет за 2023 г., достъпен на: https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/184/files/BHC-Human-Rights-in-Bulgaria-in-2023-bg_issn-2367-6922.pdf

неподходящи санитарни помещения, липса на достатъчно медицински персонал (което води до забавяне или липса на медицинска помощ) и постоянен проблем с нашествието на паразити (дървеници, хлебарки). Тези недостатъци създават среда, която е вредна за здравето, безопасността и благосъстоянието на търсещите убежище, като положението на непридружените непълнолетни е особено тежко. Въпреки инвестициите, направени за подобряване на инфраструктурата през програмния период 2014-2020 г., цялостното положение се описва от НПМ като влошаващо се.

Различията между намеренията на финансираните от ЕС проекти и реалността на място подчертават критичен пропуск в изпълнението. Проектите се фокусират върху материалните ресурси, а не върху системните предизвикателства, които са причина за неадекватните условия. Докладите на гражданското общество и НПМ илюстрират необходимостта от по-цялостен подход, който да дава приоритет на човешките права и благосъстоянието. Това означава, че трябва да се обърне внимание не само на инфраструктурата, но и на критичната нужда от адекватен персонал (особено медицински и помощен), подобрени хигиенни стандарти, ефективни мерки за борба с вредителите и подходящи психологически грижи, особено за уязвими групи като непридружените деца. Продължаващата липса на напредък в решаването на тези системни проблеми, въпреки предварителното финансиране и препоръките, налага цялостна преоценка на ефективността и изпълнението на финансираните от ЕС проекти в контекста на осигуряването на достойни и безопасни условия на приемане.

Окаяните условия в тези центрове пряко нарушават няколко ключови разпоредби на Хартата на ЕС:

- **Член 1 (Достойнство):** Документираните условия - пренаселеност, лоши санитарни условия, липса на адекватни медицински грижи, потенциално излагане на насилие и експлоатация - представляват нечовешко и унизително отношение, което пряко накърнява основния принцип на човешкото достойнство.
- **Член 2 (Живот):** Макар и не във всички случаи да представлява пряка заплаха за живота, липсата на достъп до основни медицински грижи, санитарни съоръжения и защита от насилие значително увеличава риска от смърт поради предотвратими причини. Последствията от тези пропуски представляват пряка и сериозна заплаха за правото на живот.
- **Член 4 (Свобода от изтезания):** Комбинацията от пренаселеност, нехигиенични условия

и възможност за насилие и експлоатация в центровете, особено по отношение на непридружените непълнолетни, очевидно представлява нечовешко и унизително отношение, което при определени обстоятелства може да достигне нивото на изтезание.

- **Член 21 (Недискриминация):** Някои специфични групи (непридружени непълнолетни, жени) изпитват несъразмерно по-лоши условия от други, което би представлявало явно нарушение на принципа на недискриминация.
- **Член 24 (Права на детето):** Тези условия не са подходящи за децата и техният най-добър интерес не е защитен.

Недостатъците в българските приемни центрове нарушават и разпоредбите на няколко важни международни инструмента за правата на човека, което е в унисон с изказаните по-горе основания да предположим нарушаване на Хартата на ЕС:

- **Всеобщата декларация за правата на човека:** членове 3, 5 и 25 (право на живот, свобода и сигурност и на адекватен жизнен стандарт), както и имплицитната забрана за жестоко, нечовешко или унизително отношение съгласно член 5.
- **Международният пакт за граждански и политически права:** Нарушени са членове 6, 7 и 9 (право на живот, свобода от изтезания, свобода и сигурност на личността).
- **Конвенцията за правата на детето:** Няколко члена са нарушени, включително тези, отнасящи се до правото на детето на оцеляване и развитие, здраве, защита от вреди и свобода от изтезания и нечовешко отношение.

4.1.3 Недостатъчна подкрепа за непридружените деца, търсещи международна закрила

По линия на "Презаселване" беше отпуснато финансиране от ЕС за подобряване на положението на непридружените деца, търсещи международна закрила. В доклад на Държавната Агенция за бежанците (ДАБ), се посочва, че това финансиране е предназначено за прехвърляне на деца от центровете на ДАБ към специализирани социални услуги, предлагащи индивидуализирана грижа, съобразена с най-добрите интереси на детето.¹⁷⁵ Въпреки че това беше посочено като положителна практика¹⁷⁶, някои важни въпроси остават без отговор.

Най-наболевият въпрос е свързан с подготовката на персонала, който да се грижи за тези деца:

- Персоналът не може да общува с децата

¹⁷⁵ Доклад за SAR 2023 г., достъпен на адрес: <https://aref.government.bg/sites/default/files/2024-02/Д%200%20К%20Л%20А%20Д%202023.pdf>

¹⁷⁶ Годишен доклад на БХК за 2023 г.

поради липсата на преводачи.

- Огромен проблем е и значителната липса на умения за работа с деца с такъв произход.

Според доклада на ДАБ обаче само няколко десетки деца са били успешно настанени в тези алтернативни услуги.¹⁷⁷ През 2023 г. този брой е бил само 43.¹⁷⁸

При провеждане на интервютата, подпомогнали подготовката на настоящия доклад, някои представители на организации на гражданското общество ни информираха, че тези социални центрове се противопоставят на настаняването на деца - бежанци.

- Преместването на деца и възрастни от приютите за настаняване в други населени места е осъществено в рамките на програмата на ФУМИ за периода 2014-2020 г. **BG65AMNP001-5.001 "Преместване и презаселване"** [вж. приложение 1, пример 14]. Тази процедура попада в обхвата на Приоритетна ос "Специални случаи".¹⁷⁹ Информация за дейностите по тази процедура не е налична в публично достъпни източници.¹⁸⁰ Примерът от етапа на тази програма през 2017-2018 г., избран заради ограничените публично достъпни данни, илюстрира тази липса на прозрачност.

Създаването на "безопасни зони" в приемните центрове в София, макар и да представлява положителна стъпка, не решава основните проблеми. Въпреки че тези зони предоставят по-добри условия от други зони, ограниченият им капацитет води до това, че много непридружени деца са настанени в смесени условия без адекватна подкрепа или безопасност, дори в най-големия център в Харманли.

Това допълнително затвърждава системните пропуски в осигуряването на подходяща грижа за непридружените деца, особено като се има предвид, че броят на непридружените деца, търсещи закрила в България, продължава да нараства.¹⁸¹ Липсата на национална стратегия за децата допълнително задълбочава тези проблеми. Освен това усилията за интегриране на децата в образователната система и подпомагането им в изучаването на български език остават недостатъчни.

Изглежда, че цитираната програма просто прехвърля децата без ясна визия за това как да се гарантира, че правата им ще бъдат надлежно защитени.

Описаните по-горе практики и проект подчертават редица нарушения на Хартата на основните права на ЕС, особено по отношение на правата на детето. Макар че някои нарушения, като например тези, свързани с отблъскването и неадекватните условия на приемане, бяха разгледани по-рано, следните нарушения са специфични за положението на непридружените деца в този контекст:

- **Член 24 (Права на детето):** Този важен член е нарушаван системно. Липсата на преводачи, които да поспомогат общуването с децата, показва, че не е осигурено правото на детето да бъде изслушано (член 12 от КПД също е от значение тук). Недостатъчната подготовка на персонала за грижи за деца с различен травматичен произход показва неспазване на най-добрите интереси на детето. Ограниченият капацитет на "безопасните зони", който води до пренаселеност и настаняване на деца в смесена среда, без адекватна подкрепа или безопасност, са допълнителни нарушения на правото на детето на закрила от вреди и negliжиране. Липсата на национална стратегия за децата допълнително изостря тези проблеми. И накрая, невъзможността за ефективно интегриране на децата в образователната система и липсата на подкрепа за изучаване на български език показват невъзможност за осигуряване на възможности за развитие на детето.
- **Член 21 (Недискриминация):** Непропорционалното въздействие на недостатъчните ресурси и подкрепа върху непридружените деца, особено тези от определени националности или произход, може да наруши този принцип. Липсата на подходящи грижи може да има непропорционално въздействие върху уязвимите групи, което вероятно нарушава принципа на недискриминация.
- **Член 7 (Зачитане на личния и семейния живот):** Разделянето на децата от семействата им (както се предполага в процеса на преместване) и липсата на подкрепа за събиране на семейството може да наруши правото им на семеен живот и да допринесе за липсата на подходящи грижи и защита. Освен това липсата на личен живот и сигурност, особено в пренаселените и смесени помещения извън "безопасните зони" в приемните центрове, сочи за нарушение на този член.

4.2 Практики на връщане и отблъскване в България

¹⁷⁷ Пак там.

¹⁷⁸ Пак там.

¹⁷⁹ Информация за приоритетната ос "Специални случаи" достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/8010436/0/Project/Search?Prior=C0vi7W77I-64yxq1hm04Xkw%3D%3D&Proc=2sCBVAhgvg7fgrWHVdizzw%3D%3D&showRes=True>

¹⁸⁰ На страницата, посветена на дейностите по проекта, е посочено само "Прехвърляне и преселване". Тя е достъпна на следния адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/8010436/0/Project/Activities?contractId=nJkGkzjDwdxloS1g3s%2F%2B0%3D%3D&isHistoric=False>

¹⁸¹ Доклад на AIDA, стр. 14.

България е изправена пред сериозен проблем с връщането и принудителното експулсиране („отблъскване“) на граждани на трети страни - практики, които наскоро бяха разкритикувани от Statewatch.¹⁸² Анализът на публично достъпните данни на ФУМИ (Фонд „Убежище, миграция и интеграция“) от програмния период 2014-2020 г. показва, че някои от тези практики може да са били улеснени от проекти като.

- **BG65AMNP001-3.002-0001, изпълняван по процедура BG65AMNP001-3.002, „Прилагане на принудителни административни мерки спрямо граждани на трети държави и осигуряване на превод“** (вж. приложение 1, пример 15]. Описанието на този проект на уебсайта на ФУМИ е изключително ограничено, като в него се посочва единствено, че той има за цел да подпомогне „ефективното управление на процедурите за връщане в съответствие с общите стандарти и по-специално с изискванията на Директива 2008/115/ЕО“.¹⁸³ Тази липса на подробности пречи да се разбере ролята му за потенциални нарушения на правата на човека. Самата липса на подробна информация за проектите на ФУМИ представлява основен недостатък в управлението на проектите. Като се има предвид ограничената информация и нежеланието на властите да се ангажират с изследователите, можем да заключим, че проектът е допринесъл за нарушения на правата на човека чрез произволно връщане.

Проблемите с връщането продължават да съществуват, както се вижда от публично достъпните данни. Приоритетната ос „Връщане“ отново е включена в настоящия програмен период със значително увеличено финансиране. Въпреки това в наличната информация за начина, по който се изразходват средствата, липсват доказателства за напредък в спазването на основните права на човека. Макар че в Насоките за изпълнение на програмата се изисква спазване на Хартата на ЕС, механизмите за осигуряване и прилагане на това спазване остават неясни.¹⁸⁴

Анализираният пример описва практики, свързани с връщането и експулсирането на граждани на трети страни в България, които нарушават няколко члена от Хартата на основните права на ЕС. Някои от тях са разгледани в предходните части, затова ще съсредоточим вниманието си върху най-важните и релевантните:

- **Член 1 (Човешко достойнство):** Липсата на прозрачност около **проекта ФУМИ BG65AMNP001-3.002**, съчетана с доказателства за произволно връщане и нежелание на властите да се ангажират с изследователите, показва незачитане на основния принцип на човешкото достойнство. Докладът на Statewatch допълнително подчертава тази гледна точка, като документира злоупотребите с практиките на отблъскване.
- **Член 4 (Забрана на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение):** В доклада на Statewatch се описват подробно случаи на насилие, кражби и незаконно връщане, свързани с изтласкването, които могат да представляват изтезания или нечовешко или унижително отношение в зависимост от конкретните обстоятелства.
- **Член 21 (Недискриминация):** Някои групи могат да бъдат непропорционално засегнати от отдръпване, което нарушава принципа на недискриминация.

4.3 Актуални предизвикателства пред системата за убежище на България в контекста на присъединяването към Шенген

Присъединяването на България към Шенгенското пространство и Пактът на ЕС за миграцията и убежището от 2024 г. поставят на дневен ред сериозни предизвикателства. В продължение на години България не успява да използва ефективно средствата на ЕС за укрепване на своята система за убежище.

В анализ на Центъра за правна помощ¹⁸⁵ се подчертава липсата на готовност на България за новите отговорности и изисквания, посочени в Пакта.

В доклада се прави заключението, че финансирането на Пакта на ЕС дава приоритет на миграционните сделки и външната охрана на границите, като се пренебрегват миналите неуспехи, при които нестабилността на сигурността в съседните държави дестабилизира Европа и възпрепятства нейната външна политика.¹⁸⁶ Критикува се поставянето на въпроса за сигурността срещу правата на човека от страна на ЕС, като се предполага, че правата на човека подкопават сигурността. За бягащите от потисничество обаче правата на човека са от основно значение за оцеляването и сигурността;

¹⁸² Статия в Statewatch: „Депортации: Нова роля за Frontex, тъй като ЕС настоява за повече „доброволни“ връщания“, достъпна на: <https://www.statewatch.org/news/2025/january/deportations-new-role-for-frontex-as-eu-pushes-for-more-voluntary-returns/>

¹⁸³ Вижте информация за програмата и проекта на адрес: <https://eumis2020.government.bg/bg/s/Procedure/InfoEnded/587aa95e-9a4a-4673-9d8c-6ced-57fcf418>

¹⁸⁴ Доклад за резултатите от пилотния проект за бързи процедури за предоставяне на убежище и връщане с България, достъпен на: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2023-10/Reporting%20on%20the%20results%20of%20the%20Pilot%20Project%20for%20fast%20asylum%20and%20return%20procedures%20with%20Bulgaria_en.pdf

¹⁸⁵ Todorova, D. (2024). „Анатомията на Пакта на ЕС за миграцията и убежището: откъсване от реалностите на място и основните права на човека. Случаен с България като външна граница на ЕС“ (The Anatomy of the EU Pact on Migration and Asylum: Disconnecting from the Realities on the Ground and the Fundamental Human Rights The case of Bulgaria as an EU external border). Център за правна помощ, достъпно тук; <https://centerforlegaid.com/wp-content/uploads/2024/09/The-Anatomy-of-the-EU-Pact-on-Migration-and-Asylum-D.Todorova-2024.pdf>

¹⁸⁶ Пак там.

за ЕС спазването на правата на човека е жизненоважно за неговата сигурност и стабилност. Липсата на стабилна защита на правата на човека прави ЕС уязвим към неустойчиви политики и правни отговорности.¹⁸⁷

Акцентът, който Пактът поставя върху граничните проверки, допълнително изостря този проблем. Граничните райони, които често са изолирани и в които липсва инфраструктура и капацитет на гражданското общество, са с ограничен достъп за адвокати, НПО, социални работници, служители по закрила на детето, медицински персонал и психолози.

България е изправена пред необходимост от радикална промяна на инфраструктурата и системите, за да отговори на тези нови изисквания. Българската агенция за бежанците, единственият национален орган за предоставяне на убежище, отдавна се бори с недостиг на персонал и финансиране, а политическата назначаване на ръководството и създава допълнителна зависимост от политическата динамика. Налице е значителна необходимост от създаване на нови помещения, назначаване на обучен персонал и преразпределяне на ресурсите за гранични проверки.

Планираните проверки за уязвимост от специализиран персонал на външните граници, също будят загриженост, като се има предвид продължителният и високоспециализиран характер на идентифицирането на жертви на изтезания, дори в рамките на съществуващата система. България има история на недостатъчни оценки на уязвимостта, като често отхвърля твърденията за насилие, основано на пола, или преследване, свързано с ЛГБТ+, като лични или наказателно-правни проблеми, които не оправдават международна закрила. Поради това стандартите, прилагани при проверките за уязвимост по време на граничната проверка, остават несигурни.

“С новия пакт ЕС отново насочва парите си към миграционни сделки и външна охрана на границите, пренебрегвайки ясните уроци от миналото, когато нестабилността на сигурността на неговите партньори се разпространи в Европа и опорочи външната му политика. Аргументирайки се в полза на Пакта, институциите на ЕС и държавите членки играт играта на сигурност срещу права на човека, сякаш принципите на правата на човека подкопават сигурността на Европа и представляват стратегическа тежест. Някои експерти дори изразяват мнението, че Европа дължи на бежанците и търсещите убежище сигурност, а не демократични стандарти. Но за хората, които бягат от диктатури, политическо преследване и потисничество,

демократичните стандарти означават тяхното оцеляване и сигурност. По същия начин за ЕС зачитането и високите стандарти за правата на човека, отстояването на ценностите на ЕС, са предимство и неразделна част от сигурността на Европа. Без силни права на човека ЕС може да се окаже изложен безкрайно на пасиви и неустойчиви политики.”¹⁸⁸

187 Пак там.

188 Пак там.

Системни и общи проблеми

1. Системни проблеми, засягащи основните права при разпределянето на средства от ЕС

В тази глава се разглеждат системни проблеми в България, които възпрепятстват ефективната защита и насърчаване на основните права, особено в контекста на разпределянето и използването на средствата от Европейския съюз. Тези проблеми обхващат законодателната рамка, механизмите за надзор и практическото изпълнение на проектите, финансирани от ЕС, като засягат непропорционално уязвимите групи. Тези системни пропуски подкопават принципите, залегнали в Хартата на основните права на Европейския съюз, като възпрепятстват осъществяването на справедливо и равноправно общество.

Тези системни въпроси са изведени от задълбочените анализи, представени в доклада и приложенията към него, както и от множество прегледани доклади, проведени интервюта и консултации, свързани с изготвянето на настоящия документ.

1.1. Недостатъци на законодателната рамка и практическото и приложение

Няколко недостатъка в законодателната рамка допринасят за нарушаването на основните права, гарантирани от Хартата на основните права на ЕС.

1.1.1. Липса на достъп до правосъдие и адекватни средства за въздействие: Уязвимите групи не разполагат с ефективни начини да влияят върху начина, по който се разпределят европейските средства, от етапа на планиране до изпълнението. Тази маргинализация може да доведе до пренебрегване на техните нужди и права, което е в нарушение на член 47 от Хартата, гарантиращ правото на ефективни правни средства за защита и справедлив съдебен процес.

1.1.2. Несъответствие между европейското законодателство и националните практики: Основните права често се възприемат като абстрактни понятия, откъснати от националните реалности. Това разминаване води до нарушаване на правата на уязвимите групи, тъй като международните стандарти не се прилагат ефективно на местно равнище. Това подкопава принципа на равенство пред закона, както е посочено в член 20 от Хартата.

1.1.3. Предизвикателства при прилагането на международните инструменти: Въпреки наличието на правна рамка за прилагане на международните инструменти, продължават да съществуват практически предизвикателства. Тези предизвикателства водят до непоследователност и неефективност при защитата на правата на уязвимите групи, което е в противоречие с ангажимента на ЕС да спазва международното право, както е посочено в член 6 от Договора за Европейския съюз.

1.1.4. Проблеми с информацията и комуникациите: Информацията често е недостъпна в лесен за четене формат или адаптирана за хора с увреждания, което е в нарушение на член 42 от Хартата, който гарантира правото на достъп до документи. Сложната форма на представяне, липсата на целенасочени информационни кампании и съсредоточаването върху систематични/аналитични цели, а не върху разбирането от страна на гражданите, допълнително изострят тези проблеми.

1.1.5. Недостатъчно разбиране на ролята на ЕС във финансирането: Гражданите се затрудняват да разберат произхода на финансирането, което води до липса на отчетност и прозрачност, които са от съществено значение за спазването на принципите на добра администрация, както е гарантирано от член 41 от Хартата.

1.1.6. Надзор на разходите по фондовете на ЕС: Механизмите за надзор на изразходването на средствата на ЕС също представляват значителни предизвикателства.

1.1.7. Ограничен достъп до правосъдие: Изискването за доказване на "правен интерес" представлява значителна пречка за крайните ползватели на програмите, финансирани от ЕСИФ, особено за уязвимите групи, които често не са страна в правните отношения между бенефициентите и управляващите органи. Това ограничение ограничава достъпа до правосъдие, което противоречи на член 47 от Хартата. Решението на Върховния административен съд (ВАС) по дело 73/2025, с което се отхвърля жалба на лица с увреждания поради липса на правен интерес, подчертава необходимостта от по-нюансирано тълкуване на правния интерес и по-голямо внимание към съществените аргументи на уязвимите групи.

1.1.8. Неефективност на механизмите за докладване на нередности: Въпреки наличието на официален механизъм за докладване на нередности, той се оказва неефективен за справяне с дискриминацията и нарушаването на основните права на ЕС. Липсата на случаи, в които се разглежда дискриминация срещу уязвими групи предполага, че тези механизми не се използват ефективно за борба с такава дискриминация, което нарушава член 21 от Хартата, който забранява дискриминацията.

1.1.9. Изключване на уязвими групи от процеса на вземане на решения: Ограничената публичност по време на етапите на планиране ограничава участието, а правителствата не са задължени да вземат предвид обратната връзка. Липсата на лесни за четене версии и достъпни материали, които да информират за програмите за финансиране на ЕС, допълнително засилва това изключване, като подкопава принципите на прозрачност и участие, както е признато в член 15 от Договора за Европейския съюз.

1.1.10. Липса на възможност за оспорване на административни актове и политически решения: Крайните ползватели нямат възможност да оспорват административни актове и политически решения, свързани с отпускането на средства, което значително допринася за изключването на уязвимите групи от пълноценно участие в управлението и разходването на ЕСИФ. Тази липса на възможност за обжалване подкопава принципите на добрата администрация и правото на ефективни правни средства за защита, както е гарантирано в членове 41 и 47 от Хартата.

1.2. Гаранции за законност, възможности за обезщетение при вреди:

Посочените ограничения в достъпа до правосъдие и надзор се усложняват допълнително от по-широки системни проблеми, както се вижда от опитите на неправителствените организации да оспорят дискриминационните практики при разпределянето на средствата на ЕС.

Въпреки че Административнопроцесуалният кодекс (АПК) теоретично позволява на всяка засегната страна да оспорва административни актове, свързани с финансиране от ЕС, крайните ползватели на програми, финансирани от ЕСИФ в България, са изправени пред значителни практически пречки за достъп до правосъдие. Изискването за доказване на "правен интерес" - пряко засягане на права и интереси - е основна пречка, поне според съдебната практика. ЗУСЕСИФ установява предимно правоотношение

между бенефициентите (държавни структури, дружества, общини) и управляващите органи, на практика изключва крайните потребители, пряко засегнати от изпълнението на проекта. Това създава системна бариера пред правосъдието за крайните ползватели на проекти, финансирани от ЕС в България. То ограничава възможността за правна защита на най-уязвимите от потенциално дискриминационни проекти до степен на изключване на достъпа им до правосъдие.

Това ограничение се подчертава от решението на Върховния административен съд (ВАС) по дело 73/2025, с което се отхвърля жалба на лица с увреждания, изложени на риск от институционализация, поради липсата на "правен интерес" да оспорват насоките за програмата BG16RFOP001-5.002. Един от членовете на съдийския състав обаче изразява особено мнение. Посочва, че жалбата трябва да бъде разгледана по същество, като се позовава на потенциални нарушения на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ), на регламентите на ЕС и на националното законодателство. Това подчертава необходимостта от по-нюансирано тълкуване на правната легитимация и по-засилено разглеждане на съществените аргументи на уязвимите групи. В особеното мнение се подчертава необходимостта от разглеждане по съществото на спора на аргументите, свързани с нарушения на основните права, в съдебните производства.¹⁸⁹

Предизвикателствата пред достъпа до правосъдие се илюстрират и от липсата на успех на неправителствените организации в оспорването на използването на средства от ЕС за дискриминационни практики. Съдебно производство от 2019 г. (дело Т-613/19), образувано пред Съда на Европейския съюз, по жалба на Европейската мрежа за независим живот (ENIL), фондация "Валидност" и Центъра за независим живот (ЦНЖ), оспорва отказа на Европейската комисия да спре финансирането от ЕС на проекти в подкрепа на изграждането на институции за хора с увреждания в България.¹⁹⁰ Макар и неуспешно, това дело подчерта системните бариери, възпрепятстващи правната защита на уязвимите групи. Повдигнатите въпроси са също толкова актуални и за други уязвими групи, включително ромската общност, бежанците и мигрантите, въпреки че при прегледа на съдебната практика не бяха открити сравними съдебни искове, насочени към нарушаване на основните права на тези групи.

На фона на горното, трябва да подчертаем, че официаният механизъм за борба с нередностите не

¹⁸⁹ Повече за случая и още един подобен случай можете да прочетете тук: <https://nie.expert/otkaz-na-vas-da-zashtiti-horata-s-uvrejdania/>

¹⁹⁰ Информация за жалбата и делото е достъпна на уебсайта на CIL на адрес: <https://cil.bg/wp-content/uploads/2020/03/20191115-Press-release.pdf>. Също така тя е достъпна на английски език на уебсайта Validity на адрес: <https://validity.ngo/2019/11/15/ngos-take-european-commission-to-court-for-funding-segregation-of-disabled-persons-in-bulgaria/> и на български език на адрес: <https://validity.ngo/news/%d0%bd%d0%bf%d0%be-%d0%b2%d0%bd%d0%b0%d1%81%d1%8f%d1%82-%d0%b8%d1%81%d0%ba-%d0%b2-%d1%81%d1%8a%d0%b4%d0%b0-%d0%bd%d0%b0-%d0%b5%d0%b2%d1%80%d0%be%d0%bf%d0%b5%d0%b9%d1%81%d0%ba%d0%b8%d1%8f-%d1%81%d1%8a/>

се справя с проблемите, касаещи дискриминация и нарушаване на основните права. Дирекцията за защита на финансовите интереси на Европейския съюз, която функционира в рамките на Министерството на вътрешните работи, следва да докладва за нередности на Европейската служба за борба с измамите и да следи за справянето с нередности, свързани със средства на ЕС. Прегледът на съдебната практика и докладите за изпълнението на програмите обаче показва значителна липса на случаи, свързани с дискриминация срещу уязвими групи, което предполага, че тези механизми не се използват ефективно за борба с такава дискриминация.

Изключването на уязвимите групи от влиянието върху управлението на европейските структурни и инвестиционни фондове и от надзора върху него допълнително задълбочава тази липса на отчетност. Ограничената публичност по време на етапите на планиране ограничава участието, а правителствата не са задължени да вземат предвид обратната връзка. Липсата на лесни за четене версии и достъпни материали, които да комуникират програмите за финансиране на ЕС със засегнатите лица и групи, е само един от многото проблеми, свързани с липсата на достъпност на информацията. Тази липса на участие не позволява включването на различни гледни точки и нужди в разработването и изпълнението на проектите.

В заключение, крайните ползватели нямат никаква възможност да оспорват административните актове и политическите решения, свързани с разпределението на средствата - ситуация, която значително допринася за изключването на уязвимите групи от пълноценно участие в управлението и разходването на ЕСИФ.

2. Системни проблеми, свързани с фактическото управление на европейските фондове

Няколко системни проблема засягат различни уязвими групи в България и се проявяват в различни сфери на обществения живот:

- **Липса на ефективна междусекторна координация:** Този проблем се изразява в липсата на интегрирани политики и програми, които да обединяват усилията на различни институции (министерство на здравеопазването, министерство на образованието, социални служби и др.) за постигане на обща цел - подобряване на благосъстоянието на уязвимите групи. Липсата на координация води до дублиране на усилията, пропуски в обхвата на услугите и неефективно използване на ресурсите.
- **Недостатъчно участие на засегнатите общности в процеса на вземане на решения:** Този проблем се изразява в липсата

на реални консултации и участие на ромските общности, хората с увреждания и бежанците в планирането и изпълнението на проекти и политики, които пряко ги засягат. Това води до решения, които не отговарят на специфичните им нужди и не отчитат техните гледни точки, което намалява ефективността на мерките и дори може да ги влоши.

- **Преобладаване на институционалния подход над общностния:** Този проблем се проявява в тенденцията да се инвестира в създаването и поддържането на институции (като домове за медико-социални грижи, центрове за настаняване от семеен тип и т.н.), вместо да се развиват услуги в общността, които да подкрепят семействата и да им позволят да се грижат за своите членове в home. Това води до отделяне на хората от техните общности, ограничава възможностите им за социална интеграция и нарушава техните права.
- **Недостатъчен контрол и мониторинг на усвояването на европейски средства, особено от гледна точка на основните права:** Този проблем се изразява в липсата на ясни критерии, показатели и механизми за оценка на въздействието на финансираните от ЕС проекти върху основните права на уязвимите групи. Това води до неефективно използване на средствата, липса на отчетност и на възможност за коригиране на грешките и подобряване на практиките.
- **Стигматизация и дискриминация:** Този проблем се изразява в негативни нагласи и стереотипи спрямо ромите, хората с увреждания и бежанците, които водят до дискриминация в различни сфери на обществения живот (образование, здравеопазване, жилищно настаняване, заетост и др.). Стигматизацията и дискриминацията ограничават достъпа на тези групи до ресурси и възможности и ги поставят в по-уязвимо положение, като нарушават член 21 от Хартата, който забранява дискриминацията.

Системните проблеми, очертани в тази глава, показват значителни предизвикателства при осигуряването на ефективна защита и насърчаване на основните права в контекста на разпределянето на средствата от ЕС в България. Решаването на тези проблеми изисква цялостни реформи на законодателната рамка, механизмите за надзор и практиките на изпълнение. Като дава приоритет на принципите, залегнали в Хартата на основните права на ЕС, България може да гарантира, че средствата от ЕС допринасят за по-справедливо, равноправно и приобщаващо общество за всички нейни граждани.

Заклучения и препоръки

В настоящия доклад е представен подробен анализ на системните предизвикателства, които възпрепятстват ефективната защита и насърчаване на основните права в България, особено в контекста на разпределението и усвояването на средствата от ЕС. Констатациите разкриват сложно взаимодействие на законодателни недостатъци, неадекватни механизми за надзор и дискриминационни практики, които засягат непропорционално уязвимите групи, включително ромските общности, хората с увреждания и бежанците/мигрантите. Тези системни пропуски подкопават принципите, залегнали в Хартата на основните права на ЕС, като възпрепятстват реализирането на справедливо, равноправно и приобщаващо общество.

1. Основни изводи

1.1. Пропуски в законодателната рамка

Законодателната рамка в България има редица недостатъци, които възпрепятстват ефективната защита на основните права. Сред тях са ограниченият достъп до правосъдие на уязвимите групи поради ограничителното тълкуване на понятието "правен интерес", разминаването между европейското законодателство и националните практики, както и предизвикателствата при прилагането на международните инструменти в областта на правата на човека. Тези недостатъци подкопават принципите на равенство пред закона (член 20), правото на ефективни правни средства за защита (член 47) и ангажимента на ЕС да спазва международното право (член 6 от Договора за Европейския съюз).

1.2. Неадекватни механизми за надзор

Механизмите за надзор на изразходването на средствата на ЕС често са неефективни за справяне с дискриминацията и за осигуряване на отчетност. Ограничената публичност по време на етапите на планиране, липсата на задължение за правителствата да вземат предвид обратната връзка с уязвимите групи и липсата на достъпна информация допълнително изострят този проблем. Тези недостатъци подкопават принципите на прозрачност, участие и добро управление, както е признато в член 15 от Договора за Европейския съюз и член 41 от Хартата.

1.3. Системна дискриминация и сегрегация

Системната дискриминация и сегрегация продължават да съществуват в различни сектори, включително жилищно настаняване, образование и заетост, като непропорционално засягат ромските общности, хората с увреждания и бежанците/мигрантите. Тези практики нарушават принципите на равенство и недискриминация, залегнали в член 21 от Хартата.

1.4. Трансинституционализация

Процесът на деинституционализация, особено по отношение на хората с увреждания, но също и на ромите, където ромските деца са непропорционално засегнати, често води до транс-институционализация, при която лицата се преместват от големи институции в по-малки заведения за резидентна грижа, които повтарят институционалния модел. Тази практика подкопава правото на независим живот и включване в общността, както е гарантирано от член 19 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, член 21 и член 24 от Хартата,

1.5. Насилие по границите и практики на "отблъскване"

Практиките на България за управление на границите, особено по отношение на отблъскването на мигранти, са обект на задълбочен анализ от страна на организациите за защита на правата на човека. Тези практики нарушават основни права, включително правото на живот (член 2), забраната за изтезания и нечовешко или унижително отношение (член 4) и правото на ефективни правни средства за защита (член 47).

1.6. Липса на смислена консултация

Постоянно повтаряща се тема в доклада е липсата на смислени консултации със засегнатите общности при разработването, изпълнението и мониторинга на финансираните от ЕС проекти. Това подкопава принципите на участие и отчетност, като води до проекти, които не отговарят адекватно на нуждите и проблемите на уязвимите групи.

1.7. Злоупотреба със средства на ЕС

Анализът разкрива, че средствата на ЕС понякога се използват по начини, които пряко или косвено допринасят за нарушаването на основните права. Това включва финансиране на проекти, които

затвърждават сегрегацията, подкрепят модели на институционална грижа или не успяват да се справят с основните причини за дискриминацията и социалното изключване.

1.8. Липса на осведоменост и прилагане на Хартата

Управляващите органи често демонстрират липса на осведоменост и разбиране на Хартата на основните права на ЕС, като не разглеждат потенциални нарушения и отхвърлят опасенията въз основа на липсата на официални жалби. Това отхвърляне често се дължи на недостъпността на съдебните процедури и липсата на правни възможности за уязвимите групи.

1.9. Насоки за кандидатстване в които правото на ЕС не е достатъчно зачетено

Насоките за кандидатстване по някои процедури позволяват дори дейности, които очевидно нарушават основните права, като например изграждането на малки институции (групови домове) или ремонт на институции.

2. Препоръки

За да се отговори на тези системни предизвикателства и да се осигури ефективна защита и насърчаване на основните права в България, се предлагат следните препоръки:

2.1. Укрепване на законодателната рамка

- Да се измени националното законодателство, за да се гарантира, че уязвимите групи **имат ефективен достъп до правосъдие**, включително по-широко тълкуване на понятието "правен интерес" и премахване на пречките пред оспорването на административни актове и политически решения, свързани с разпределянето на средства от ЕС.
- **Включване на международните стандарти в областта на правата на човека, включително Хартата на основните права на ЕС**, в националното законодателство и политики, като се гарантира ефективното им прилагане на местно равнище.
- Приемане на законодателство, което да задължава предоставянето на **достъпна информация** в лесни за четене формати и адаптирана за хора с увреждания, като се гарантира спазването на член 42 от Хартата.

2.2. Усъвършенстване на механизмите за надзор и отчетност

- Създаване на **независими** органи за **мониторинг**, които да имат правомощия да разследват жалби за нарушения на основните права, свързани с разпределянето и усвояването на средства от ЕС.

- **Укрепване на капацитета на съществуващите органи по правата на човека, като омбудсмана и органа по въпросите на равенството**, за ефективно справяне с дискриминацията и гарантиране на отчетност.
- **Прилагане на ясни критерии, показатели и механизми за оценка на въздействието на финансираните от ЕС проекти върху основните права на уязвимите групи**, осигуряване на ефективен контрол и отчетност при изразходването на средствата, както и достъп до правосъдие и компенсации във всички случаи на нарушения.
- **Овластяване на одитните органи да оценяват конкретно въздействието на проектите върху основните права** и да прилагат "финансови корекции", когато са установени нарушения.

2.3. Насърчаване на пълноценно участие и консултации

- Създаване на **механизми за осигуряване на ефективно участие на уязвимите групи** във всички етапи на финансираните от ЕС проекти - от разработването на програмата до нейното изпълнение и мониторинг.
- **Утвърждаване на задълженията на правителствата и общинските власти да отчитат обратната връзка с уязвимите групи и да включват техните гледни точки в политиките и програмите.**
- **Осигуряване на ресурси и подкрепа за организациите на гражданското общество, които да се застъпват за правата на уязвимите групи и да наблюдават изпълнението на финансираните от ЕС проекти.**

2.4. Борба с дискриминацията и сегрегацията

- Да се **гарантира, че антидискриминационното законодателство ще се прилага с разбиране на Хартата и Конвенциите, ратифицирани от България**. Това може да изисква специално обучение за съдиите, прокурорите и държавните и общинските органи.
- **Разработване и прилагане на стратегии за преодоляване на пространствената сегрегация и насърчаване на социалното приобщаване**, като се гарантира, че уязвимите групи имат равен достъп до ресурси и възможности. Това може да изисква широки консултации със засегнатите групи и техните организации, анализ на съществуващите стратегически документи и преразглеждане в частите им, които допускат дискриминация и сегрегация.
- **Даване на приоритет на услугите и**

системите за подкрепа в общността пред институционалните грижи, като се насърчава независимият живот и включването на хората с увреждания в общността. Гарантиране, че проектите, финансирани от ЕС, действително подкрепят независимия живот чрез създаване на услуги, които отговарят на изискванията на Насоките за деинституционализация, включително в извънредни ситуации.

2.5. Решаване на проблема с насилието и отблъскването по границите

- Провеждане на задълбочени и **независими разследвания** на твърденията за насилие по границите и отблъскване, като извършителите носят отговорност за действията си.
- **Гарантиране, че практиките за управление на границите са в съответствие с международните стандарти за правата на човека, включително правото на търсене на убежище и забраната на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение.**
- Осигуряване на подкрепа и **активно прилагане на практиките, основани на травмата, за бежанците, особено за децата**, чрез предоставяне на последователна подкрепа за подпомагане. Това изключва подлагането на бежанците на вторична виктимизация и насилие. Вместо да се изисква официално доказване на травма, подкрепата следва винаги да се предоставя при предположението, че травмата е преживяна, освен ако не се докаже обратното. В същото време подкрепата следва да се предлага по ненаатрапчив начин, като се зачита правото на лицето да избере каква подкрепа да получи, кога и при какви обстоятелства.
- Осигуряване на **адекватни ресурси и обучение** за граничните служители, за да се гарантира, че те зачитат правата на бежанците и мигрантите.

2.6. Осигуряване на ефективно и зачитащо правата използване на фондовете на ЕС

- **Незабавно прекратяване на финансирането на проекти, които оказват отрицателно въздействие върху основните права на засегнатите групи.**
- Извършване на **цялостен анализ на съществуващите проекти** с цел установяване и отстраняване на евентуални нарушения на основните права.
- Извършване на задълбочен **преглед на насоките за кандидатстване по проекти**, за да се предотврати възможността за кандидатстване за дейности, които представляват нарушения на основните права или могат да окажат отрицателно въздействие върху тях.
- Да се даде приоритет на проекти, които

насърчават **социалното приобщаване, равенството и недискриминацията**, като се гарантира, че средствата на ЕС допринасят за по-справедливо и равноправно общество.

- **Да се отделят достатъчно ресурси за преодоляване на първопричините за бедността, дискриминацията и социалното изключване, като се гарантира, че уязвимите групи имат достъп до ресурсите и възможностите, от които се нуждаят, за да се развият.**
- **Систематично да се насърчава прозрачността и отчетността при разпределянето и разходването на средствата на ЕС**, като се гарантира, че гражданите имат достъп до информация и могат да държат властите отговорни за техните действия.

2.7 Укрепване на институционалния капацитет и осведомеността

- **Укрепване на функциите на омбудсмана** във връзка със защитата на основните права при управлението и разходването на европейските фондове.
- **Повишаване на капацитета на Органа по равнопоставеността** да разпознава нарушенията на основните права.
- **Предприемане на мерки за гарантиране на разбирането на основните права** на всички управленски нива, **включително инициативи за обучение и повишаване на осведомеността.**

Препоръките, изложени в настоящия доклад, изискват съгласуван и многостранен подход, който предполага действия от страна на различни заинтересовани страни. Поради това, тези препоръки не са адресирани до една-единствена организация, а до редица участници. Законодателните органи следва да приоритизират усилията за отстраняване на установените недостатъци в правната рамка. Органите, ангажирани с управлението на средствата на ЕС, трябва да се ангажират с премахване на факторите, водещи до нарушаване на основните права. Съответните министерства следва да насърчават пълноценния диалог с гражданското общество и засегнатите групи, като гарантират, че техните гледни точки са включени в политиката и практиката. От съществено значение са всеобхватните програми за обучение на представителите и служителите на държавните органи на всички нива, както и на магистратите, служителите на правоприлагащите органи и одитните органи, за да се подобри тяхното разбиране и прилагане на принципите на основните права. Специално внимание следва да се обърне на разбирането и справянето с множествената дискриминация, като например признаване на уникалните предизвикателства,

пред които са изправени ромските момичета и жени, жените и децата с увреждания (особено тези, които са жертви на насилие, основано на

пола), непридружените деца бежанци и други лица, изправени пред множество и пресичащи се форми на маргинализация.

В крайна сметка успешното изпълнение на тези препоръки зависи от споделения ангажимент за зачитане на достойнството и правата на всички хора в България, като се гарантира, че средствата на ЕС ще служат като катализатор за положителна промяна и социална справедливост.

Нарушения на основните права при управлението на фондовете на ЕС в България

Приложение 1 – Списък с проектни предложения

Пример 1:

Име на проекта: Проект - BG16RFOP001-5.001-0003: "Изграждане на инфраструктура за предоставяне на специализирана здравно-социална грижа за деца с увреждания", изпълняван от Министерство на здравеопазването¹ (Номер от ИСУН 2020 - BG16RFOP001-5.001-0003-C05).

Информацията е достъпна на адрес:

<https://2020.eufunds.bg/bg/3/0/Project/BasicData?contractId=v7rnVWTaFr4LhZ2neVMwsg%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	Оперативна програма "Региони в растеж". 2014-2020 Процедура - BG16RFOP001-5.001 "Подкрепа за деинституционализация на грижите за деца".
Бенефициент	Министерство на здравеопазването
Година на изпълнение	- Програмен период: 2014-2020 г. - Начална дата: 9.08.2018 г. - Крайна дата: 31.07.2025 г.
Бюджет	7 000 000 лв.
Целева група	Деца с увреждания
Обхват на нарушението на основните права	- Институционализация и сегрегация на деца с увреждания, изолация от общността, лишаване от семеен живот и свобода. - Нарушени членове: чл. 4, 7, 14, 21, 24, 26, 33 от Хартата на основните права на Европейския съюз Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Проектът е един от многото, финансиращи т.нар. процес на деинституционализация, който е процес на транс-институционализация на децата с увреждания. Под "транс-институционализация" се разбира процесът на преместване на лица (включително деца) от една институция в друга, дори когато новото заведение е представено като "базирано в общността", с по-малък размер или предлагащо по-добри условия. Ако обаче системата на изолация и контрол остава същата или

¹ Информация за проекта може да бъде намерена на уебсайта на Министерството на здравеопазването тук:

<https://www.mh.government.bg/bg/evropeyski-programi/tekushti-programi-i-proekti/operativna-programa-regioni-v-rastezh-2014-2020g/4217>. Информацията е публикувана на 15.03.2023 г.

	подобна на тази в големите институции, такова място/услуга все още се счита за институция и преместването представлява транс-институционализация. Основна характеристика на този процес е сегрегацията на хората въз основа на увреждането, която продължава да ограничава правото им на избор, независимост и достойнство. Описаният проект осигурява инфраструктура за институционализация (транс-институционализация) на деца с увреждания. Изграждането на тези нови сгради, макар и потенциално да предлага по-добри условия в сравнение със съществуващите преди това институции, в основата си затвърждава модела на резидентна грижа, вместо да насърчава алтернативи, базирани в общността, както е посочено в националните стратегии за деинституционализация. Този подход противоречи на принципите на приобщаващата грижа и на правото на децата с увреждания да живеят в семейна среда в рамките на своите общности. Самото настаняване в институция дълбоко нарушава правата на децата с увреждания, като противоречи на основните принципи, залегнали както в КПИ, така и в Хартата на основните права на Европейския съюз (Хартата). Самият акт на настаняване на дете в институция може да се счита за форма на насилие, като го лишава от правото му на семеен живот (член 24, Харта) и от присъщото му достойнство (член 1, Харта). Институциите често излагат децата на различни форми на малтретиране, negliжиране и дискриминация въз основа на тяхното увреждане и социален статус (член 21, Харта), като се нарушава позитивното задължение на държавата да гарантира техния висш интерес (член 24, Харта). Липсата на подкрепа от страна на семейството, съчетана с продължаващото финансиране на институции, а не на услуги в семейна среда, допълнително задълбочава тези нарушения. Това противоречи на правото на зачитане на личния и семейния живот (член 7, Харта) Освен това децата в институции често са лишени от адекватен достъп до образование (член 14 от Хартата) и интеграция в общността (член 26 от КПУХ; член 24 от Хартата), което води до социална изолация и ограничени възможности за личностно развитие, нарушавайки правото им на недискриминация (член 21 от Хартата). В някои случаи условията в институциите представляват нечовешко и унижително отношение (член 4 от Хартата), което нарушава основното им право на безопасност и защита. Всеки проект, подкрепящ транс-институционализацията - независимо дали чрез развитие на инфраструктурата, оперативно финансиране или персонал - активно увековечава тези нарушения на правата. Като инвестират в по-малки по мащаб резидентни заведения, а не в системи за подкрепа в общността, които дават приоритет на включването на семейството и независимия живот, тези проекти не успяват да спазят основните права на децата с увреждания. Продължаващият акцент
--	--

	върху институционалната грижа, въпреки неопровержимите доказателства за нейните вредни последици, представлява системен провал в приоритизирането на висшите интереси на децата и в осигуряването на пълноценното упражняване на техните права на човека както съгласно КПУ, така и съгласно Хартата на основните права на Европейския съюз. В допълнение към всичко гореизложено трябва да наблегнем и на факта, че в този конкретен проект фокусът е върху деца, които преди процеса на ДИ са били настанени в така наречените Домове за медико-социални грижи за деца (ДМСГД). Докато децата без увреждания от същите заведения преминаха към семейна или приемна грижа, децата с увреждания оставаха до голяма степен в резидентни условия, обслужвани от същия персонал и настанявани в обновени, но по същество идентични (или дори същите) помещения.
Цел	Проектът има за цел да изгради инфраструктура, да осигури оборудване и да обзаведе 14 центъра за здравни и социални услуги от резидентен тип за деца: 9 центъра за деца с увреждания, нуждаещи се от постоянни медицински грижи, и 5 центъра за деца с високорисково поведение, нуждаещи се от специализирани здравни грижи.
Местоположение	България

Пример 2

Име на проекта: Проект - BG16RFOP001-5.001-0003: "Изграждане на инфраструктура за предоставяне на специализирана здравно-социална грижа за деца с увреждания-2", изпълняван от Министерство на здравеопазването.²

Номер от ИСУН 2020 - BG16RFOP001-5.001-0054-C05). Информацията е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/3/0/Project/BasicData?contractId=KwTRCnaXtcX2FGYulOHRmQ%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	Оперативна програма "Региони в растеж". 2014-2020
Бенефициент	Министерство на здравеопазването
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Дата на стартиране: 22.10.2018 - Крайна дата: 23.07.2025 г.
Бюджет	3 359 184.77 лв.

² Информацията е достъпна на уебсайта на Министерството на здравеопазването тук: <https://www.mh.government.bg/bg/evropeyski-programi/tekushti-programi-i-proekti/operativna-programa-regioni-v-rastezh-2014-2020g/4218>

Целева група	• Деца с увреждания
Обхват на нарушението на основните права	• Институционализация и сегрегация на децата с увреждания, изолация от общността. Лишаване от родителски грижи, лишаване от свобода. • Нарушени членове: Чл. 4, 7, 14, 21, 24, 26, 33 от Хартата на основните права на Европейския съюз Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Проектът е един от многото, финансиращи т.нар. процес на деинституционализация, който е процес на транс-институционализация на децата с увреждания. (Вж. за трансинституционализацията като вреден процес в пример 1). Описаният проект осигурява инфраструктура за институционализация (транс-институционализация) на деца с увреждания. Изграждането на тези нови съоръжения, макар и потенциално да предлага по-добри условия в сравнение със съществуващите институции, в основата си затвърждава модела на резидентна грижа, вместо да насърчава алтернативи, базирани в общността, както е посочено в националните стратегии за деинституционализация. Този подход противоречи на принципите на приобщаващата грижа и на правото на децата с увреждания да живеят в семейна среда в рамките на своите общности. Самото настаняване в институция дълбоко нарушава правата на децата с увреждания, като противоречи на основните принципи, залегнали както в КПИ, така и в Хартата на основните права на Европейския съюз (Хартата). Самият акт на настаняване на дете в институция може да се счита за форма на насилие, като го лишава от правото му на семеен живот (член 24, Харта) и от присъщото му достойнство (член 1, Харта). Институциите често излагат децата на различни форми на малтретиране, negliжиране и дискриминация въз основа на тяхното увреждане и социален статус (член 21, Харта), като се нарушава позитивното задължение на държавата да гарантира техния висш интерес (член 24, Харта). Липсата на подкрепа от страна на семейството, съчетана с продължаващото финансиране на институции, а не на услуги в семейна среда, допълнително задълбочава тези нарушения. Това противоречи на правото на зачитане на личния и семейния живот (член 7, Харта) Освен това децата в институции често са лишени от адекватен достъп до образование (член 14 от Хартата) и интеграция в общността (член 26 от КПУХ; член 24 от Хартата), което води до социална изолация и ограничени възможности за личностно развитие, нарушавайки правото

	им на недискриминация (член 21 от Хартата). В някои случаи условията в институциите представляват нечовешко и унижително отношение (член 4 от Хартата), което нарушава основното им право на безопасност и защита. Всеки проект в подкрепа на транс-институционализацията - независимо дали чрез развитие на инфраструктурата, оперативно финансиране или персонал - активно затвърждава тези нарушения на правата. Като инвестират в по-малки по мащаб резидентни заведения, а не в системи за подкрепа в общността, които дават приоритет на включването на семейството и независимия живот, тези проекти не успяват да спазят основните права на децата с увреждания. Продължаващият акцент върху институционалната грижа, въпреки неопровержимите доказателства за нейните вредни последици, представлява системен провал в приоритизирането на висшите интереси на децата и в осигуряването на пълноценното упражняване на техните човешки права както съгласно КПИ, така и съгласно Хартата на основните права на Европейския съюз. В допълнение към всичко гореизложено трябва да наблегнем и на факта, че в този конкретен проект фокусът е върху деца, които преди процеса на ДИ са били настанени в така наречените Домове за медико-социални грижи за деца (ДМСГД). Докато децата без увреждания от същите заведения преминаваха към семейна или приемна грижа, децата с увреждания оставаха до голяма степен в резидентни условия, обслужвани от същия персонал и настанявани в обновени, но по същество идентични (или дори същите) помещения.
Цел	4 центъра за специализирани здравно-социални грижи за деца с увреждания, нуждаещи се от постоянни медицински грижи, и 1 център за специализирани здравно-социални грижи за деца с високорисково поведение и нужда от специални здравни грижи.
Местоположение	България

Преди и след

Инвестициите в сегрегирани услуги (напр. центрове от семеен тип и защитени жилища) са мащабни и непрекъснати, като обхващат програмните периоди 2007-2013 г. и 2014-2020 г. Така например по схемата "Подкрепа за деинституционализация" (ОПРР 2007-2013 г.) са изградени **132 центъра от семеен тип** и **26 защитени**

жилища с финансиране от **48,59 млн. евро**³. Този модел се запази и през периода 2014-2020 г., оформен като "алтернатива на институциите", въпреки възпроизвеждащата се изолация. Данните разкриват системен проблем: с публични средства продължават да се подкрепят сегрегирани решения, с което се нарушават правата на децата с увреждания.

Пример 3:

1. Име на проекта: Проект - BG05M9OP001-2.012-0001.: Продължаваща подкрепа за деинституционализация на деца и младежи

Номер от ИСУН 2020 -BG05M9OP001-2.012-0001-C04). Информацията е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/4/0/Project/BasicData?contractId=nw5zJt2yh8ANh2Sikl9KQ%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	- Оперативна програма "Човешки ресурси". 2014-2020 "Продължаваща подкрепа за деинституционализацията на деца и младежи" -
Бенефициент	Агенция за социално подпомагане
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Дата на стартиране: 01.09.2018 - Крайна дата: 01.01.2024 г.
Бюджет	2 011 153.87 лв.
Целева група	Децата с и без увреждания
Обхват на нарушението на основните права	- Институционализация и сегрегация на деца с увреждания и/или лишени от семейна грижа; изолация от общността. Лишаване от родителски грижи, лишаване от свобода. - Нарушени членове: чл. 7, чл. 21: Дискриминация, основана на увреждане и социално положение; чл. 24; чл. 26; В някои случаи - чл. 4 - Нечовешко и унижително отношение. Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Проектът е един от многото, финансиращи т.нар. процес на деинституционализация, който е процес на транс-институционализация на децата с увреждания. (За трансинституционализацията като вреден процес вижте пример 1). Описаният проект се прибавя към проектите, посветени на изграждането на допълнителен фонд за структурата, който да гарантира работата на персонала. В много случаи персоналет е ниско мотивиран,

³ Източник: Окончателен доклад на OPRG. За примери вж. [проект на Столична община](#)

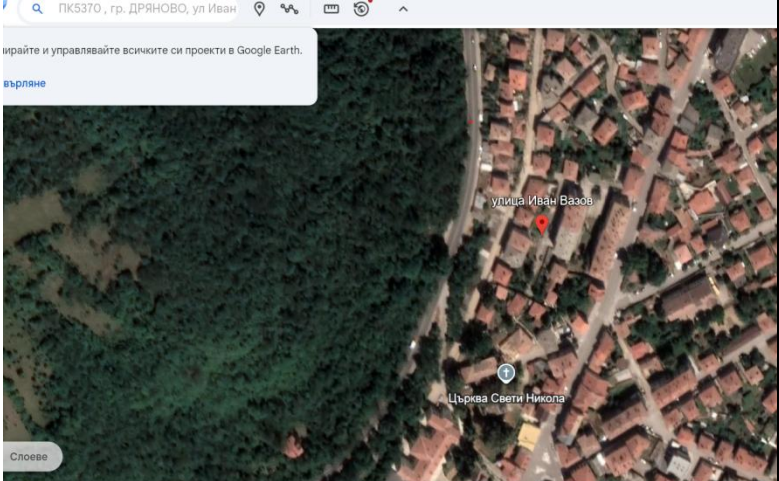
	не е достатъчно обучен и възпроизвежда старите модели, дошли от големите институции. Въпреки финансирането от ЕС, персоналят не е добре платен и дори когато се провежда обучение, то не постига целта да се преодолеят практиките, свързани с институционалната култура. Пренебрегването е навсякъде, а личното внимание към индивидуалните нужди на децата е само на хартия. Този проект, както и много други подобни, подкрепят институционализирането, което дълбоко нарушава правата на децата с увреждания, като противоречи на основните принципи, залегнали както в КПИ, така и в Хартата на основните права на Европейския съюз (Хартата). Тъй като финансирането на персонала е начинът за осигуряване на функционалността на институцията, считаме, че този проект и всички подобни на него нарушават следните основни права: лишаване от правото на семеен живот (член 24 от Хартата). Институциите често излагат децата на различни форми на малтретиране, negliжиране и дискриминация въз основа на тяхното увреждане и социален статус (член 21, Харта). В много случаи именно персоналят извършва конкретни действия на negliжиране, дискриминация и насилие. Това далеч не е в най-добрия интерес на детето (член 24 от Хартата). Липсата на усилия допълнително задълбочава тези нарушения. Това е в противоречие с правото на зачитане на личния и семейния живот (член 7, Харта). Освен това на децата в институции често се отказва адекватен достъп до образование (член 14 от Хартата) и интеграция в общността (член 26 от Хартата), което води до социална изолация и ограничаване на възможностите за личностно развитие и нарушава правото им на недискриминация (член 21 от Хартата). В някои случаи условията в институциите са предпоставка за нечовешко и унижително отношение (член 4 от Хартата), което нарушава основното право на децата на безопасност и защита.
Цел	Оценка на индивидуалните нужди на децата и младежите, настанени в резидентна грижа, оценка на родителския капацитет, идентифициране на деца с увреждания, нуждаещи се от специализирани медицински грижи, и разработване на индивидуални планове за грижи, за да се улесни преходът им към семейна среда или среда в общността.
Местоположение	България

Пример 4

Име и номер на проекта: Проект BG16RFOP001-5.002-0018 - „Изграждане на комплекс за социални услуги за лица с психични разстройства” в Дряново

Номер от ИСУН 2020 - BG16RFOP001-5.002-0018-C01. Информацията е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/3/0/Project/BasicData?contractId=m9nhBqhzS014%2Fs47ZrD2kQ%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	Оперативна програма "Региони в растеж". 2014-2020 Процедура BG16RFOP001-5.002 "Подкрепа за деинституционализация на социалните услуги за възрастни хора и хора с увреждания"
Бенефициент	Община Дряново
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Начална дата: 18.12.2020 г. - Крайна дата: 22.02.2022 г.
Бюджет	3 772 707.40 лв.
Целева група	Възрастни с психосоциални увреждания
Обхват на нарушението на основните права	- Настаняване в институция, сегрегация, лишаване от свобода. - Нарушени членове: чл. 1 - Човешко достойнство; чл. 6 - Право на свобода; чл. 7 - Право на семеен живот; чл. 15 - Право на избор на професия и на труд; чл. 21 - Дискриминация, основана на увреждане и социално положение; чл. 26 Право на интеграция на хората с увреждания; В някои случаи - чл. 4 - Нечовешко и унижително отношение. Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Проектът е един от многото, които финансират т.нар. процес на деинституционализация, който е процес на трансинституционализация на хората с увреждания. Институционализирането на възрастни с увреждания представлява форма на системно насилие, което ограничава правата им да водят независим живот и да правят собствен избор. Тези лица често се оказват лишени от правото на семейни и лични отношения (член 7 от Хартата), което накърнява присъщото им достойнство (член 1 от Хартата) и правото им на самоопределение.

	Възрастните, настанени в институции, често се сблъскват със злоупотреба, negliжиране и дискриминация, което противоречи на правото им на закрила (член 4, Харта). Нарушаването на правото им на недискриминация (член 21 от Хартата) става особено ясно, тъй като много възрастни с увреждания се борят да получат адекватна подкрепа за интеграция в общността (член 26). Допълнителни права, които често се нарушават, включват правото на труд (член 15), тъй като новопостроените институции, точно както и бившите големи институции, не предоставят такава възможност. Всеки проект, подкрепящ институционализацията на възрастни с увреждания - независимо дали чрез развитие на инфраструктурата, оперативно финансиране или персонал - активно затвърждава тези нарушения на правата. Като инвестират в по-малки резидентни заведения, а не в системи за подкрепа в общността, които дават приоритет на включването на семейството и независимия живот, тези проекти отразяват системния провал да се даде приоритет на правата на възрастните с увреждания и да се осигури пълноценното им упражняване на правата на човека както съгласно Конвенцията на ООН, така и съгласно Хартата на основните права на Европейския съюз. Обърнете внимание, че в този конкретен проект няма голяма разлика между размера на новопостроения комплекс и на бившата голяма институция. В този случай дори размерът не е от значение. Снимката показва, че дори комплексът да се намира в града, той все още е изолиран.
Цел	Проектът има за цел да изгради комплекс от центрове за грижа за хора с психосоциални увреждания, както следва: 7 сгради в един двор. Общият капацитет на комплекса е 105 души.
Местоположение	● Община Дряново

	
Съдебни дела	По отношение на Програма BG16RFOP001-5.002 беше заведено дело, свързано със системни пречки за достъп до правосъдие за уязвими групи при оспорване на проекти, финансирани от ЕС в България. Административно дело 73/2025 по описа на ВАС касае жалба на лица с увреждания, застрашени от институционализация, които атакуваха насоките на програма BG16RFOP001-5.002, но съдилищата, вкл. Върховният административен съд по посоченото дело, отхвърлиха жалбата им поради липса на процесуален интерес. Съдия от съдебния състав обаче изрази особено мнение, в което посочи, че е необходимо да се разгледат на нарушения на правата по Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, правото на ЕС и националното законодателство.⁴ През 2019 г. група граждански организации (ENIL, Validity Foundation, CIL) предявиха жалба пред съда на ЕС, по повод на която беше образувано дело T-613/19.⁵ Организацията оспорваха отказа на Европейската комисия да спре финансирането на институции (като груповите домове, предвидени да се изградят по цитираната програма). Въпреки неуспеха, случаят изтъкна системни пречки пред достъпа до правосъдие.

⁴ Повече информация за случая е достъпна тук: <https://nie.expert/otkaz-na-vas-da-zashtiti-horata-s-uvrejdania/>

⁵ Информация в тази връзка е налична на сайта на ЦНЖ на български език <https://cil.bg/wp-content/uploads/2020/03/20191115-Press-release.pdf>. На английски език информацията е достъпна тук: <https://validity.ngo/2019/11/15/ngos-take-european-commission-to-court-for-funding-segregation-of-disabled-persons-in-bulgaria/>, както и на български тук: <https://validity.ngo/news/%d0%bd%d0%bf%d0%be-%d0%b2%d0%bd%d0%b0%d1%81%d1%8f%d1%82-%d0%b8%d1%81%d0%ba-%d0%b2-%d1%81%d1%8a%d0%b4%d0%b0-%d0%bd%d0%b0-%d0%b5%d0%b2%d1%80%d0%be%d0%bf%d0%b5%d0%b9%d1%81%d0%ba%d0%b8%d1%8f-%d1%81%d1%8a/>

Пример 5:

Име и номер на проекта: Проект BG16RFOP001-1.015-0005 - Изграждане на общинска инфраструктура за предоставяне на социални услуги

Номер от ИСУН 2020 - BG16RFOP001-1.015-0005-C04. Информацията е достъпна на адрес:

<https://2020.eufunds.bg/bg/3/0/Project/BasicData?contractId=I5xPDYbW4JgLLiWn1Rtlw%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	- Оперативна програма "Региони в растеж". 2014-2020 - Процедура BG16RFOP001-1.015 Изпълнение на интегрираните планове за градско възстановяване и развитие. 2014-2020-Сливен
Бенефициент	Община Сливен
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Начална дата: 13.07.2020 г. - Крайна дата: 12.01.2024 г.
Бюджет	1 861 086.70 лв.
Целева група	Хора от уязвими групи, ромско население - бездомни хора
Обхват на нарушението на основните права	- Сегрегация, дискриминация: - Нарушени членове: Член 21 (Недискриминация); член 34 (Право на жилище) Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Анализът на съответните политически и стратегически документи, свързани с интеграцията на ромите⁶ и териториалното развитие⁷, разкрива системен неуспех в преодоляването на първопричините за жилищната несигурност на ромите. Описаният проект е пример за един от аспектите на този системен провал. Макар и привидно да отговаря на нуждите на уязвимите групи, съсредоточаването на проекта върху изграждането на нов приют за бездомни и кризисен център за жертви на насилие, основано на пола, без да се разглеждат основните причини за бездомността или пространствената сегрегация, показва фундаментално неразбиране на комплексните нужди на

⁶ Националната стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите (2021-2030 г.) е достъпна на адрес: Стратегията е достъпна на: <https://www.strategy.bg/publicconsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=6706>

⁷ Националната концепция за пространствено развитие е достъпна на адрес: <https://www.mrrb.bg/static/media/ups/articles/attachments/d747ca682ac1a70380428fd1dc664fb3.pdf>

	маргинализираните групи. Посочената обосновка на проекта - "<i>Тези услуги са нови за общината и са необходими с оглед на нарастващия брой хора от малцинствени групи</i>"⁸ - е показателна за този подход. Въпреки че приютът осигурява временно настаняване на 20 лица, липсата на съпътстващи услуги за подкрепа, които да се справят с факторите, водещи до бездомност, прави проекта неефективен и задържа уязвимите хора в кръга на бедността и бездомността. Това показва не само фундаментална липса на разбиране на сложния проблем на бездомността сред уязвимите групи, но и дълбока неспособност да се инвестира в структурни промени, необходими за справяне с основните системни проблеми, които водят до маргинализация на ромите. Изграждането на това съоръжение, без съпътстващи инфраструктурни промени или програми за социална подкрепа, само затвърждава съществуващите неравенства. Неуспехът на този проект да се ангажира смислено с ромските общности и липсата на културно съобразена концепция допълнително задълбочават съществуващите обществени неравенства. В същото време приютът е създаден като сегрегирано пространство, тъй като изграждането му е оправдано с <i>нарастващия брой хора от малцинствени групи</i>, което в българския контекст означава ромско население. Временната мярка (само за 3 месеца), насочена към малка група хора, които ще бъдат настанени в сегрегирани помещения, не може да доведе до решаване на сериозните проблеми на ромското население, а само задълбочава пропастта, без да предлага реално решение.
Цел	Проектът има за цел да създаде "Център за временно настаняване на бездомни лица", който ще предоставя социални услуги на бездомни лица за период до 3 месеца в рамките на календарната година, насочени към задоволяване на ежедневните им нужди. (също така Кризисен център за жертви на насилие, основано на пола, но той не се обсъжда в този доклад)
Местоположение	Община Сливен

⁸ Вж. обосновката на проекта, достъпна на адрес:

<https://2020.eufunds.bg/bg/3/0/Project/BasicData?contractId=I5xPDYbW4JgLLiWn1Rtlw%3D%3D&isHistoric=False>

Източник:

<https://zvanar.com/%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%B8-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%BD/>

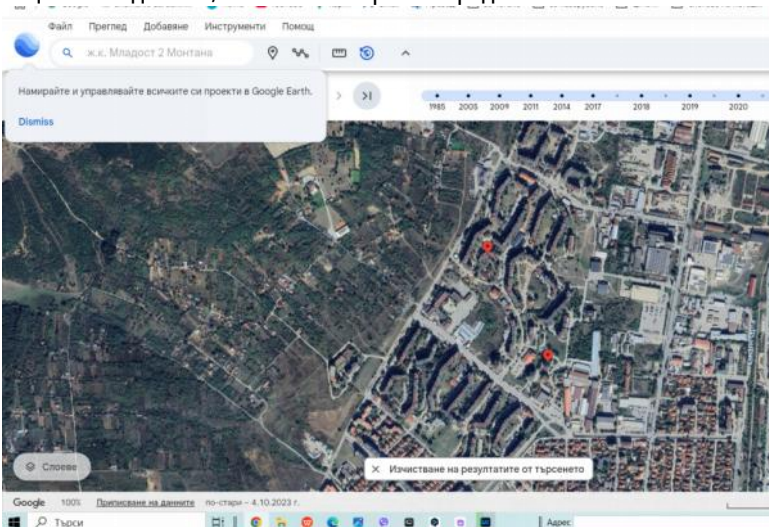
Пример 6:

Име и номер на проекта: Проект BG16RFOP001-1.026-0003 – „Осигуряване на съвременни социални жилища за уязвими групи на територията на жилищен район „Монтана“, район Младост.“

Номер от ИСУН 2020 - BG16RFOP001-1.026-0003-C02. Информацията е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/0/0/Project/BasicData?contractId=CgsJeRyWT8LQE2MYefSwGA%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	Оперативна програма "Региони в растеж". 2014-2020 Процедура BG16RFOP001-1.001-039 "Изпълнение на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие 2014-2020-Монтана"
Бенефициент	Община Монтана
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Начална дата: 14.12.2020 г. - Крайна дата: 15.01.2024 г.
Бюджет	718 184,08 лв.
Целева група	Хора от уязвими групи, ромско население
Обхват на нарушението на основните права	Дискриминация, сегрегация

	Нарушени членове: Член 21 (Недискриминация); Член 34 (Право на жилище) Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Описаният проект е един от многото, насочени към изграждане или реконструкция на социални домове. Този проект има за цел да реконструира стари (построени през 1980-1988 г.) социални домове в квартал, описан като "зона с преобладаващ социален характер", което означава - беден и изолиран. Вместо да се осигури ДЕ-сегрегация, проектът засилва сегрегацията. В същото време инвестициите в такива проекти пречат на общината да реши истинските проблеми, свързани със сегрегацията, като липсата на достъп до основна инфраструктура (вода, канализация, електричество, а понякога дори транспорт) и социална инфраструктура (здравни заведения, училища и детски градини), които засягат ромите, живеещи в сегрегирани райони. В същото време няма гаранция, че ромите ще имат достъп до такива социални домове, тъй като регламентът за достъп не гарантира това. Според интервютата, проведени по време на проучването за изготвяне на настоящия документ, в много случаи ромските семейства не са имали достъп до такъв тип настаняване и не са имали достъп до подкрепа за подобряване на инфраструктурата в кварталите, в които живеят. Те също така нямат достъп до жилища в несегрегирани райони, което ги обрича да живеят в сегрегирани и бедни райони, с лоша инфраструктура или без такава. Този проект се цитира не само поради недостатъците в изпълнението му, но и защото служи като пример за това как инициативите за социално жилищно настаняване се използват за справяне с последиците от сегрегацията, а не с първопричините за самия проблем, включително необходимостта да се осигури равен достъп до основни ресурси за ромските общности и да се води борба с дискриминационните жилищни политики. Фокусирането на проекта върху потенциално сегрегирани жилища представлява нарушение на Хартата на основните права на Европейския съюз. По-конкретно този проект не отговаря на изискванията на член 21 (Недискриминация) и член 34 (Право на жилище), тъй като създава условия за изолация и сегрегация на ромите.
Цел	Целта на проекта, съгласно описанието на проекта: Проектът предвижда обновяване на социални жилища, включително подобряване на достъпа за хора с увреждания, като част от другите дейности по съответните обекти. Проектът се състои в обновяване на 22 социални жилища в квартал Младост 1 и 2 в Монтана, построени в периода 1980-1988 г. и попадащи в Зона с преобладаващ социален характер.

	Понастоящем жилищата са в доста лошо състояние, което се дължи както на факта, че са доста стари, така и на лошото качество на изпълнение на стария жилищен фонд и не на последно място на факта, че през последните няколко десетилетия не са били поддържани по подходящ начин, което от своя страна е довело до сегашното им състояние.
Местоположение	Община Монтана Търсенето в Google Earth представя мястото, където се намират социалните домове, като в самия край на града.

Пример 7:

Наименование и номер на проекта: BG16RFOP001-1.003-0006 – „Изграждане на социални жилища в Пловдив“

Номер от ИСУН 2020: BG16RFOP001-1.003-0006-C09

<https://2020.eufunds.bg/bg/3/0/Project/BasicData?contractId=LqL9l1ggK3U03bYMEbvIGQ%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	- Оперативна програма "Региони в растеж". 2014-2020 - Процедура BG16RFOP001-1.003 Изпълнение на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие- 2014-2020-Пловдив
Бенефициент	Община Пловдив
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Начална дата: 01.09.2020 г. - Крайна дата: 31.01.2025 г.
Бюджет	9 274 578.02 лв.
Целева група	Хора от уязвими групи, ромско население

Обхват на нарушението на основните права	Дискриминация, сегрегация Нарушени членове: Член 21 (Недискриминация); член 34 (Право на жилище). Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Този проект е пример за потенциала на финансираните от ЕС проекти непреднамерено да изострят сегрегацията. В този конкретен случай новото социално жилище е разположено между съществуващо сегрегирано ромско селище и индустриална зона, което предполага, че изграждането на тази сграда може да е включвало разрушаване на неформални ромски жилища. Освен това около сградата липсва подходяща инфраструктура и към момента на изготвяне на настоящия доклад тя остава необитаема. Разположението на новото социално жилище между съществуващо сегрегирано ромско селище и индустриална зона поражда сериозни опасения относно потенциала на проекта да затвърди, а не да намали съществуващите неравенства. Това пространствено разположение ефективно засилва социалната и физическата изолация на ромската общност, като ограничава достъпа ѝ до основни услуги, възможности за заетост и по-широка социална интеграция. Липсата на подходяща инфраструктура около новото жилищно строителство допълнително подкопава възможностите на жителите да водят достоен живот. Фактът, че сградата остава необитаема към момента на изготвяне на настоящия доклад, предполага, че проектът не е бил ефективно изпълнен, оставяйки уязвимите групи без достъп до жилищата и услугите, от които те отчаяно се нуждаят. Тези действия, взети заедно, показват неспазване на основните права на ромската общност, което затвърждава цикъла на бедност, маргинализация и дискриминация. Вместо да насърчава социалното приобщаване и равенството, проектът по невнимание засилва съществуващите модели на сегрегация и нарушава правата на недискриминация, жилище и достоен живот.
Цел	Целта на проекта е да се изградят социални домове в Пловдив, ул. "Владая" 6.
Местоположение	Община Пловдив

Снимките са направени през декември 2024 г.

Снимката е направена в тъмната част на денонощието и се вижда, че е празна и наоколо няма нищо. Ужасното състояние на пътя също е доста видимо.

Пример 8

Име на проекта: Проект - BG05M2OP001-3.001-0081: „Подкрепа за предучилищното възпитание и подготовка на деца в неравностойно положение“ община Братя Даскалови

Номер от ИСУН 2020 - BG05M2OP001-3.001-0081-C02. Информацията е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/7/0/Project/BasicData?contractId=Squ22%2B2w8qtC3ZSIkkCdYw%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	- Оперативна програма "Наука и образование за интелектуален растеж" 2014-2020 "Готови за успех"
Бенефициент	Община Братя Даскалови

Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Дата на стартиране: 27.07.2016 - Крайна дата: 15.06.2018 г.
Бюджет	172 868,70 лв.
Целева група	Ромски деца
Обхват на нарушението на основните права	Нарушени членове: Член 21 (Недискриминация); член 14 (Право на образование). Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Община Братя Даскалови е малка община, разположена в близост до един от най-големите градове в България - Пловдив. В тази община ромската общност не е равномерно разпределена. Общината е бедна; средният годишен доход на глава от населението е едва 8 738 лева (приблизително 4 369 евро).⁹ Общинският план за действие за изпълнение на областната стратегия за интеграция на ромите¹⁰ е напълно сегрегиран, заедно с една сегрегирана детска градина. Това се отразява на броя на населението в общината: има села, в които няма дори едно ромско семейство и села, в които ромските семейства са голямо мнозинство. В тази община има училища, които са ясно сегрегирани, тъй като повечето от децата в тях са роми. Описанието на проекта води до заключението, че фокусът е върху селата и общините, които са сегрегирани. И въпреки че предучилищното образование е много важно и задължително в България, инвестициите в сегрегирани райони водят до по-нататъшна сегрегация. Освен това този проект се фокусира предимно върху корекция на поведението и промяна на нагласите в малцинствените общности, като предлага малък или нулев шанс за интеграция. Основното допускане - че успешното предучилищно образование е равнозначно на равни възможности - е

⁹ Вж. План за интегрирано развитие на Община Братя Даскалови за периода 2021-2027 г., стр. 88, достъпен на:

<https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1532>

¹⁰ План за действие на Община Братя Даскалови за интегриране на гражданите в уязвимо социално-икономическо положение (2017-2020), достъпен на:

https://nrcpsystem.government.bg/Legal/%D0%90%D0%A0%D0%A5%D0%98%D0%92%20%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%98%D0%AF%202012-2020/24_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B0%20%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B0/%D0%91%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%8F%20%D0%94%D0%B0%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%202017-2020.pdf

	погрешно. Този подход не само не успява да се справи с по-широките проблеми на бедността и пространствената сегрегация, но и пренебрегва по-дълбоките, системни фактори, допринасящи за образователните различия. Критично е, че откъсът от плана за развитие на общината разкрива склонността да се обвинява малцинствената общност, като се демонстрира дискриминационно отношение, вместо да се изследват основните системни проблеми. Обяснението на плана за броя на отпадналите от училище деца, макар да споменава икономически фактори и миграция, непропорционално се фокусира върху "културните практики" в ромската общност, с негативен тон. Този фокус върху сегрегирани общности, инвестициите, без да се предоставя реална възможност за ДЕ-сегрегация, дори на този първи етап от образователния процес, води до нарушаване на горесцитираните права. Този проект е илюстрация на парадокса в образователната система на България: докато програмата "Наука и образование за интелигентен растеж" (2014-2020 г.)¹¹ и нейните приоритетни оси предполагат значителни усилия за образователна интеграция, десетки напълно сегрегирани училища и такива с висок риск от сегрегация продължават да съществуват. Включително и на територията на тази община. Статистическите данни, представени от FRA в доклада, издаден през 2022 г., показват, че между 2016 г. и 2021 г. броят на ромските деца в сегрегирани училища се е увеличил от 58 на 65 %.¹² (вж. снимката по-долу). Проектът разкрива нарушения на основните права, както следва: Право на недискриминация (член 21 от Хартата на основните права на ЕС): Като се фокусират предимно върху корекция на поведението и промяна на нагласите в малцинствените общности, проектите предполагат, че проблемът е в самата ромска общност, вместо да се обърне внимание на системните фактори, допринасящи за различията в образованието. Сегрегацията е форма на дискриминация. Право на образование (член 14 от Хартата на основните права на ЕС): Проектите не успяват да се справят с по-широките проблеми на бедността и пространствената сегрегация, които значително ограничават достъпа на ромските деца до качествено образование. Мерките са временни и в дългосрочен план сегрегацията в образованието води до ниско качество на образованието, което обрича децата на бедност и изключване от пазара на труда и възможностите.
--	---

¹¹ План за интегрирано развитие на Община Братя Даскалови 2021-2027 г., достъпен на: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1532>

¹² FRA, роми в 10 европейски държави. Основни резултати - ROMA SURVEY 2021, достъпно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf

	FIGURE 15: CHILDREN AGED 6-15 WHO ATTEND SCHOOLS WHERE ALL OR MOST PUPILS ARE ROMA, ACCORDING TO RESPONDENTS (%)^{a,c} <table><tr><th>Country</th><th>Roma 2021 (%)</th><th>Roma 2016 (%)</th></tr><tr><td>EU total*</td><td>52</td><td>44</td></tr><tr><td>BG*</td><td>64</td><td>58</td></tr><tr><td>CZ</td><td>49</td><td>29</td></tr><tr><td>EL</td><td>34</td><td>46</td></tr><tr><td>ES</td><td>45</td><td>31</td></tr><tr><td>HR</td><td>53</td><td>40</td></tr><tr><td>HU</td><td>44</td><td>60</td></tr><tr><td>IT</td><td>7</td><td>n.a.</td></tr><tr><td>PT</td><td>2</td><td>14</td></tr><tr><td>RO</td><td>51</td><td>28</td></tr><tr><td>SK*</td><td>65</td><td>60</td></tr><tr><td>MK</td><td>46</td><td>n.a.</td></tr><tr><td>RS</td><td>13</td><td>n.a.</td></tr></table> Sources: FRA, Roma Survey 2021; EU-MIDIS II 2016; Bulgaria: BNSI/FRA 2020; Slovakia: EU-SILC MRK 2020 4.4. DISCRIMINATION IN EDUCATION Notes: ^a Out of all children aged 6-15 ^c (Bulgaria: 6-14) in Roma households	Country	Roma 2021 (%)	Roma 2016 (%)	EU total*	52	44	BG*	64	58	CZ	49	29	EL	34	46	ES	45	31	HR	53	40	HU	44	60	IT	7	n.a.	PT	2	14	RO	51	28	SK*	65	60	MK	46	n.a.	RS	13	n.a.	
Country	Roma 2021 (%)	Roma 2016 (%)																																										
EU total*	52	44																																										
BG*	64	58																																										
CZ	49	29																																										
EL	34	46																																										
ES	45	31																																										
HR	53	40																																										
HU	44	60																																										
IT	7	n.a.																																										
PT	2	14																																										
RO	51	28																																										
SK*	65	60																																										
MK	46	n.a.																																										
RS	13	n.a.																																										
Цел	Проектът има за цел да се справи с интеграцията на децата в предучилищна възраст от етническите малцинства в образователната система, особено в малките населени места. Той се справя с изолацията, предотвратява ранното отпадане и намалява бъдещото изключване от пазара на труда. Проектът включва дейности като оценка на нагласите на децата, идентифициране на факторите, които допринасят за това, и разбиране на родителските очаквания; създаване на групи по интереси в детските градини; осигуряване на допълнителни занимания по български език; и организиране на извънкласни дейности за повишаване на ангажираността.																																											
Местоположение	България, Община Братя Даскалови																																											

Пример 9

Име на проекта: Проект - BG05M9OP001-2.018-0013-2014BG05M2OP001: „КОМПАС - Интегрирани мерки за социално включване в община „Тунджа“

Номер от ИСУН 2020 - BG05M9OP001-2.018-0013-2014BG05M2OP001-C02 Информацията е достъпна на адрес:

<https://2020.eufunds.bg/bg/7/0/Project/BasicData?contractId=ZljUX2vz8n%2FwWbls4Q1GFQ%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	- Оперативна програма "Наука и образование за интелектуален растеж", 2014-2020 г. - COMPASS - Интегрирани мерки за социално включване в община Тунджа
----------------	--

Бенефициент	Община Тунджа, област Ямбол
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Начална дата: 06.03.2019 - Крайна дата: 18.08.2022 г.
Бюджет	340 632,06 лв.
Целева група	Ромски деца
Обхват на нарушението на основните права	Нарушени членове: Член 21 (Недискриминация; член 14 (Право на образование); член 23 (Равенство между половете) Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Община Тунджа е община в близост до Ямбол, град в Южна България. Районът е доста беден и инфраструктурата не е много добра. Проектът е насочен към сегрегирани райони и училища. Въпреки че проектът включва образователни медиатори (общо 10) и различни дейности, насочени към насърчаване на интересите на децата, той в крайна сметка не успява да реши основния проблем на образователната сегрегация. Въпреки че наемането на образователни медиатори е ценна практика с доказани положителни резултати, тяхното въздействие е ограничено. Интервютата разкриха, че тези медиатори работят на предела на възможностите си, като се сблъскват с ниски заплати и голямо текучество. Те са натоварени със задачата да посредничат и да подкрепят заинтересованите страни в рамките на система, в която често липсва отзивчивост от страна на властите. Успехът им по своята същност е ограничен от ограниченията, в които те трябва да работят. Това подчертава един по-широк проблем: неадекватността на повърхностните интервенции, които не успяват да се справят със системните неравенства и по-дълбоките обществени фактори, които допринасят за образователната сегрегация. Необходим е по-задълбочен и цялостен подход, за да се насърчи наистина приобщаващото и справедливо образование за всички. Този конкретен проект, в допълнение към описаните по-горе, осигурява известна подкрепа в сегрегирани училища за ограничен период от време. Това означава, че дори и да има малък напредък по време на проекта, качеството на образованието постоянно ще страда поради сегрегирания характер на училищата и временните, неустойчиви мерки.

	• Тъй като се инвестира в сегрегирани училища, се разкрива следното нарушение на основните права: Право на недискриминация (член 21 от Хартата на основните права на ЕС): Като се фокусират предимно върху корекция на поведението и промяна на нагласите в малцинствените общности, проектите предполагат, че проблемът е в самата ромска общност, вместо да се обърне внимание на системните фактори, допринасящи за различията в образованието. Сегрегацията е форма на дискриминация. Право на образование (член 14 от Хартата на основните права на ЕС): Проектите не успяват да се справят с по-широките проблеми на бедността и пространствената сегрегация, които значително ограничават достъпа на ромските деца до качествено образование. Мерките са временни и в дългосрочен план сегрегацията в образованието води до ниско качество на образованието, което обрича децата на бедност и изключване от пазара на труда и възможностите. Съществува сериозен проблем и по отношение на равенството между половете Член 23 (Равенство между половете). Добре документиран факт е, че момичетата от ромски произход получават по-малко възможности за достъп до образование, отколкото момчетата. Добре документирано е, че статистически погледнато, те отпадат от образователната система много по-рано. Положението на момичетата от ромски произход подчертава междусекторния характер на дискриминацията. Въпреки че съществуват общи проблеми със сегрегираните училища и нискокачественото образование, ромските момичета са изправени пред специфични предизвикателства, които допълнително ограничават възможностите им за образование: Специфичните за пола бариери, като патриархалните норми, даващи приоритет на домашните роли на жените, в съчетание с липсата на безопасен транспорт и санитарни условия, допринасят за високия процент на ранно отпадане от училище на ромските момичета. Следва дискриминацията в областта на заетостта: Дори образованите ромски жени са изправени пред двойна маргинализация (етническа и полова) на пазара на труда, което намалява стимула за продължаване на образованието. Структурната бедност също е сериозна причина: Икономическите затруднения често дават приоритет на образованието на момчетата, разглеждайки ги като бъдещи доставчици на доходи. Липсата на политики, съобразени с пола, включително недостатъчната защита от насилие, основано на пола, задълбочават съществуващите неравенства. По същество, докато финансираните от ЕС образователни проекти имат за цел да подобрят качеството на живот и социалното приобщаване, нуждите на ромските момичета често се пренебрегват. Съществуващите стратегии често не успяват да се справят с първопричините за
--	--

	сегрегацията и неравенството между половете в образователната система. От по-обща гледна точка са валидни същите изводи, описани в предишния пример: въпреки финансирането от ЕС в областта на образованието и заявената цел, че финансирането трябва да намали сегрегацията, статистическите данни показват обратна тенденция: въпреки финансирането сегрегацията непрекъснато се увеличава.
Цел	Проектът обхваща всички 44 селски населени места в община Тунджа, като се фокусира върху райони с концентрирано ромско население и маргинализирани групи, включително села като Кабиле, Дражево, Завой и Хаджи Димитрово. В описанието на проекта се посочва, че той ще осигури "ключови интервенции, включващи подобряване на достъпа до заетост, образование, здравеопазване и социални услуги". Проектът е фокусиран върху образованието на ромските деца.
Местоположение	Община Тунджа, област Ямбол

Пример 10

Име на проекта: Проект - BG16RFOP001-5.001-0049: „Нова възможност за децата и младежите в община Враца - Проект 2“, изпълняван от Община Враца.

Номер от ИСУН 2020 -BG05M9OP001-2.019-0016-C04). Информацията е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/0/0/Project/BasicData?contractId=UqNcE8aVdioJU4%2BgLSE0sA%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	- Оперативна програма "Човешки ресурси". 2014-2020 "Продължаваща подкрепа за деинституционализацията на деца и младежи" - ЕТАП 2 - Предоставяне на социални и интегрирани здравно-социални услуги за деца и семейства"
Бенефициент	Община Враца
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Начална дата: 11.05.2020 - Крайна дата: 18.01.2024 г.
Бюджет	2 019 298.20 лв.

Целева група	Деца със и без увреждания (ромските деца не са изрично посочени, но има достатъчно информация, че ромските деца са свръхпредставени в такива услуги)
Обхват на нарушението на основните права	Нарушени членове: Член 1 (Човешко достойнство); Член 3 (Забрана на изтезанията); Член 21 (Недискриминация); Член 23 (Равенство между половете). Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Този проект има за цел да осигури заплащането на персонала в груповите домове и социалните услуги във Враца. Проектът е в нашия списък и особено в раздела, свързан със сегрегацията и дискриминацията на ромите, за да илюстрира връзката между финансирането от ЕС и настаняването на ромски деца в институции. Въпреки липсата на официални данни, оценките на професионалисти, работещи в тази област, сочат, че в българската система за грижи за деца е налице значително свръхпредставяне на ромските деца. Въпреки че ромите са малко над 10 % от населението, оценките показват, че те съставляват между 30 % и 85 % от децата в институционална грижа в зависимост от региона. Това несъответствие подчертава спешната необходимост от събиране на точни данни и целенасочени интервенции за справяне със системните фактори, допринасящи за това свръхпредставяне.¹³ Причината да добавим този проект в списъка е информацията, която получихме за случай на системно сексуално насилие над ромски деца, настанени в институционална грижа в резидентна услуга в община Враца - една от тези, финансирани по описания проект.¹⁴ Въпреки че насилието се е случило извън институцията и случаят е стигнал до съда, той подчертава критичния провал на институционалната "закрила" на ромските деца. Проектите, подкрепящи такива системи, нарушават основни права на децата. Този модел на свръхпредставяне и лошо третиране разкрива редица нарушения на основните права: Нарушение на правото на недискриминация: Непропорционално големият брой ромски деца,

¹³ Европейски център за правата на ромите, "Опорочени животи": Ромски деца под държавна опека

02 Февруари 2021 г., достъпно на адрес: <https://www.errc.org/reports--submissions/blighted-lives-romani-children-in-state-care> на български и английски език.

¹⁴ Вж. решение, постановено на 24.10.2017 г., дело 1179/2016, Окръжен съд Враца, достъпно на: <https://dela.bg/Acts/0ad3fc81-d3f2-4a1a-a460-422cf0c94dd6>

	настанени в институции, независимо от увреждането им, говори за системна дискриминация и предразсъдъци спрямо ромската общност. Нарушаване на правото на семеен живот и грижи: Настаняването на ромски деца в институции, често поради бедност или социална маргинализация, ги лишава от правото им на семеен живот и грижи. Дори когато са настанени в институция като мярка за закрила, ромските деца могат да бъдат изложени на допълнителни рискове от насилие, negliжиране и експлоатация в самите институции. В този конкретен проект, дори социалната система да се преструва, че настаняването в резидентна грижа е необходимо, за да се предпазят децата от насилие, стана ясно, че системата не успява да защити децата. Представеното решение разкрива системно сексуално насилие и липса на адекватна намеса от страна на персонала (платен от фондовете на ЕС чрез този конкретен проект). Тежкото сексуално насилие и провалът на властите да защитят момичетата определено е нарушение на членове 1 и 4 (Човешко достойнство и Забрана на изтезанията), Тъй като момичетата по-често страдат от насилие, основано на пола, чл. 23 също е приложим в този случай. Социалните служби (включително финансираните по този проект) не са подготвени да предоставят специфична подкрепа на жертвите на насилие, основано на пола.
Цел	Подготовка и провеждане на обществени поръчки, подбор и наемане на персонал, дейности по преместване на деца и младежи от целевата група и настаняването им в новооткритите услуги, обучение и супервизия на персонала, предоставяне на социални услуги "Център за настаняване от семеен тип за деца", "Преходно жилище за деца на възраст 15-18 години", "Наблюдавано жилище за младежи на възраст 18-21 години", "Дневен център за деца и/или пълнолетни лица с тежки множествени увреждания".
Местоположение	България, Община Враца

Пример 11

Име и номер на проекта: Проект BG65ISNP001-2.005-0001 "Закупуване на нови патрулни и специализирани автомобили със стандартни и повишени проходимости възможности".

Номер от ИСУН 2020 - BG65ISNP001-2.005-0001-C05. Информацията е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/8010437/0/Project/BasicData?contractId=a6%2B3OqM3B1xnEG%2Fky7esJA%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	Фонд "Вътрешна сигурност"
----------------	---------------------------

	Процедура № BG65ISNP001-2.005 1, Повишаване на ефективността на граничния контрол, чрез осигуряване на оборудване за осъществяване на граничен контрол на външни граници, включително нови патрулни и специализирани автомобили с нормална и повишена проходимост
Бенефициент	Главна дирекция "Гранична полиция"
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Начална дата: 13.5.09.2015 - Крайна дата: 25.10.2023 г.
Бюджет	10 949 571.22 лв.
Целева група	Граничен контрол
Обхват на нарушението на основните права	Нарушени членове: член 1 (Човешко достойнство); член 4 (Забрана на изтезанията); член 18 (Право на убежище); член 21 (Недискриминация). Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Описаният проект допринася значително за практиките на отблъскване на границата. В Националния доклад на AIDA за 2021 г.¹⁵ се посочват системни недостатъци в управлението на границите на България, като се установява неадекватност при предотвратяването на незаконни влизания и осигуряването на безопасни законни канали за търсещите убежище. В доклада са документирани широко разпространени практики на отблъскване, като се твърди, че има 2 513 инцидента, засягащи 44 988 лица. Ситуацията се е влошила през 2023 г. Националният механизъм за наблюдение на границите отчете значително увеличение на предполагаемите случаи на отблъскване, като 9 897 инцидента засегнаха 174 588 лица.¹⁶ Това значително

¹⁵ Български хелзинкски комитет, Илияна Савова, Доклад за информационната база данни за убежището (AIDA), достъпен на: https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2022/02/AIDA-BG_2021update.pdf. Резюме на български език е достъпно на: https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2022/02/AIDA-BG_2021update_summary.pdf. Вж. също Catelli, Chiara. "Отвъд стените и оградите: Финансиране от ЕС, използвано за сложна и цифровизирана система за наблюдение на границите". PICUM & ECRE, юни 2024 г., достъпно на: https://picum.org/wp-content/uploads/2024/07/Beyond-walls-and-fences_EU-funding-used-for-a-complex-and-digitalised-border-surveillance-system_EN.pdf

¹⁶ Български хелзинкски комитет, Годишен доклад за 2023 г., достъпен на: https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/184/files/BHC-Human-Rights-in-Bulgaria-in-2023-bg_issn-2367-6922.pdf

	нарастване, съчетано с едновременно увеличаване на броя на молбите за убежище, подчертава неуспеха на настоящото управление на границите да осигури адекватна защита на лицата, търсещи убежище в България. Преобладаващата част от мигрантите, подложени на изтласкване, не са имали достъп до процедурата за предоставяне на убежище или до настаняване в центровете на ДАБ, като вместо това са били настанени във временни помещения, управлявани от Министерството на вътрешните работи.¹⁷ Докладът на Мрежата за наблюдение на насилието по границите (BVMN) предоставя изключително важен контекст, като подробно описва систематичния характер на изтласкванията, използването на прекомерна сила от страна на граничните власти и тежките последици.¹⁸ Докладът на BVMN¹⁹ включва многобройни свидетелски показания, които потвърждават съобщенията за полицейско насилие и нарушения на правата на човека по българо-турската граница. Тези доклади често включват разкази за побои, кражби и други форми на малтретиране. Предоставената от Deutsche Welle информация,²⁰ която се позовава на разследване на BIRN, допълнително засилва тези опасения, като подчертава неспособността на ЕС да се справи адекватно с този проблем.²¹ Този конкретен проект има за цел да подобри граничния контрол и сигурността, като същевременно улесни законното преминаване на границите. Прилагането му обаче поражда сериозни опасения относно съвместимостта му с основните права на човека, особено в светлината на документираните практики на отблъскване и неадекватните условия на приемане. Проектът се фокусира върху доставката на различни превозни средства: стандартни патрулни
--	---

¹⁷ Български хелзинкски комитет за 2023 г., достъпно на: https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/184/files/BHC-Human-Rights-in-Bulgaria-in-2023-bg_issn-2367-6922.pdf

¹⁸ Barker, H., Ambri, A., August, C., Karamanidou, L., & F., P. (2024, октомври 23). "Технологии за наблюдение на европейските граници: Оценка на България". Мрежа за наблюдение на насилието по границите, достъпно на: <https://borderviolence.eu/app/uploads/BULGARIA-Surveillance-tech.pdf>

¹⁹ Пак там.

²⁰ "Как ЕС отказва да види насилието на българската граница" 26.02.2024 г. Достъпно на: <https://www.dw.com/bg/kak-es-si-zatvara-ocite-za-nasilieto-po-blgarskata-granica/a-68371147> (на български език) и на английски език тук: <https://balkaninsight.com/2024/02/26/schengen-in-sights-eu-and-frontex-overlook-violent-bulgarian-pushbacks/>

²¹ Barker, H., Ambri, A., August, C., Karamanidou, L., & F., P. (2024, октомври 23). "Технологии за наблюдение на европейските граници: Оценка на България". Мрежа за наблюдение на насилието в граничните райони, достъпно на: <https://borderviolence.eu/app/uploads/BULGARIA-Surveillance-tech.pdf>. Вж. също: Отблъскване на мигранти в България: Какво стои зад нарастването на насилието на българо-турската граница?, на адрес: <https://www.infomigrants.net/en/post/51197/bulgaria-migrant-pushbacks-whats-behind-the-rise-in-violence-at-the-bulgarianturkish-border-14>

	автомобили, високопроходими патрулни автомобили и специализирани превозни средства за превоз на служебни кучета.²² Фокусът на проекта върху увеличаването на броя на патрулните автомобили, особено на тези с висока мобилност, може да е косвено улеснил операциите по изтласкване.²³ Осигуряването на повече превозни средства на граничната охрана дава възможност за увеличаване на патрулите, което потенциално дава възможност за по-бърза реакция при неправомерно преминаване на границата. Този увеличен капацитет обаче не е свързан с намаляване на случаите на отблъскване или нарушения на правата на човека; всъщност докладите сочат увеличаване на честотата и тежестта на отблъскванията от 2013 г. насам, често включващи насилие, кражби и незаконно връщане.²⁴ Следователно наличието на повече патрулни автомобили би могло да даде възможност за по-ефективно и повсеместно прилагане на тактиката на изтласкване. Освен това акцентът на проекта върху придобиването на специализирани превозни средства за транспортиране на служебни кучета поражда опасения относно потенциалното неправомерно използване на тези кучета при сблъсъци с мигранти.²⁵ Има съобщения за агресивно използване на кучета по време на отблъскване. Оправданието на проекта за тези превозни средства за "специфични дейности по сигурността" и в близост до летищата повдига въпроса дали този увеличен капацитет за разполагане на кучета не е бил използван в подкрепа на потенциално незаконни практики като произволни задържания или сплашване. Практиките и проблемите, описани в текста, нарушават няколко ключови разпоредби от Хартата на основните права на ЕС и други международни инструменти за правата на човека. По-конкретно: Член 1 (Човешко достойнство): Нечовешкото и унижително отношение се проявява в насилието, кражбите, незаконното връщане и отказа на основни нужди, с които се сблъскват лицата, подложени на изтласкване. Тези действия подкопават основния принцип на човешкото достойнство. Член 4 (Забрана на изтезанията): Комбинацията от насилие, кражби, незаконно връщане и неадекватни условия (ако изобщо има задържане) по време на изтласкването може да
--	---

²² Информация за дейностите по проекта е достъпна на адрес:

<https://2020.eufunds.bg/bg/8010437/0/Project/Activities?contractId=a6%2B30qM3B1xnEG%2FkyZesJA%3D%3D&isHistoric=False>

²³ В тази насока вижте например описаните тук нарушения: Barker, H., Ambri, A., August, C., Karamanidou, L., & F., P. (2024, 23 октомври).

"Технологии за наблюдение на европейските граници: Оценка на България". Мрежа за наблюдение на насилието по границите, достъпно на: <https://borderviolence.eu/app/uploads/BULGARIA-Surveillance-tech.pdf>. Вземете под внимание и информацията от предходните части на този раздел.

²⁴ Информацията в тази насока е налична в глава VII на доклада.

²⁵ Подобно на смъртта на тийнейджърите, описана в глава VII от доклада.

	представлява изтезание или нечовешко и унижително отношение в зависимост от конкретните обстоятелства. Член 18 може да се приложи косвено, ако изтласкването води до нарушаване на Женевската конвенция от 1951 г. (напр. ако на лицата, подложени на изтласкване, се отказва възможност да поискат убежище или ако молбите им за убежище се отхвърлят). Член 21 (Недопускане на дискриминация): Определени групи (например жени, деца, специфични етнически или религиозни групи) могат да бъдат непропорционално подложени на изтласкване, което нарушава принципа на недискриминация.
Цел	• Доставка на стандартни патрулни автомобили. • Доставка на високопроходими патрулни автомобили. • Доставка на специализирани превозни средства за транспортиране на служебни кучета (стандартна мобилност). • Доставка на специализирани превозни средства за транспортиране на служебни кучета (висока мобилност). • Доставка на 16-местни автобуси. • Доставка на 50-местни автобуси. • Доставка и гаранционно обслужване на високопроходими патрулни автомобили.
Местоположение	България

Пример 12

Име и номер на проекта: Проект BG65AMPR001-1.001-0004 - "Осигуряване на средства за подобряване на условията за настаняване и сигурност в "Специален дом за временно настаняване на чужденци - София"

Номер от ИСУН 2020 - BG65AMPR001-1.001-0004-C01. Информацията е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/8010814/0/Project/BasicData?contractId=78jymjqizmH6To0RiVH1dg%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	Фонд "Убежище, миграция и интеграция" (AMIF) BG65AMPR001-1.001 Процедура № 1, Специфична цел 1 "Обща европейска система за убежище" и Специфична цел 3 "Връщане"
Бенефициент	Дирекция "Миграция" - Министерство на вътрешните работи
Година на изпълнение	• Програмен период 2021-2027 г. • Начална дата: 5.09.2023 г. • Крайна дата: 05.04.2026 г.

Бюджет	5 867 400.00 лв.
Целева група	Бежанци
Обхват на нарушението на основните права	Нарушени членове: Член 1 (Човешко достойнство); Член 7 (Личен и семеен живот); Член 21 (Недискриминация); Член 24 (Права на детето) Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Този проект е в нашия списък с примери, тъй като въпреки отпуснатото финансиране от ЕС за подобряване на условията в приемните центрове на Държавната агенция за бежанците (ДАБ), условията се влошават през периода на проекта. Докладите на неправителствените организации²⁶ и на Омбудсмана, като Национален превантивен механизъм (НПМ)²⁷ разкриват, че условията в много центрове остават далеч под минималните стандарти, характеризиращи се с неадекватна инфраструктура, хигиена и психологическа подкрепа. Това води до пренаселеност, повишена уязвимост към експлоатация и нечовешко и унижително отношение. Липсата на подходящи съоръжения за непридружени деца е особено тревожна. Проектът се фокусира върху материалните ресурси, а не върху системните предизвикателства, които са причина за неадекватните условия. Продължаващата липса на напредък в решаването на тези системни проблеми, въпреки значителното финансиране и препоръките, налага цялостна преоценка на ефективността и изпълнението на финансираните от ЕС проекти в контекста на осигуряването на достойни и безопасни условия на приемане. Плачевните условия в тези центрове пряко нарушават няколко ключови разпоредби на Хартата на ЕС: Член 1 (Достойнство): Документираните условия - пренаселеност, лоши санитарни условия, липса на адекватни медицински грижи, потенциално излагане на насилие и експлоатация - представляват нечовешко и унижително отношение, което пряко накърнява основния принцип на човешкото достойнство. Член 4 (Свобода от изтезания): Комбинацията от

²⁶ Годишен доклад на Българския хелзински комитет за 2023 г., достъпен на: https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/184/files/BHC-Human-Rights-in-Bulgaria-in-2023-bg_issn-2367-6922.pdf

²⁷ Доклад на Националния превантивен механизъм на омбудсмана. Този доклад от 2023 г. съдържа подробни констатации от проверките на различни съоръжения, свързани с приемането и задържането на бежанци, като подчертава недостатъците в условията. Достъпен на: https://www.ombudsman.bg/storage/pub/files/20231011150407_%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%20-%202023.pdf

	пренаселеност, нехигиенични условия и потенциал за насилие и експлоатация в центровете, особено по отношение на непридружените непълнолетни, очевидно представлява нечовешко и унижително отношение, което при определени обстоятелства може да достигне нивото на изтезание. Член 21 (Недопускане на дискриминация): Някои специфични групи (непридружени непълнолетни, жени) изпитват несъразмерно по-лоши условия от други, което би представлявало явно нарушение на принципа на недискриминация. Член 24 (Право на детето) - описаните условия не са в най-добрия интерес на децата. Липсата на подходящи решения за децата без родителска грижа също нарушава този член.
Цел	Ремонтни дейности и сигурност в помещенията на ПС.
Местоположение	София

Пример 13

Име и номер на проекта: Проект BG65AMNP001-1.001-0001 - "Подобряване на инфраструктурата и условията на живот в териториалните поделения на Държавна агенция за бежанците при Министерския съвет"

Номер от ИСУН 2020 - BG65AMNP001-1.001-0001-C07. Информацията е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/8010436/0/Project/BasicData?contractId=28m7ZLJlu63iT2obheXiWA%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	Фонд "Убежище, миграция и интеграция" (AMIF) Подобряване на инфраструктурата, условията на живот и наличния капацитет за настаняване на лица, търсещи убежище от трети страни", BG/AMIF-S01-N01-A1
• Бенефициент	• Държавна агенция за бежанците към Министерския съвет
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Начална дата: 13.10.2015 г. - Дата на приключване: 13.10.2019 г.
Бюджет	825 347,60 лв.
Целева група	Бежанци
Обхват на нарушението на основните права	Нарушени членове: Член 1 (Човешко достойнство); Член 7 (Личен и семеен живот); Член 21 (Недискриминация); Член 24 (Права на детето)

	Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Този проект е в нашия списък с примери, тъй като въпреки отпуснатото финансиране от ЕС за подобряване на условията в приемните центрове на Държавната агенция за бежанците (ДАБ), условията се влошават през периода на проекта. Същите доклади, цитирани в предишния пример, са от значение и тук. В центровете, за които е отпуснато финансиране, също има същите като описаните по-горе условия - в много центрове остават далеч под минималните стандарти, характеризират се с неадекватна инфраструктура, хигиена и психологическа подкрепа. Това води до пренаселеност, повишена уязвимост към експлоатация и нечовешко и унижително отношение. Липсата на подходящи съоръжения за непридружени деца е особено тревожна. Проектът се фокусира върху материалните ресурси, а не върху системните предизвикателства, които са причина за неадекватните условия. Продължаващата липса на напредък в решаването на тези системни проблеми, въпреки предварителното финансиране и препоръките, налага цялостна преоценка на ефективността и изпълнението на финансираните от ЕС проекти в контекста на осигуряването на достойни и безопасни условия на приемане. Плачевните условия в тези центрове пряко нарушават няколко ключови разпоредби на Хартата на ЕС: Член 1 (Достойнство): Документираните условия - пренаселеност, лоши санитарни условия, липса на адекватни медицински грижи, потенциално излагане на насилие и експлоатация - представляват нечовешко и унижително отношение, което пряко накърнява основния принцип на човешкото достойнство. Член 4 (Свобода от изтезания): Комбинацията от пренаселеност, нехигиенични условия и потенциална възможност за насилие и експлоатация в центровете, особено по отношение на непридружените непълнолетни, очевидно представлява нечовешко и унижително отношение, което при определени обстоятелства може да достигне нивото на изтезание. Член 7 (Личен и семеен живот): Липсата на неприкосновеност на личния живот и на подходящи условия за настаняване, която може да включва и разделяне на семействата, значително нарушава правото на зачитане на личния и семейния живот. Член 21 (Недопускане на дискриминация): Някои специфични групи (непридружени непълнолетни, жени) изпитват несъразмерно по-лоши условия от други, като това би представлявало явно нарушение на принципа за не дискриминация. Член 24 (Право на детето) - описаните условия не са в най-добрия интерес на децата. Липсата на подходящи решения за невръстните деца също нарушава този член.
--	---

Цел	Събаряне на стари, опасни и непригодни сгради, ремонтни дейности, изграждане на спортна площадка, изграждане на детска площадка в един от центровете, други ремонтни дейности.
Местоположение	България

Пример 14

Име и номер на проекта: Проект BG65AMNP001-5.001-0001 "Трансфер и преместване"

Номер от ИСУН 2020 - BG65AMNP001-5.001-0001-C01. Информацията е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/8010436/0/Project/BasicData?contractId=njkjGkzjDwdxloSlg3s%2F%2BQ%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	Фонд "Убежище, миграция и интеграция" (AMIF) 2017-2020 г. BG65AMNP001-5.001 Трансфер и преместване.
• Бенефициент	• Държавна агенция за бежанците към Министерския съвет
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Начална дата: 28.08.2017 г. - Дата на приключване: 25.03.2018 г.
Бюджет	3 819 677.40 лв. 176 022,00 лв. платени
Целева група	• Бежанци, потенциално засегнати непридружени деца
Обхват на нарушението на основните права	Нарушени членове: Член 24 (Право на детето); Член 21 (Недискриминация); Член 7 (Защита на личния и семейния живот) Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: Този проект е включен в нашия списък като илюстрация на липсата на прозрачност, както и на други нарушения. Информация за дейностите по тази процедура не е налична на от публично достъпни източници.²⁸ Примерът от етапа на тази програма през 2017-2018 г., избран заради ограничените публично достъпни данни, илюстрира тази липса на прозрачност. Във всеки случай проектът е свързан с придвижването на

²⁸ На страницата, посветена на дейностите по проекта, е посочено само "Трансфер и преместване". Тя е достъпна на адрес: <https://2020.eufunds.bg/bg/8010436/0/Project/Activities?contractId=njkjGkzjDwdxloSlg3s%2F%2BQ%3D%3D&isHistoric=False>

	деца и възрастни от едно място на друго. Едно от местата, където децата могат да бъдат преместени, са така наречените "безопасни зони" в приемните центрове в София. Както и в много други случаи, зад положителната идея съществуват нерешени проблеми. Въпреки че тези зони предоставят по-добри условия от други зони, ограниченият им капацитет е довел до това, че много непридружени деца са настанени в смесена среда без адекватна подкрепа или безопасност, дори в най-големия център в Харманли. Това допълнително затвърждава системните пропуски в осигуряването на подходяща грижа за непридружените деца, особено като се има предвид, че броят на непридружените деца, търсещи закрила в България, продължава да нараства.²⁹ Липсата на национална стратегия за децата допълнително задълбочава тези проблеми. Освен това усилията за интегриране на децата в образователната система и подпомагането им в изучаването на български език остават недостатъчни. Изглежда, цитираната програма просто прехвърля децата без ясна визия за това как да се гарантира, че правата им ще бъдат надлежно защитени. Описаните по-горе практики и проект подчертават редица нарушения на Хартата на основните права на ЕС, особено по отношение на правата на детето. Въпреки че някои нарушения, като например тези, свързани с отблъскването и неадекватните условия на приемане, са разглеждани по-рано, следните нарушения са специфични за положението на непридружените деца в този контекст: Член 24 (Права на детето): Има множество нарушения на този важен член. Липсата на преводачи, които да възпрепятстват общуването с децата, показва, че не е осигурено правото на детето да бъде изслушано (член 12 от КПД също е от значение тук). Недостатъчната подготовка на персонала за грижи за деца с различен травматичен произход показва неспазване на най-добрите интереси на детето. Ограниченият капацитет на "безопасните зони", който води до пренаселеност и настаняване на деца в смесена среда, без адекватна подкрепа или безопасност, са допълнителни нарушения на правото на детето на закрила от вреди и negliжиране. Липсата на национална стратегия за децата допълнително изостря тези проблеми. И накрая, невъзможността за ефективно интегриране на децата в образователната система и липсата на подкрепа за изучаване на български език показват невъзможност за осигуряване на възможности за развитие на детето. Член 21 (Недопускане на дискриминация): Непропорционалното въздействие на недостатъчните ресурси и подкрепа върху непридружените деца, особено тези от определени националности или произход, може да наруши този принцип. Липсата
--	---

²⁹ Доклад на AIDA, стр. 14.

	на подходящи грижи може да окаже непропорционално въздействие върху уязвимите групи, което вероятно нарушава принципа на недискриминация. Член 7 (Защитане на личния и семейния живот): Разделянето на децата от семействата им (както се предполага в процеса на преместване) и липсата на подкрепа за събиране на семейството може потенциално да наруши правото им на семеен живот и също така да допринесе за липсата на подходящи грижи и защита. Освен това липсата на личен живот и сигурност, особено в пренаселените и смесени помещения извън "безопасните зони" в приемните центрове, сочи за нарушение на този член.
Цел	Няма предоставена информация. Единственият показател, който е предоставен, е броят на прехвърлените/преселените лица, който е 1302.
Местоположение	България

Пример 15

Име и номер на проекта: Проект BG65AMNP001-3.002-0001 "Изпълнение на принудителни административни мерки, спрямо граждани от трети страни и осигуряване на превод"

Номер от ИСУН 2020 - BG65AMNP001-3.002-0001-C07. Информацията е достъпна на адрес:

<https://2020.eufunds.bg/bg/8010436/0/Project/BasicData?contractId=aCofrj%2B%2FfSIhEe1Tr79vHA%3D%3D&isHistoric=False>

Вид фонд на ЕС	Фонд "Убежище, миграция и интеграция" (AMIF) 2017-2020 г. BG65AMNP001-3.002, "Изпълнение на принудителни административни мерки, спрямо граждани от трети страни и осигуряване на превод"
• Бенефициент	• Дирекция "Миграция", Министерство на вътрешните работи
Година на изпълнение	- Програмен период 2014-2020 г. - Начална дата: 14.10.2015 г. - Крайна дата: 31.01.2020 г.
Бюджет	• 1 894 517.00 лв.
Целева група	• Бежанци, потенциално засегнати непридружени деца
Обхват на нарушението на основните права	Нарушени членове: Член 1 (Човешко достойнство); Членове 3 и 4 (Забрана на изтезанията); Член 24 (Право на детето); Член 21 (Недискриминация); Член 7 (Защитане на личния и семейния живот).

	Коментари относно връзката между описания проект и нарушените основни права: България е изправена пред сериозен проблем с връщането и принудителното експулсиране ("отблъскване") на граждани на трети държави - практики, които неотдавна бяха разкритикувани от Statewatch.³⁰ Анализът на публично достъпните данни на ФУМИ (Фонд за убежище, миграция и интеграция) от програмния период 2014-2020 г. показва, че някои от тези практики може да са били улеснени от проекти като описания. Описанието на този проект на уебсайта на ФУМИ е изключително ограничено, като в него се посочва само, че той е имал за цел да подкрепи "ефективното управление на процедурите за връщане... в съответствие с общите стандарти и по-специално с изискванията на Директива 2008/115/ЕО".³¹ Тази липса на подробности пречи да се разбере ролята му за потенциални нарушения на правата на човека. Самата липса на подробна информация за проектите на ФУМИ представлява основен недостатък в управлението на проектите. Като се има предвид ограничената информация и нежеланието на властите да се ангажират с изследователите, можем да заключим, че проектът е допринесъл за нарушения на правата на човека чрез произволно връщане. Проблемите с възвръщаемостта продължават да съществуват, както се вижда от публично достъпните данни. Приоритетната ос "Връщане" отново е включена в настоящия програмен период със значително увеличено финансиране. Въпреки това в наличната информация за начина на изразходване на средствата липсват доказателства за напредък в спазването на основните права на човека. Макар че в Насоките за изпълнение на програмата се изисква спазване на Хартата на основните права на ЕС, механизмите за осигуряване и прилагане на това спазване остават неясни.³² Анализираният пример описва практики, свързани с връщането и експулсирането на граждани на трети страни в България, които нарушават няколко члена от Хартата на основните права на ЕС. Някои от тях са разгледани в предходните части, затова ще съсредоточим вниманието си върху най-важните и релевантните: Член 1 (Човешко
--	---

³⁰ Статия в Statewatch: "Депортации: Нова роля за Frontex, тъй като ЕС настоява за повече "доброволни" връщания", достъпна на: <https://www.statewatch.org/news/2025/january/deportations-new-role-for-frontex-as-eu-pushes-for-more-voluntary-returns/>

³¹ Вижте информация за програмата и проекта на адрес: <https://eumis2020.government.bg/bg/s/Procedure/InfoEnded/587aa95e-9a4a-4673-9d8c-6ced57fcf418> <https://eumis2020.government.bg/bg/s/Procedure/InfoEnded/587aa95e-9a4a-4673-9d8c-6ced57fcf418>

³² Доклад за резултатите от пилотния проект за бързи процедури за предоставяне на убежище и връщане с България, достъпен на: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2023-10/Reporting%20on%20the%20results%20of%20the%20Pilot%20Project%20for%20fast%20asylum%20and%20return%20procedures%20with%20Bulgaria_en.pdf

	достойнство): Липсата на прозрачност около проекта AMIF, съчетана с доказателства за произволно връщане и нежелание на властите да се ангажират с изследователите, показва незачитане на основния принцип на човешкото достойнство. Докладът на Statewatch допълнително подчертава тази точка, като документира злоупотребяващия характер на практиките за отблъскване; Член 4 (Забрана на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение): В доклада на Statewatch подробно се описват случаи на насилие, кражби и незаконно връщане, свързани с изтласкването, които могат да представляват изтезания или нечовешко или унижително отношение в зависимост от конкретните обстоятелства.; Член 7 (Зачитане на личния и семейния живот): Макар и да не е изрично описано, принудителното разделяне на семействата по време на изтласкването и липсата на надлежен процес вероятно представляват нарушения на това право; Член 21 (Недискриминация): Определени групи могат да бъдат непропорционално засегнати от изтласкването, което нарушава принципа на недискриминация.
Цел	Прилагане на принудителни административни мерки за граждани на трети страни в България, насочени към закупуване на самолетни билети, издаване на визи и предоставяне на необходимите документи за пътуване. То включва организиране на медицинска застраховка, финансова помощ, медицински прегледи при освобождаване и лечение в Медицинския институт на МВР, както и осигуряване на преводачески услуги по време на целия процес.
Местоположение	България

Нарушения на основните права при управлението на фондовете на ЕС в България

Приложение 2 – Анализ на данните, събрани чрез количествено изследване

20 души са попълнили въпросници. 52% от тях са жени, а 48% - мъже. 70% от участниците работят в държавни институции, а 30% - в сферата на НПО. 99% от участниците са от Северна България. Повечето от организациите работят на национално, регионално и местно ниво. 55 % от участниците работят с повече от една от съответните групи по проекта - хора с увреждания, роми, хора с мигрантски/бежански опит.

1. Опит в областта на фондовете на ЕС

Първият въпрос е какъв вида опит, свързан с фондовете на ЕС имат, независимо дали става въпрос за управление на фондовете на ЕС, изпълнение като основен изпълнител или участие като второстепенен партньор, комитет за наблюдение или като участник във външно наблюдение.

Повече от половината от участниците имат опит в повече от една област, свързана с проекти, финансирани от ЕС - главно като участници в партньорство или главни изпълнители. Шестима участници са били част от мониторингов комитет или др., а един е участвал във външен мониторинг.

Следващата област е какво е тяхното участие в докладването и реагирането на нарушения на основните права чрез фондовете на ЕС в няколко области.

Първата област е подаването на жалби до публични органи, като например национални органи, национален омбудсман, омбудсман на ЕС, Комисия на ЕС или Парламент на ЕС. 55% от участниците са подавали жалби, а 45% не са. 50% от 55% са недържавни представители - те са подавали жалби пред националните органи, омбудсмана, Комисията срещу дискриминацията и Европейската комисия. Останалите участници, които са отговорили на този въпрос и всички представляват държавата, са подали жалби пред държавни органи.

Втората област е управлението на жалби, независимо дали става въпрос за оценка, отговор и т.н. пред националните органи или омбудсман/комисията срещу дискриминацията, или всички изброени по-горе. 50% от участниците отговориха, че са участвали в управлението на жалби, като от тях 40% са управлявали жалби както пред държавните органи, така и пред омбудсмана/Комисията срещу дискриминацията, 50% - пред националните органи, а 10 - пред омбудсмана/Комисията срещу дискриминацията.

Третата област, за която става дума, е участието в съдебни дела срещу публични органи на национално или европейско равнище. 40% от участниците отговарят, че са участвали в съдебни дела срещу публични органи на национално ниво. Останалите 60% не са дали отговор.

Участниците бяха попитани и дали са участвали в доклади, свързани с нарушения на основните права чрез средства на ЕС. 40% отговориха, че са били част от такива, които са били на национално ниво, а 60% не отговориха на въпроса.

2. Механизми за предотвратяване и справяне с нарушенията на основните права във фондовете на ЕС

Тази част е посветена на конкретни периоди от време, по-конкретно 2014-2020 г. и 2021-2027 г.

Участниците бяха попитани дали са били въведени достатъчно гаранции за предотвратяване на нарушения на основните права в периода 2014-2020 г.; 2021-2027 г. по отношение на следните инструменти:

- а. **програми** - 55 % са предпочели този отговор и за двата периода.
 б. **покана за представяне на предложения** - 64 % за първия период и 53 % за втория период.
 в. **критерии за подбор** - 46% за първия период и 40% за втория период.
 35% не са отговорили за първия период, а 25% не са дали отговори за втория период.

Въведени мерки за предотвратяване на нарушения на основните права: 2021-2027

Участниците бяха попитани също така дали има/ще има достатъчно гаранции за **справяне с** нарушенията на **основните права** в периода 2014-2020 г.; 2021-2027 г. в следните инструменти:

- а. **програми** - 60 % са предпочели този отговор и за двата периода.
 б. **покана за представяне на предложения** - 53 % за първия период и 60 % за втория период.

- в. **критерии за подбор** - 46% за първия период и 40% за втория период.
 25% не са отговорили и за двата периода.

Следващият въпрос е дали участниците **намират разлика в предпазните мерки между периода 2014-2020 г. и 2021-2027 г.** 42% от участниците смятат, че има по-силни гаранции за втория период, 52% смятат, че няма разлика и само 4% смятат, че има по-малко гаранции.

Каква е разликата, която анкетираните правят относно гаранциите между двата програмни периода 2014-2020 г. и 2021-2027 г.)

Участниците бяха попитани дали смятат, че външните заинтересовани страни (като НПО, адвокати, отделни експерти, органи за защита на основните права) **участват в предотвратяването и справянето с нарушенията на основните права в рамките на фондовете на ЕС.** От 70 % от участниците, които представляват държавата, 70 % са отговорили само с 1 отговор - индивидуални експерти, НПО или органи по основните права, а останалите 30 % са поставили повече варианти, включително и НПО към картината. 30 % от участниците, които са представители на частни и неправителствени организации, са посочили всички налични варианти като подходящи за участие в предотвратяването и справянето с нарушенията на основните права във фондовете на ЕС.

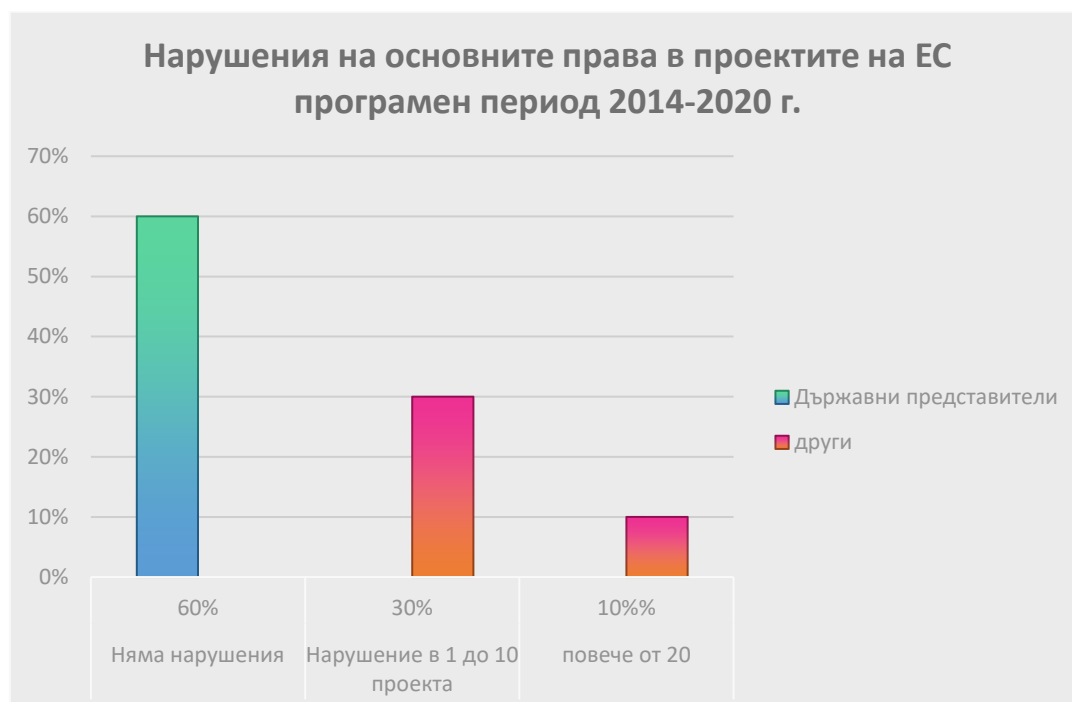
Последният въпрос в този раздел пита участниците дали **мониторинговите комитети имат силна роля в предотвратяването и справянето с нарушенията на основните права във фондовете на ЕС** в контекста на периода 2021-2027 г. Половината от участниците са съгласни, че това е така въз основа на регламентите за фондовете на ЕС за периода 2021-2027 г., 2 участници смятат, че националните механизми дори надхвърлят регламентите за фондовете на ЕС, а 4 от участниците смятат, че или регламентите не се прилагат/не работят, или че регламентите за фондовете на ЕС не предоставят необходимите гаранции.

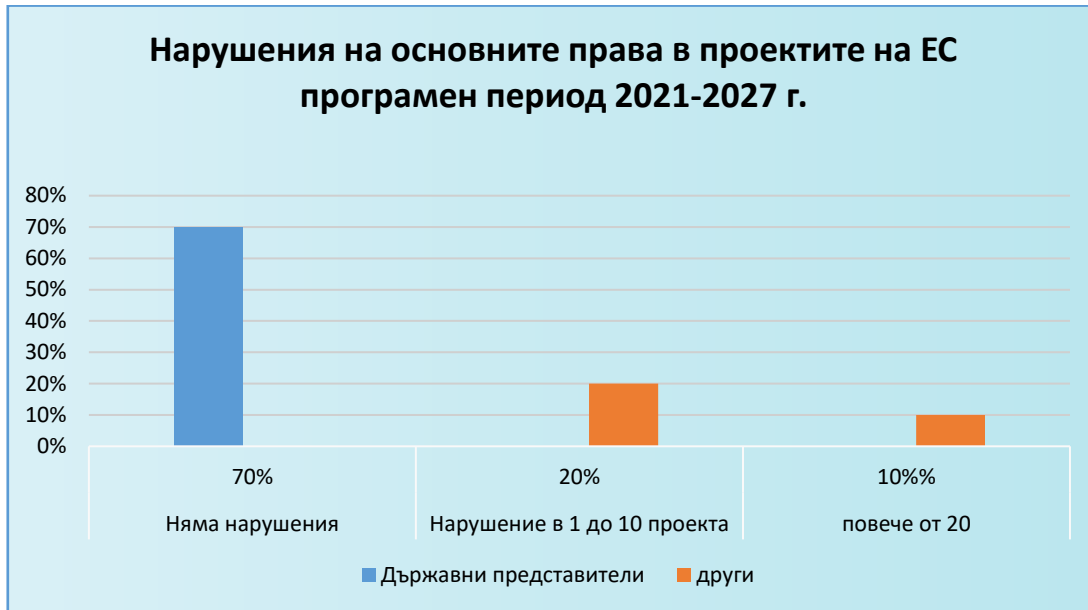
3. Обхват на нарушенията на основните права във фондовете на ЕС

В тази част се разглеждат конкретните програмни периоди (2014-2020 г. и 2021-2027 г.), проектите и нарушенията в различните области и целеви групи.

На първо място, участниците се питат дали знаят за проекти, които биха нарушили основните права - обхватът е от 0 до над 20 проекта.

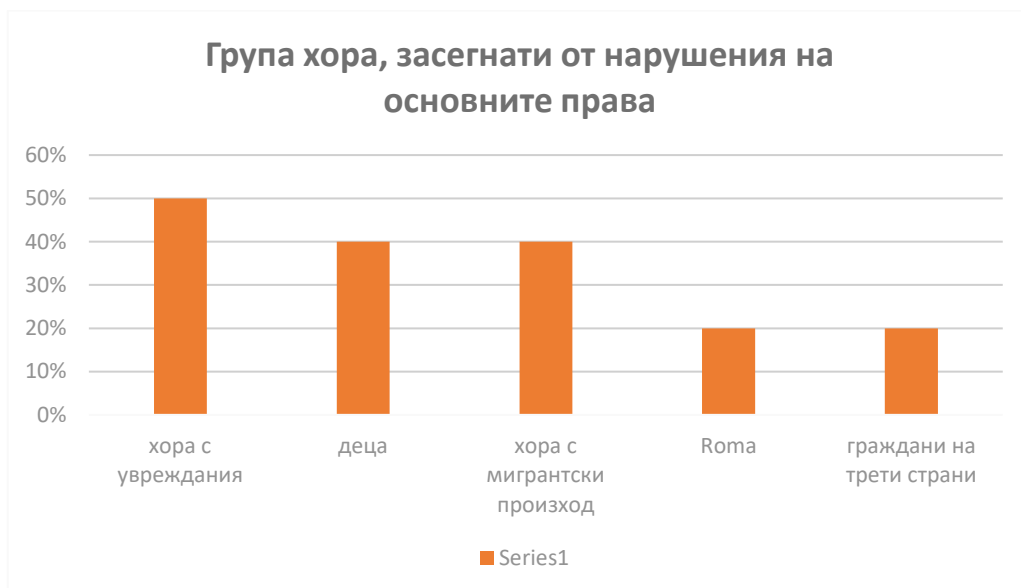
За периода 2014-2020 г. 76% от участниците (представители на държавата и няколко НПО) не знаят за такъв проект. 14% са запознати с между 1 и 10 проекта, които биха нарушили основните права, а 10% (представители на свободни професии) - с повече от 10 - 20 проекта. По отношение на периода 2021-2027 г. броят е по-висок - 81 % от участниците (отново предимно представители на държавата и малко НПО) не са запознати с нито един проект, който би нарушил основните права, 20 % - с между 1 и 10 проекта и отново 10 % са запознати с повече от 10 - 20 проекта (отново представител на свободна практика).

Твърдата съпротива срещу идеята, че проектите на ЕС могат да нарушават основните права, изразена масово от представителите на държавата в отговора на въпроса, намира своето потвърждение в писмата, които получихме. Във всички писма, които получихме от властите във връзка с отказите за участие в изследването, техните представители заявяват, че във всички проекти те следват правилата на закона.

Следващият въпрос е **коя целева група ще се счита за най-засегната**. Целевите групи, които са включени, са: деца, роми, хора с увреждания, хора с мигрантски произход, граждани на трети страни или други (със забележка за допълнително уточняване). Участниците са отговорили в различни вариации и комбинации, като най-често срещаната група, която е очертана, е първо хората с увреждания (58%), след това децата (40%) и хората с мигрантски произход (35%), след тях се нареждат ромите (29 %) и гражданите на трети страни (23 %). 23 % са отговорили "други", без да уточнят какви са другите. Някои от тях изтъкват, че не разполагат с достатъчно капацитет или информация. Една от често срещаните забележки е, че тяхната община или орган изпълнява проекти на ЕС, но те не нарушават нито един основен закон.

Участниците са запитани коя тематична област (образование, жилищно настаняване, градско възстановяване, приемане на лица, търсещи убежище, заетост и други) според тях е най-засегната от нарушения на основните права. Както и в горния случай, участниците са избрали няколко области, в които смятат, че са най-засегнати от нарушения на основните им права. Първите три, които оглавяват анкетите, са градското възстановяване, приемането на лица, търсещи убежище, и заетостта - всички с 40 %, следвани от жилищното настаняване с 30 % и образованието с 20 %.

***Забележка:** като се има предвид, че повечето от участниците са представители на държавата, те изглежда имат разбиране за проблемните тематични области и уязвимите целеви групи, но не са в състояние да ги свържат с проектите, финансирани от ЕС.

По-нататък във въпросника се пита кой фонд на ЕС е засегнат от нарушения на основните права. Изборът е между следните програми: ЕСФ+, ЕФРР, ЕЗФРЗР, ФУМИ, ИУГВП, ФВС и ЕИФ. Водещият фонд на ЕС е фондът на ЕФРР със 70 %, следван от фонда на ЕСФ+ с 40 %, фонда на ЕЗФРЗР с 30 % и фондовете на ФУМИ и ИУГВП с 20 %. Фондовете ФВС и ЕИФ са получили по 10%. Интересно е, че ИУГВП е избран от представител на държава, която работи в друга област. Този представител не се съгласи на последващо интервю.

Тази част завършва с въпрос с въпроси с избор между няколко отговора за това кои според участниците са най-значимите нарушения на основните права във фондовете на ЕС. Изборът е между сегрегация в образованието, сегрегация в жилищното настаняване, институционализация, лишаване от свобода, технологии за наблюдение (изкуствен интелект и др.) или други. Сегрегацията в образованието и институционализацията получиха признание от 50% както от представителите на държавата, така и от недържавните институции. Сегрегацията в жилищното настаняване има 40%, следвана от 20% лишаване от свобода и други (не е посочено). Технологиите за наблюдение (изкуствен интелект и др.) бяха определени като едно от най-значимите нарушения на основните права във фондовете на ЕС от 10%.

4. Бъдещи препоръки - възможности за по-силна защита на основните права във фондовете на ЕС

Тази част насочва вниманието към бъдещите препоръки, които участниците могат да имат. Участниците са поканени да оценят няколко препоръки и доколко са съгласни с тях. Както следва:

По-строги правни изисквания в регулаторните рамки на ЕС - 90% от участниците са повече или по-малко съгласни. 10% не са съгласни.

По-строги правни изисквания в националните регулаторни рамки - 90% от участниците са съгласни с това. 10% не са съгласни.

По-добри механизми за докладване на нарушения на основните права във фондовете на ЕС на национално равнище - 35% не са съгласни или са частично съгласни, а 65% са предимно или напълно съгласни.

По-добри механизми за докладване на нарушения на основните права във фондовете на ЕС на равнище ЕС - 55 % не са съгласни или са частично съгласни, а 45 % са предимно или напълно съгласни.

По-тясно ангажиране на органите за защита на основните права - 55 % не са съгласни или са частично съгласни, а 45 % са напълно или напълно съгласни.

По-тясно участие на НПО - 35% не са съгласни, 45% са частично съгласни и 20% са напълно съгласни (10% държавни и 10% недържавни представители).

Използване на наличните законови възможности за реагиране на жалби (спиране на плащанията, разследване, посещения на място и др.) - 20% са предимно несъгласни, 35% са частично съгласни и 45% са предимно или напълно съгласни.

Участниците са помолени да посочат кой трябва да поеме по-голяма отговорност за предотвратяването и справянето с нарушенията на основните права във фондовете на ЕС и да оценят степента на отговорност на всяка институция.

Институции на ЕС (Европейска комисия, Парламент на ЕС и др.) - 65% са напълно съгласни и 35% са съгласни.

Национални органи (управляващи органи, министерства) - 35% са напълно съгласни, 55% са съгласни и 10% не са съгласни.

Органите за защита на основните права (омбудсман, органи за равно третиране) - 50% са съгласни, 25% са напълно съгласни и 25% не са съгласни.

Следващият въпрос е да се определи най-мощният отговор на нарушенията на основните права във фондовете на ЕС според участниците.

Спиране на плащанията (без възстановяване на разходи) - тук процентите са равномерно разпределени между напълно, средно и частично съгласен.

Съдебни спорове - 80 % са напълно и средно съгласни, а 20 % са частично съгласни.

Промяна на програмите за финансиране от ЕС, покани за представяне на предложения - 80 % са напълно и средно съгласни, а 20 % не са съгласни.

Изключване на бенефициенти от операции, финансирани със средства на ЕС - 90 % са напълно и средно съгласни, а 10 % не са съгласни.

Участниците са попитани дали ще участват в консултациите за регулаторния пакет след 27 г. 80 % няма да участват, а 20 % ще участват.

И накрая, тези, които ще участват в следващия регулаторен пакет, бяха помолени да оценят и/или посочат най-важните си препоръки, дейности за регулациите на фондовете на ЕС след 27-ми март.

Въпреки че само 20% са отговорили, че ще участват в регулаторния пакет след 27 г., 50% са отговорили на последните въпроси, за да оценят препоръките за този период. Техните отговори са следните:

Подробни правни разпоредби - 20% са напълно съгласни, 40% са съгласни и 40% не са съгласни.

Организиране на посещения на място за национални органи и/или органи на ЕС - 20% са напълно съгласни, 60% са съгласни и 20% не са съгласни.

Улесняване на срещи между жертви на нарушения на основните права и публични органи - 20% са напълно съгласни, 60% са съгласни и 20% са частично несъгласни.

Изграждане на капацитет (обучение) за публичните органи, органите за защита на основните права - 20% са напълно съгласни, 60% са съгласни и 20% са частично несъгласни.

Нарушения на основните права при управлението на фондовете на ЕС в България

Приложение 3 – Списък на източниците на информация, докладите и книгите, използвани в доклада

Национални и международни законодателни инструменти, общи коментари и политически/стратегически документи, взети предвид при изследването:

1. Харта на основните права на Европейския съюз, достъпна на: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
2. Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания.
3. Насоки за деинституционализация, включително при извънредни ситуации: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-10/BG-CRPD-DI-Guidelines.docx>.
4. Общ коментар 5 на Комитета на ООН за правата на хората с увреждания е достъпен на английски език тук: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no5-article-19-right-live>.
5. Виенска конвенция за правото на договорите.
6. Закон за международните договори на Република България, достъпен на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135213056>. Законът е обнародван на 13 ноември 2021 г.
 - Директива 2000/43/ЕО относно расовото равенство;
 - План за действие на ЕС за борба с расизма 2020-2025 г.;
 - Рамка на ЕС за национална стратегия за интеграция на ромите 2020-2030 г.;
 - План за действие за интеграция и приобщаване 2021-2027 г.;
 - Стратегия на ЕС за правата на детето.
7. Конвенция за защита на националните малцинства, достъпна на български език на адрес: <https://bcnl.org/legislation/ramkova-konventsija-za-zaschita-na-natsionalnite-maltsinstva.html>.
8. Международна конвенция на ООН за премахване на всички форми на расова дискриминация, достъпна на: <https://sofia.obshtini.bg/doc/3959/0>.
9. Национална стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите (2021-2030 г.), достъпна на адрес <https://nrcpsystem.government.bg/legal/forms/allitems.aspx>.
10. Националната стратегия за хората с увреждания за периода 2021-2030 г. е достъпна тук: <https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1342>. Плановете за действие за периодите 2021-2022 г. и 2023-2024 г. също са достъпни на същата страница.
11. Закон за социалните услуги.
12. Закон за лицата и семейството.
13. Законът за убежището и бежанците е в сила от 1.12.2002 г. Достъпен тук: <https://aref.government.bg/sites/default/files/2024-04/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%20%D0%B7%D0%B0%20>

[D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D1%89%D0%B5%D1%82%D0%BE%20%D0%B8%20%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%28%D0%97%D0%A3%D0%91%29.](#)

14. Законът за чужденците : <https://lex.bg/laws/ldoc/2134455296>.

15. Стратегия на област Сливен за интегриране на ромите 2012-2020 г., достъпна на:

<https://regionsliven.com/uploads/6C4710AD004CE3FC2B01D82297AD06A3>.

Доклади:

16. Агенция на Европейския съюз за основните права (FRA), "Средства на ЕС: Гарантиране на спазването на основните права" 2023 г., достъпно на: <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/eu-funds>.

17. КОНСУЛТАТИВЕН КОМИТЕТ ПО РАМКОВАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА (КОНСУЛТАТИВЕН КОМИТЕТ ПО РАМКОВАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА); Четвърто становище относно България - прието на 26 май 2020 г., достъпно на адрес: <https://rm.coe.int/4th-op-bulgaria-en/16809eb483>.

18. КОНСУЛТАТИВЕН КОМИТЕТ ПО РАМКОВАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА, (КОНСУЛТАТИВЕН КОМИТЕТ ПО РАМКОВАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА); Пето становище за България - на български език тук: <https://rm.coe.int/5th-op-bulgaria-summary-bg/1680b1c749> и на английски език тук: <https://rm.coe.int/5th-op-bulgaria-en/1680b1c747>.

19. Център за изследване на демокрацията, "Ролята на националните институции по правата на човека за гарантиране на спазването на основните права при използването на средства от ЕС", София: Център за изследване на демокрацията, 2024 г. Достъпно на английски език: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-research-eu-funds-nhris-bulgaria_en.pdf.

20. Инициатива за равни възможности, Доклад за събарянето на ромски къщи в България, 2022 г. Достъпно на адрес: <https://equalopportunities.eu/images/2022/demolition-of-roma-homes-in-bulgaria-report-bg-20220616.pdf>.

21. „Горката тя, че има мечти" - доклад на Фондация "Валидити" - Будапеща и Сдружение "Независима експертна мрежа - НИЕ" от април 2024 г., изготвен въз основа на мониторингови посещения в психиатрична болница, голяма институция и редица центрове за настаняване от семеен тип, достъпен на български език тук: <https://validity.ngo/wp-content/uploads/2024/04/20240411-BG-Monitoring-Report-BG-1.pdf>.

22. Министерство на регионалното развитие и благоустройството, Главна дирекция "Стратегическо планиране и програми за регионално развитие", Управляващ орган на Оперативна програма "Региони в растеж" 2014-2020 г., Годишен доклад за изпълнението на Оперативна програма "Региони в растеж" 2014-2020 г., 2023 г., стр. 26, достъпно на: https://www.eufunds.bg/sites/default/files/uploads/oprd/docs/2023-05/Annual%20Report_OPRG_01.05.2023.pdf.

23. Фондация „Валидити“ (2021, септември). „Деинституционализация и живот в общността в България: триизмерна илюзия“, достъпно тук: <https://validity.ngo/wp-content/uploads/2021/09/Deinstitutionalisation-and-Life-in-the-Community-in-Bulgaria-FINAL.pdf>.

24. Проект BG16RFOP001-5.001 ("Подкрепа за деинституционализация на грижите за деца"): Проектна документация от Информационната система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България (2020), достъпна на: <https://eumis2020.government.bg/bg/s/Procedure/InfoEnded/f662381a-8df1-46d7-9acc-87f9c3774d60>.
25. Информационна система за управление и наблюдение на фондовете на ЕС в България (2020 г.). Документация по проекта: BG16RFOP001-5.001 ("Подкрепа за деинституционализация на грижите за деца"), достъпна на: <https://eumis2020.government.bg/bg/s/Procedure/InfoEnded/f662381a-8df1-46d7-9acc-87f9c3774d60>.
26. Министерство на регионалното развитие и благоустройството. (2014-2020). Оперативна програма "Региони в растеж": Насоки за кандидатстване по процедура за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ, Приоритетна ос 1: "Устойчиво и интегрирано градско развитие", достъпни на: <https://eumis2020.government.bg/bg/s/Procedure/InfoEnded/bcd58962-cacc-4f44-9e4c-cb9bbf71a962>.
27. Конституционен съд на България. (2014 г., 17 юли). Решение № 12 по конституционно дело № 10/2014 г. Достъпно на: <https://www.constcourt.bg/bg/case-479>.
28. Tomova, I., & Stoytchev, L. (2022). Тематичен доклад за ромите. Novelea, достъпно на: https://www.novelea.bg/wp-content/uploads/2022/10/Tematichen-doklad-za-romite_ENG.pdf.
29. Европейски център за правата на ромите, "Погубени животи": Ромски деца в държавна грижа 02 февруари 2021 г., достъпно на: https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5284_file1_blighted-lives-romani-children-in-state-care.pdf.
30. Държавна агенция за бежанците, (2024 г., януари). "Annual Report", достъпно тук: <https://aref.government.bg/sites/default/files/2024-02/%D0%94%20%D0%9E%20%D0%9A%20%D0%9B%20%D0%90%20%D0%94%202023.pdf>.
31. Barker, H., Ambri, A., August, C., Karamanidou, L., & F., P. (2024, октомври 23). "Технологии за наблюдение на европейските граници: Оценка на България". Мрежа за наблюдение на насилието по границите, достъпно на: <https://borderviolence.eu/app/uploads/BULGARIA-Surveillance-tech.pdf>.
32. Годишен доклад на Българския хелзинкиски комитет за 2023 г., достъпен на: https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/184/files/BHC-Human-Rights-in-Bulgaria-in-2023-bg_issn-2367-6922.pdf.
33. Как ЕС отказва да види насилието на българската граница" 26.02.2024 г., достъпно на: <https://www.dw.com/bg/kak-es-si-zatvara-ocite-za-nasilieto-po-blgarskata-granica/a-68371147> (на български език) и на английски език тук: <https://balkaninsight.com/2024/02/26/schengen-in-sights-eu-and-frontex-overlook-violent-bulgarian-pushbacks/>.
34. "Българската полиция блокира спасяването на измръзнали до смърт тийнейджъри мигранти | Global development, The Guardian". Статията е достъпна на следния адрес: <https://www.theguardian.com/global-development/2025/jan/27/bulgaria-border-police-block-rescue-egyptian-migrant-boys-freeze-death-human-rights-activists>.
35. Todorova, D. (2024). "Анатомията на Пакта на ЕС за миграцията и убежището: откъсване от реалностите на място и основните права на човека Случаят с България като външна граница на ЕС" (The Anatomy of the EU Pact on Migration and Asylum: Disconnecting from the Realities on the Ground and the Fundamental Human Rights The case of

Bulgaria as an EU external border). Център за правна помощ, достъпно тук: <https://centerforlegalaid.com/wp-content/uploads/2024/09/The-Anatomy-of-the-EU-Pact-on-Migration-and-Asylum-D.Todorva-2024.pdf>.

36. Интегриран план за развитие на община Братя Даскалови 2021-2027 г., достъпен на: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1532>.

37. FRA, 2016 г., Ангажираност на местно равнище за приобщаване на ромите, местно проучване, Павликени, достъпно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/local-engagement-roma-bulgaria-pavlikeni_bg.pdf.

38. Интегриран план за развитие на община Братя Даскалови 2021-2027 г., стр. 88, достъпен на: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1532>.

39. Омбудсман на Република България; IX тематичен доклад, издаден от Националния превантивен механизъм 2020, достъпен на: [https://www.ombudsman.bg/pictures/NPM%202020\(2\).pdf](https://www.ombudsman.bg/pictures/NPM%202020(2).pdf).

40. Ноу-хау център - Деинституционализацията в България - провал или успех? (Резултати от национално проучване на процеса, проведено в периода 2020-2021 г.). Изследването е достъпно тук: <https://knowhowcentre.nbu.bg/balgarskata-deinstitucionalizacia-proval-ili-uspeh/>.

41. Фондация "Кера", 2024 г., „Свързани помежду си услуги и програми за превенция на насилието над жени и деца, насочени към хората с увреждания в България“, достъпно на: <https://www.kerafoundation.com/wp-content/uploads/2024/04/DIS-CONNECTED-Bulgarian-National-Briefing-Paper-BG.pdf>.

42. План за действие на община Братя Даскалови в изпълнение на Областната стратегия за интегриране на българските граждани от ромски произход и други граждани в уязвимо социално положение, живеещи в сходна на ромите ситуация, достъпен на: https://nrcpsystem.government.bg/Legal/%D0%90%D0%A0%D0%A5%D0%98%D0%92%20%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%98%D0%AF%202012-2020/24_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B0%20%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B0/%D0%91%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%8F%20%D0%94%D0%B0%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%202017-2020.pdf.

43. Средства от ЕС: Гарантиране на спазването на основните права - <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/eu-funds?page=3#read-online>.

44. Юсеинова и други срещу България (встъпване на трета страна, 2019 г.) - <https://www.errc.org/cikk.php?cikk=4997>.

45. Преглед и оценка на изпълнението на съществуващите анализи и мерки във връзка с проблемите, идентифицирани в групата решения "Йорданова и други срещу България": <https://humanrights.bg/Media/Default/Documents/Reports/24.03.12%20%D0%94%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%201%20%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B5%D0%B4%20%D0%B8%20%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0.pdf>.

46. ТЕМАТИЧЕН ДОКЛАД ЗА ПОЛОЖЕНИЕТО НА РОМИТЕ, на английски език тук: https://www.noveleee.bg/wp-content/uploads/2022/10/Tematischen-doklad-za-romite_ENG.pdf и на български език тук: https://www.noveleee.bg/wp-content/uploads/2022/10/Tematischen-doklad-za-romite_BG.pdf.

47. Разрушаването на незаконни жилища в ромските махали: Устойчиво решение за ромска интеграция или проблем на дискриминацията на ромите в България?: <https://www.equalopportunities.eu/docs/REPORT-2017-bg.pdf>.
48. Ролята на националните органи, отговарящи за правата на човека, за осигуряване на спазването на основните права при разходването на средства от ЕС Национално изследване на FRANET в България Окончателен доклад: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-research-eu-funds-nhris-bulgaria_en.pdf.
49. Изследователски доклад: Гражданско участие и граждански ценности сред деца и младежи от уязвими училищни общности: <https://romapolicylab.org/?p=4010&lang=en>.
50. Население по етническа принадлежност, преброяване през 2021 г.: <https://265obshtini.bg/map/289>.
51. Изследване на съществуващите общински политики и практики за подобряване на жилищните условия на уязвими групи в община Търговище – Хабитат България: <https://hfh.bg/wp-content/uploads/2021/10/%D0%98%D0%B7%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%8A%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D1%8F%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%B6%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%83%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D1%80%D0%BE%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B2-%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%A2%D1%8A%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5.pdf>.
52. Изследване на съществуващите общински политики и практики за подобряване на жилищните условия на ромските общности в община Сливен: <https://romapolicylab.org/wp-content/uploads/2022/04/%D0%98%D0%B7%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%8A%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D1%8F%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%B6%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%83%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D1%83%D1%8F%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B8-%D0%B2-%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%A1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D0%BD-1.pdf>.

53. Карта на сегрегираните училища: https://amalipe.bg/wp-content/uploads/2022/07/Segregation2_04.07.2022.pptx.pdf.
54. Наука и образование за интелигентен растеж - проекти: <https://2020.eufunds.bg/bg/7/0/Project/Search?showRes=True&page=%2BnRu8MbA5ad%2BxFQNYrprkw%3D%3D>.
55. Нунев, Сегрегацията като феномен - история и настояще.
56. УНИЦЕФ, 2016 г., Изследване на социалните норми, които възпрепятстват достъпа на ромските момичета до образование, достъпно на: https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org.bulgaria/files/2018-10/Report_on_Social_Norms_Bul.pdf.
57. "Ранно детско приобщаване" - Специален доклад относно включването на ромите в образованието и грижите в ранна детска възраст Република България, достъпен на: https://reyn.eu/wp-content/uploads/2020/11/RECI_Republic-of-Bulgaria-Report_ENG.pdf.
58. КПИ, 2018 г., Заключителни наблюдения по първоначалния доклад на България (CRPD/C/BGR/CO/1), достъпен на: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2FC%2FBGR%2FCO%2F1&Lang=en.
59. Център за правата на ромите в Европа. Забравено бъдеще. Roma Children in State Care in Bulgaria, достъпно на: https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5631_file1_forgotten-futures-romani-children-in-state-care-in-bulgaria.pdf.
60. Уницеф, Не/равностойно детство: Deep Dive in Child Poverty and Social Exclusion in Bulgaria, достъпно на: <https://www.unicef.org/bulgaria/en/documents/unequal-childhood-deep-dive-child-poverty-and-social-exclusion-bulgaria>.
61. Йосив Нунев, Мониторинг на процеса на приобщаване и образователна интеграция и модели за десегрегация на ромското образование.
62. ЕВРОПЕЙСКА КОМИСИЯ Генерална дирекция "Правосъдие и потребители" Мониторингов доклад на гражданското общество относно качеството на националната стратегическа рамка за равенство, приобщаване и участие на ромите в България, достъпен на: <https://amalipe.bg/wp-content/uploads/2023/07/RCM2-2022-C1-Bulgaria-FINAL-PUBLISHED-CATALOGUE.pdf>.